

אמיל תומא

התנועה הלאומית
הפולטינית
והעולם הערבי

אמיל תומא

**התנועה הלאומית
הפלסטינית
והעולם הערבי**

الدكتور اميل توما
منظمة التحرير الفلسطينية
١٩٨٦

اصدار: اللجنة المركزية للحزب الشيوعي الاسرائيلي

Emile Touma
The Palestinian National Movement and the Arab World

תרגום: אברהם רובינזון
© כל הזכויות שמורות להוצאה העברית, 1990

הספר הוצא לאור בסיוע של:
Zending en Werelddiakonaat
The Ford Foundation

ספרי מפרש, ת.ד. 36448, תל-אביב
مفراس - دار للنشر - ص.ب. ٣٦٤٤٨ - تل ابيب
MIFRAS BOOKS, P.O.B. 36448, TEL AVIV

סדר: "מונוליין"
לוחות: "אופסט פרוצס"

תוכן העניינים

החלטות האו"ם והשלכות
מלחמת פלסטין ב-1948 9

החלטות מוסדות ארגון האומות המאוחדות 18
העולם הערבי המזרחי נוכח מזימות האימפריאליזם

שליטי ישראל מסכלים את הנסיונות
ליישב את הבעיה הפלסטינית 55

המשך הסלמתו של גל השחרור
הלאומי המהפכני בעולם הערבי 71

פעילותו של אחמד אל-שוקיירי
והתגובה הפלסטינית והערבית 85

ההכרזה על "פתח" והשקפות מנהיגיו 105

הבעיות הניצבות בפני
התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 117

הקדמה

אמיל תומא – הוגה-דעות ולוחם

ד"ר אמיל תומא הוא ללא ספק אחת הדמויות החשובות והעשירות בחיי ההגות, התרבות, החשיבה והעשייה הפוליטית בקרב העם הערבי הפלסטיני. עובדת היותו אזרח ישראל מ-1948 ועד ליום מותו ב-1985 איפשרה לו למלא תפקיד מרכזי בחיי האוכלוסיה הערבית בישראל ולהיות אחד היוזמים והלוחמים העקביים במישור השיתוף היהודי-ערבי.

אמיל תומא נולד ב-1919 בעיר חיפה, למשפחה ערבית פלסטינית חיפאית שורשית. הוא סיים את לימודיו היסודיים בעיר הולדתו, ואז עבר ללמוד בבית-הספר התיכון הירושלמי היוקרתי "אל מוטראן". שם החל את פעילותו הפטרויטית תחת השפעת מורו לערבית, הסופר הלכנוני הקומוניסט ראיף ח'ורי. הפטרויטיזם הנלהב של אמיל תומא החל לשאת אופי חברתי מעמדי מובהק, תוך שהוא מגבש לעצמו השקפת-עולם מרקסיסטית כללית. ב-1937 נסע, לפי בקשת-הוראת משפחתו, ללמוד משפטים באנגליה. שם ביקר בחוגי המפלגה הקומוניסטית יותר משבוע בשיעורי החוג למשפטים. ב-1939 חזר לארץ ומכאן לא שב עוד לאנגליה. אותה שנה הצטרף למפלגה הקומוניסטית הפלסטינית. יחד עם חבריו, פואד נצאר, אמיל חביבי ותופיק טובי, החל לארגן את תנועת האיגוד המקצועי של הפועלים הערביים בפלסטין. ב-1943 היה אמיל תומא בין מייסדי "הליגה לשחרור לאומי". שנה לאחר-מכן ייסד עם חבריו את "הקונפדרציה של האיגודים המקצועיים הערביים". ב-14 למאי 1944 הופיע הגליון הראשון של העתון אל-אתחאד, בו שימש אמיל תומא כעורך אחראי. ב-1947 ייצג את "הליגה לשחרור לאומי" בכנס המפלגות הקומוניסטיות של ארצות האימפריה הבריטית.

ב-1949 חזר לעבוד בעריכת אל-אתחאד ופעל בהנהגת המפלגה הקומוניסטית הישראלית. בד בבד שקד על עבודות-מחקר אודות תולדות מאבקו של העם הפלסטיני וההיסטוריה החדשה של העמים הערביים. בתחילת שנות השבעים קיבל תואר ד"ר בהיסטוריה מאוניברסיטת מוסקבה עבור מחקרו המקיף על התפתחות רעיון האחדות הערבית והגשמתו.

אמיל תומא שילב עבודה פוליטית כחבר הלשכה הפוליטית של המפלגה הקומוניסטית הישראלית וכחבר המזכירות הארצית של חד"ש, עם עבודה עתונאית ומחקרית ועם פעילות ציבורית בעשרות פורומים שעניינם המאבק נגד הדיכוי הלאומי ולמען שיתוף יהודי-ערבי. יחד עם זאת מצא פנאי

גם לפעילות בתחום הביקורת הספרותית והאמנותית. הוא נהג לומר: "אני היסטוריון אשר חובב את הספרות והאמנות". ואכן, מפעל חייו היה בשטח ההיסטוריה. כתביו פילסו דרך להשקפת-העולם המרקסיסטית בתחום ההיסטוריוגרפיה הערבית-כללית והפלסטינית.

אישיותו העשירה והרב-גונית איפשרה לו ליצור גשרים בין האוכלוסיה הערבית בכלל, ומפלגתו בפרט, לבין כוחות השלום באוכלוסיה היהודית. לכתביו ולפעילותו נודעה השפעה רעיונית עמוקה על התנועה הלאומית הפלסטינית ועל התנועה הלאומית הכלל-ערבית.

מעטים האנשים עליהם אפשר לומר כי גם אחרי מותם הם ממשיכים להשפיע על עמם – על הווייתו הפוליטית, הרעיונית והתרבותית. אמיל תומא הוא אחד מהם.

סאלם ג'ובראן

החלטות האו"ם והשלכות מלחמת פלסטין בשנת 1948

באמצע מאי 1947 הקימה העצרת הכללית של האו"ם, כמושב שלא מן המניין, ועדת אד-הוק לבחינת הבעיה הפלסטינית, שהלכה והחריפה. הוועדה הורכבה מנציגי אוסטרליה, קנדה, צ'כוסלובקיה, גואטמלה, הודו, איראן, הולנד, פרו, שבדיה, אורוגואי ויוגוסלביה. ב-29.11.47 אישרה העצרת הכללית של האו"ם, ברוב של שני שלישים, את הצעת הרוב של ועדת האד-הוק, שקראה לחלוקת פלסטין לשתי מדינות: האחת – ערבית, והשניה – יהודית. ההחלטה קבעה כי בין שתי המדינות יהיה שיתוף-פעולה כלכלי וכי ירושלים תבונאם.

בדיוני העצרת הכללית – כמושבה שלא מן המניין ובמושבה הרגיל – התברר כי ההחלטה על חלוקת פלסטין לא היתה הפתרון המועדף. הפתרון לו ניתנה עדיפות ראשונה היה הקמת מדינה פלסטינית עצמאית דמוקרטית בה יהיה דו-קיום בין ערבים ויהודים שיתוו בחרות ובאחוה; אך הוא היה בלתי אפשרי.

הכוחות הדמוקרטיים והמהפכניים באיזור ובעולם תמכו בהחלטה – משום שהיא קראה לחיסול המנדט הבריטי בפלסטין מבחינה מנהלתית, צבאית ומדינית; משום שהערבים והיהודים עמדו ליהנות מזכותם להגדרה עצמית ולהקמת מדינות עצמאיות; ומשום שהיא קראה לשיתוף-פעולה כלכלי בין שתי מדינות עצמאיות.

ההנהגה הלאומית הערבית הפלסטינית – הוזה אומר, ההנהגה המסורתית, שהיתה מורכבת בעיקרה מבעלי קרקעות – דחתה את החלטת החלוקה מכל וכל.

הליגה הערבית, אשר פרשה את חסותה על אותה הנהגה לאומית ועל בעיית פלסטין, דחתה את החלטת האו"ם והודיעה כי היא "בטלה מיסודה". היא החליטה "לבצע את רצון עמיה ולנקוט באמצעים לסכל את ההחלטה ולפעול למען זכותם של הערבים" (מתוך גילוי-הדעת שהופץ על-ידי ממשלות ערב ב-17.12.47).

ההנהגה הציונית הכריזה כי היא מקבלת את ההחלטה. אולם – והדבר הסתבר מדחייתה על-ידי ההנהגה הערבית הפלסטינית המסורתית ועל-ידי הליגה הערבית – היא תכננה להוציאה אל הפועל באופן שיאפשר לה להגשים את שאיפות ההתפשטות שלה.

הקומוניסטים הערביים והיהודיים בפלסטין, אשר נאבקו, עד להחלטת החלוקה, לחיסול המנדט הבריטי ולהקמת המדינה הפלסטינית העצמאית,

תמכו בהחלטה, היות והיו סבורים כי דף חדש עתיד להיפתח ביחסים שבין שני העמים, הערבי והיהודי, לאחר חיסול האימפריאליזם הבריטי, שנקט במדיניות של "הפרד ומשול" כדי להמשיך ולקיים את ההגמוניה שלו על פלסטין ועל האיזור.

על רקע זה פרצה מלחמת פלסטין בשנת 1948. מלחמה זו לא היתה מלחמה פלסטינית או איזורית בלבד; היא הוכתבה גם על-ידי התחרות בין אנגליה וארצות-הברית על איזורי השפעה. בריטניה פעלה באמצעות המלך עבדאללה, מלך עבר הירדן, כדי להבטיח את מאחזיה במזרח הערבי (ארצות ערב במזרחו של אגן הים-התיכון; המתרגם). ארצות-הברית תמכה בהנהגה הציונית, ובו בזמן חיזרה אחר המשטרים הריאקציוניים במצרים ובסעודיה ושיתפה עימם פעולה, לשם הרחבת השפעתה במזרח-התיכון בעל החשיבות הכלכלית (נפט) והאסטרטגית העולמית (מפגש שלוש היבשות: אירופה-אסיה-אפריקה ודרומה של ברית-המועצות).

כיום, כאשר מאורעות מלחמת פלסטין בשנת 1948 ניצבים מאחורינו, ברור כי ההנהגה הציונית התכוננה היטב מבחינה צבאית והצליחה להביס את צבאות ערב, אשר פתחו במלחמה ב-14.5.48. ברור גם כי הליגה הערבית, אשר התוותה את תנועותיהם של צבאות ערב באותה מלחמה, התעלמה מן העם הערבי הפלסטיני ומיכולתו להגן על זכויותיו, ולא עלה בידה ליישב את הסתירות העקרוניות בין המשטרים הערביים שהתערבו בנעשה בפלסטין בתואנה של רצון לסכל את החלטת החלוקה.

נקודת-המוצא של המלך עבדאללה, מלך עבר-הירדן, היתה תמיכה בהחלטת החלוקה, והוא תיכנן יחד עם האימפריאליזם הבריטי את סיפוח האיזורים הערביים הפלסטיניים אל ממלכתו; מצרים וסעודיה, לעומת זאת, התנגדו לתכנית זו ודבקו בהחלטה לסכל את החלוקה, לפחות באופן פורמאלי.

לאור זאת אנו יכולים לקבוע כי ההנהגה הציונית, אשר הכריזה על הקמת מדינת ישראל ב-15.5.84, היתה שותפה, באופן כללי, עם המלך עבדאללה, בהסכמה על עקרון החלוקה, להוציא את פרטי ההסדר הסופי ביניהן. כן יכולים אנו לקבוע, כי שאר מדינות ערב שהיו מעורבות במלחמה זו נכשלו במאמץ להשיג הכרעה במערכה בהתאם לאינטרסים שלהן, משום שהמדינות האימפריאליסטיות, ובייחוד ארצות-הברית ובריטניה, הסדירו את היחסים ביניהן תוך כדי מהלך הלחימה.

בנקודה זו עלינו לסכם את תוצאותיה של אותה מלחמה:

1. ישראל קמה על שטח גדול יותר של פלסטין מזה שקבע האו"ם בהחלטתו.
2. העם הערבי הפלסטיני לא יכול היה לממש את זכותו להגדרה עצמית

- ולהקמת מדינתו העצמאית על אדמת המולדת שלו או על השטח שנקבע על-ידי החלטת החלוקה.
3. ממלכת עבר-הירדן קלטה את האיזורים שנותרו מן השטח שיועד למדינה הפלסטינית, והפכה להיות הממלכה הירדנית ההאשמית.
 4. המלחמה הביאה לעקירת מרביתו של העם הפלסטיני.
 5. הבעיה הפלסטינית הפכה למוקד סכסוך בין ישראל למדינות ערב, ובפרט עם מדינות ערב השכנות.
- תוצאות אלו קיבלו לגיטימיות בינלאומית עת חתמו לבנון, סוריה ועבר-הירדן הסכמי שביתת-נשק עם ישראל בין ה-24.2.49 (עם מצרים) ל-20.7.49 (עם סוריה). החמור שבין ההסכמים היה זה שנחתם עם עבר-הירדן (ב-11.4.49). בהתאם להסכם זה, שנחתם ברודוס, מסרה עבר-הירדן לישראל, אשר כבשה את המשולש, 14 כפרים וחוות בנפת טול-כרם ו-12 כפרים בנפת ג'נין, וכן שטח קרקע נרחב, ובכך צימצמה את האיזורים שהוחלט כי בהם תקום המדינה הערבית הפלסטינית העצמאית.

התנהגותה של ההנהגה הציונית בעת המלחמה

כיום ברור כי ההנהגה הציונית, אשר הפכה לממשלת ישראל לאחר הכרזת המדינה ב-15.5.48, תכננה, ככוונה תחילה, את טיהור האיזור שכבשה, מבני העם הערבי הפלסטיני. טענות שליטי ישראל, המועלות עד עצם היום הזה, כאילו נמלטו התושבים הערבים בהמוניהם מן הארץ, מן המולדת שלהם, מתוך הענות לקריאתם של הוועד הערבי העליון, של ההנהגה הלאומית המסורתית ושל ממשלות ערב – טענות אלו אין בהן כדי לשנות את האמת. הבה ונתבונן בציטטות המבוססות על עדויות-ראיה:

בנובמבר 1948 כתב על המשמר אודות מה שכינה "פעולות הנקם והגירוש", וקבע כי הצבא הישראלי אינו נלחם בתושבים. יחד עם זאת גינה את הקו הדוגל בהשמדה ובגירוש של הגורמים שאינם לוחמים. הוא המשיך באומרו: "הפעולות הצבאיות עלולות לחייב העברת תושבים, באופן זמני, ממקום אחד לשני... וכן עלולות לחייב הריסת מספר בתים, אולם יש להקפיד כי הדבר לא ייהפך לקו לפיו יגרשו את כלל התושבים הערבים, או ינקמו בהם". על המשמר כתב את הדברים לאחר שנפוצו ידיעות על הפשעים שמבצע הצבא הישראלי בתושבים הערבים.

הסופר הבריטי כריסטופר סייקס כתב בספרו (הכוונה לספר שבמהדורתו העברית נקרא מבלפור עד בויין: מאבקים על ארץ-ישראל, מערכות, 1966; המתרגם): במחצית הראשונה של שנת 1948 היתה היציאה הקולקטיבית

(הבריחה) (הסוגריים במקור; המתרגם) מפלסטיין תנועה טבעית, מכאיבה ומקיצת-דם, שהיתה נחלתם של בורים שהנהגתם כשלה ונטשה אותם בשעת מבחן. אולם, אם בשלב הראשון היתה היציאה תקרית או (תופעת) מלחמה, הרי שבשלב השני סייעו ליציאה (הבריחה) האיומים היהודיים ופעולות התוקפנות המתוכננות והמרושעות (שביצעו הכוחות הישראליים; המחבר) נגד התושבים הערבים.

א. סטון, סופר אמריקאי שתמך בציונות עד שנת 1967, ולאחר מלחמת יוני אותה שנה הפנה לה עורף, כתב: "הטרור היהודי, ואין המדובר רק בזה של האצ"ל בדיר-יאסין, אלא גם בזה של 'ההגנה' (לאחר מכן, צ.ה.ל.), עודד או דחף את הערבים לעזוב את האיזורים אותם רצו היהודים לכבוש בשל מניעים אסטרטגיים או דימוגראפיים 'יישוביים'. המנהיגים הציונים ניסו, ככל שהדבר עלה בידם, לטהר את ישראל מן הערבים" (ניו-יורק טיימס, 2.8.67).

ארסקין צ'ילדרס כתב בכתב-העת הבריטי ספקטייטור (12.5.61) כי בדק את הקלטות השידורים הערביים מאותה תקופה, המצויים בארכיוני תחנות השידור הזרות, ובייחוד באלה הבריטיות והאמריקאיות, ולא מצא כל פנייה הקוראת לתושבים הערבים הפלסטינים לעזוב את מולדתם. עובדה זו מאומתת על-ידי התזכיר ששלח הוועד הערבי העליון, אל ראש ממשלת מצרים ב-8.3.48. בתזכיר נאמר: "בשל התנאים השוררים בפלסטיין החלו כמה מבניה לעזוב את הארץ על מנת להתגורר בארצות הערביות האחיות השכנות. ברור לכבודך, כי מעשה שכזה פוגע בתפארתה של תנועת המאבק הערבית האצילה, מזיק למוניטין של העם הערבי הפלסטיני ויוצר אפשרות להחליש את המוראל של העמים הערבים. הוועד הערבי העליון בחן נושא כבד-משקל זה והחליט כי טובתו של הענין הפלסטיני תובעת כי אף אחד מבניה של פלסטיין לא יעזוב אותה, אלא במקרים חיוניים שאין שליטה עליהם".

למעשה, ההנהגה הציונית, כלומר, שליטי ישראל, לא יכולה עוד להחזיק בטענה שגירושו של העם הערבי הפלסטיני היה תוצאה של קריאת הוועד הערבי העליון לעזוב את המולדת עד סיום מלחמת פלסטיין. במיוחד לאחר שסגן יו"ר הכנסת מאיר כהן, ממנהיגי "חרות", המפלגה שהיתה אחראית לטבח דיר-יאסין, חשף את האמת מאחורי גירוש המוני העם הפלסטיני בשנת 1948. הוא אמר: "לו פעלנו לאחר מלחמת יוני 1967 וגירשנו בין 200,000 ל-300,000 ערבים פלסטינים מן הגדה המערבית, כפי שהגלינו את תושבי לוד, רמלה והגליל במהלך מלחמת השחרור בשנת 1948, לא היינו ניצבים בפני ההתעוררות העממית בגדה המערבית ולא היינו ניצבים בפני בעיית פלסטיין או רגימת כל-ירכב באבנים". בהגיבו על קריאת-ביניים של

מזכיר מפ"ם, הוסיף: "למדתי כיצד יש לגרש את הערבים כאשר שירתתי במלחמת השחרור תחת מפקדים מקרב השומר הצעיר". מתברר, אם כן, כי תכניתה של ההנהגה הציונית לגרש את העם הערבי הפלסטיני בוצעה בהסכמת כל הכוחות הציוניים, מן הימין ועד לשמאל. מצד שני, החליטה ההנהגה הציונית לסכל את הקמת המדינה הערבית הפלסטינית העצמאית, ולשם כך הגיעה להסכמה עם עבדאללה מלך עבר-הירדן.

התנהגותה של הליגה הערבית לאור מצבו של הוועד הערבי העליון

הוועד הערבי העליון נכשל בבואו להתייצב אל מול האתגרים של הבעיה הפלסטינית, שהגיעה לכלל משבר, בכל המישורים, בעקבות מלחמת-העולם השנייה. במישור הארגוני הסכימו המנהיגים המסורתיים, ובראשם חאג' אמין אלחוסייני, לאפוטרופסות של הליגה הערבית והרשו לה לבחור במוסא אלעלמי כנציגו של העם הערבי הפלסטיני בליגה הערבית. כן הניחו לה למנות את חברי הוועד הערבי העליון, לאחר הפילוג שחל בקרב הכוחות הלאומיים בפלסטין בשנת 1946, פילוג שהוליד שתי מסגרות ארגוניות: הוועד הערבי העליון והחזית הערבית העליונה. באותה עת חידש ג'מאל אלחוסייני, מנהיג המפלגה הערבית, את הוועדה הערבית העליונה, אשר הפסיקה להנהיג את התנועה הלאומית הפלסטינית במהלך המרד של 1936-1939. על אלה יש להוסיף את המפלגות הלאומיות המסורתיות ואת הארגונים העממיים הדמוקראטיים, כמו חבורת השחרור הלאומי ווועידת הפועלים הערבים. נציגי חמש מפלגות — מפלגת ההגנה, מפלגת העצמאות, מפלגת הרפורמה, מפלגת הנוער הערבי והגוש הלאומי, ונציגי הארגונים העממיים הדמוקראטיים שנזכרו לעיל וכן מספר משכילים לאומיים, נועדו והקימו את החזית הערבית העליונה.

בשלב זה התערבה מועצת הליגה הערבית שהתכנסה למושבה בדמשק, הזמינה את נציגי הוועדה והחזית ו"שכנעה" אותם בצורך באחדות. בעקבות זאת הוקם הוועד הערבי העליון שמנה ארבעה אישים והם: ג'מאל אלחוסייני ואמיל אלע'ורי מטעם המפלגה הערבית, אחמד חלמי עבד-אלבאקי (פאשא), המנהל הכללי של בנק האומה, מטעם העצמאים, וד"ר חוסיין פח'רי אלח'אלדי, מנהיג מפלגת הרפורמה, מטעם חמש המפלגות. כל המפלגות הלאומיות המסורתיות מלבד נציגי הארגונים העממיים הדמוקראטים, הסכימו להסדר — ובכך איבדה התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית את עצמאותה והפכה לספיח של הליגה הערבית.

התפתחות זו הביאה לשתי תוצאות חמורות: ראשית, התנועה הלאומית הפלסטינית איבדה את יכולת היוזמה שלה ולא היה עוד ביכולתה לגייס את המוני העם הערבי הפלסטיני כדי להתייצב בפני המאורעות הסוערים. מציאות זו לא שונתה על-ידי העובדה שהליגה הערבית, בהקימה את הוועד הערבי העליון, אישרה בכלל זה כי יו"ר הוועד, או החבר החמישי שלו, יהיה חאג' אמין אלחוסייני. העובדה שלא נמסרה כל הודעה על מינויו ליו"ר העידה על הקשר של מדינות הליגה הערבית עם האימפריאליזם הבריטי – שהתנגד למופת.

הקמתו באופן זה של הוועד הערבי מנעה מן העם הערבי הפלסטיני הנהגה בעלת יכולת לארגן את הכוחות הלאומיים מבחינה מדינית וצבאית. הדבר התגלה בבהירות במהלך מלחמת פלסטין בשנת 1948. כל מה שיכל הוועד לעשות היה להקים את מה שכונה "כוחות הג'יהאד הקדוש" בפיקודו של עבד-אלקאדר אלחוסייני, אשר נפל בקרב הקסטל. עם נפילתו ועם כניסתם של הכוחות הערביים לפלסטין ב-15.5.48 הסתיים תפקידם העצמאי של הכוחות המזוינים הפלסטיניים.

הוועד הערבי העליון איבד בימיה הראשונים של המלחמה את אמונו של הציבור הערבי הפלסטיני, משום שחבריו לא נמצאו בארץ ולא היה באפשרותם להנהיג. הקונסול המצרי בירושלים אחמד פראג' הצביע על עובדה זו באגרת ששלח לממשלתו בקהיר ביום 21.1.48: "הוועד הערבי העליון הפך אובייקט לביקורת קשה מצד העם. שני חבריו שנותרו בירושלים, אחמד חלמי פאשא וד"ר חוסיין פח'רי אלח'אלדי, זוכים, מדי יום, לתוכחות כבדות מצד הבריות, המגיעות לעתים עד לגידופים. הם נשאלים: היכן הנשק? היכן שאר חברי הוועד הערבי העליון? מה הם עושים במצרים או בבירות? למרבית הצער, אין מנוס מלומר כי הוועד הערבי העליון מנהל את המאבק על פלסטין באופן גרוע מאוד" (ביאן נויהד אלחות, ספר המנהיגים והמוסדות המדיניים בפלסטין 1917-1948, הוצאת המרכז למחקרים פלסטיניים, בירות, 1981, עמ' 592). הקונסול פראג' התעלם מחלקם של מנהיגי הליגה הערבית באחריות לניהול הכושל של הוועד הערבי העליון באותם ימים מלאי מתח.

זאת, באשר למישור הארגוני.

במישור המדיני, הצבענו על כך שלא הוצע פתרון דמוקראטי שיוביל ליישוב הבעיה הפלסטינית על-ידי הקמת מדינה דמוקראטית עצמאית בה יחיו יחדיו יהודים וערבים. כל הנסיונות שנעשו כדי לקיים דו-שיח בין הסוכנות היהודית והוועד הערבי העליון כדי למצוא דרך לביצוע החלטת החלוקה או, לפחות, לתקנה מבחינה טריטוריאלית, סוכלו. הנהגת הוועד סיכלה גם את הנסיונות לצמצם את ההתנגשויות המזוינות בין

ערבים ויהודים, ובייחוד לאחר שהופיעו בזירה הכוחות המזויינים היהודיים, "ההגנה", והתברר כי הם עולים מבחינה צבאית על הארגונים המזויינים הפלסטינים. אחד הנסיונות הללו היתה ההצעה הערבית-יהודית להכריז על חיפה כעיר פתוחה כדי למנוע מתושביה היהודים והערבים, ובעיקר מאלה הערבים, את סבלות המלחמה, מתוך מחשבה שהדבר ישפיע גם על שאר הערים (מתוך זכרונות המחבר, שלא פורסמו).

איננו טוענים כי הוועד הערבי נושא באחריות למאורעות, שכן, כפי שציינו, ההנהגה הציונית לא היתה כנה בקריאתה לשלום ולשקט. אנו טוענים כי הוועד הערבי העליון לא התעלה לרמת המאורעות ולא הבין כי אין נסיגה מהחלטת החלוקה, לאחר שיחסי הערבים-יהודים הגיעו לדרגת מתיחות כה גבוהה, ולאחר שגברו המזימות האימפריאליסטיות-ציוניות והריאקציוניות-ערביות נגד העם הערבי הפלסטיני.

למעשה, הוועד הערבי העליון איבד את מעמדו לא רק בקרב העם הערבי הפלסטיני, אלא גם בחוגי הליגה הערבית. מה שהחליש עוד יותר את השפעת הוועד על הליגה היתה העובדה כי ציר בגדאד-עמאן בהנהגתו של המלך עבדאללה, מלך עבר-הירדן, התנגד בתוקף לכך שהוועד ימלא תפקיד כלשהו בקביעת ההתפתחויות.

אי לכך, כאשר התכנסה מועצת הליגה הערבית בעליי בלבנון באוקטובר 1947 – כלומר, לפני קבלת החלטת החלוקה – דחו מנהיגי הליגה, בעקבות דרישתו העיקשת של המלך עבדאללה, שנתמך על-ידי עיראק, את תכנית המופתי להקים ממשלה ערבית בפלסטין. כתב על כך הסופר הפלסטיני עארף אלעארף: "במהלך פגישתו עם מנהיגי ערב סרב המלך לשמוע על ממשלה פלסטינית, בין אם בראשותו של חאג' אמין אלחוסייני ובין אם בלעדיו. עבד-אלרחמן עזאם (מזכ"ל הליגה; המחבר) ניסה לשנות את השקפת המלך, אך לא הצליח בכך. כן התנגד המלך להצעה לחמש את הפלסטינים אולם הסכים, בקלות, לוותר על תכנית סוריה הגדולה. מנהיגי ערב שהביעו שמחתם על כך, היו מיטיבים לעשות לו התייחסו להסכמתו, שבאה בקלות יתרה, בספקנות... שכן, המלך קיבל את החלטתו זו רק משום שתשומת לבו היתה מופנית עכשיו אל תכנית ירדן הגדולה" (מצוטט אצל ביאן נויחד אלחות, עמ' 580).

בינואר 1947 פגש המלך עבדאללה את גולדה מאירסון (לאחר מכן מאיר), נציגת הסוכנות היהודית, והם דנו בתכנית החלוקה של האו"ם. פגישה זו לא היתה בגדר סוד. המלך הודיע לגולדה מאיר כי הוא יתפוש את החלק הערבי של פלסטין, משום שבשום אופן לא ירשה לשום מדינה ערבית לצמוח בו. הוא הוסיף ואמר: "שנינו ניצבים בפני סכנה משותפת העומדת כמכשול בפני תכניותינו. סכנה זו היא המופתי" (ג'ון ודייוויד

קמחי, שני צידי המטבע, בריטניה ומלחמת פלסטין, ע"ע 58-59; במהדורה העברית נקרא הספר משני עברי הגבעה, תל-אביב, 1973). הקשרים בין המלך עבדאללה וההנהגה הציונית, והמשא-ומתן ביניהם, ידועים ברבים. הדברים פורסמו על-ידי מנהיגים ציוניים רבים, כך שאין צורך להוכיח זאת; משום כך, נסתפק בציטוט זה.

לאחר החלטת החלוקה היה ברור לכל כי מעמדו של הוועד הערבי הפלסטיני העליון במישור הערבי התדרדר. בפברואר ובמרס 1948 השתתף המופתי בפגישות מועצת הליגה וראשי המטות של צבאות ערב. המופתי דרש כי הוועד ייוצג במפקדה הצבאית הערבית הכללית וכי הממשל בחלקי פלסטין שיפוגו על-ידי הצבא הבריטי יימסר לידי הוועדות הלאומיות הפלסטיניות הקשורות לוועד הערבי העליון. הוא גם דרש כי יוקם ממשל מקומי בפלסטין שיקבל לידו את השלטון לאחר פינוי הכוחות הבריטיים מפלסטין ב-15.5.48 וכי יינתן לוועד תקציב שיאפשר לו למלא את תפקידו עת יוקם הממשל. כן דרש כי תוגש עזרה לפליטים. מנהיגי הליגה לא נענו לדרישות. יתרה מזאת, הם קראו למופתי לחזק את הוועד על-ידי צירוף מספר אישים פלסטיניים שאינם קשורים עימו, וזאת כדי שייצג את העם הערבי הפלסטיני באופן מלא. רק אז, אמרו, יתקיים דיון על הקמת ממשל מקומי. במלים אחרות – האחראים בליגה דחו לא רק את הקמת הממשלה הפלסטינית, אלא גם את הקמתו של ממשל מקומי.

הוועד הערבי העליון, החרפת הניגודים בין חברות הליגה הערבית והסכסוכים בין המדינות האימפריאליסטיות

ביותר ממקור היסטורי-תיעודי אחד מוצאים אנו כי המלך עבדאללה, מלך עבר-הירדן, תאם את צעדיו, במהלך מלחמת פלסטין, עם האימפריאליזם הבריטי. אבר-חניכ, או גלאב פאשא, המפקד הבריטי של "צבאו", הוא שהיה הגורם המכריע בקביעת תנועות כוחותיו המזוינים. גלאב פאשא התלווה לתופיק אבר-אלהדא, ראש-ממשלת עבר-הירדן, בביקורו בבריטניה ורשם את מהלך הדיונים עם שר החוץ הבריטי, ארנסט בוויין. בספרו חייל של הערבים כתב גלאב פאשא כי בוויין קרא למלך עבדאללה – כלומר, פקד עליו – לכבוש את החלק הערבי של פלסטין על מנת להקים בו את המדינה הערבית הפלסטינית, ובתנאי שלא יחרוג מן הגבולות.

המלך עבדאללה אכן לא חרג מהוראה בריטית זו. אולם המלחמה בפלסטין בשנת 1948 הביאה להתפרצות מאבקים בין מדינות ערב במסגרת הליגה הערבית. זאת, כתוצאה מן הניגודים שהיו בין "שני הצירים

הערביים" (!): עבר־הירדן ועיראק שיתפו פעולה עם האימפריאליזם הבריטי, בעוד שמצרים וסעודיה שיתפו פעולה עם האימפריאליזם האמריקאי, אשר רצה לבסס את השפעתו באיזור. לאור הערכות זו של הכוחות המדיניים-חברתיים במזרח הערבי ולאור המאבק האימפריאליסטי-ערבי, לא היה אפשר עוד לגבש עמדה ערבית מאוחדת! כתוצאה מכך הוסטו דברים ממסלולם במהלך מלחמת פלסטין בשנת 1948. כל הנסיונות לאחד את מדינות ערב על בסיס מקח וממכר, על חשבון דרישות הוועד הערבי העליון, עלו בתוהו. במהלך המלחמה התגלה כי לא היה תיאום ושיתוף-פעולה בין צבאות ערב בחזיתות השונות. דבר זה איפשר לכוחות הצבאיים הציוניים-ישראליים להנחית מכות צבאיות בחזית זו או אחרת, ללא חשש מפעילות ערבית מאוחדת. כך, למשל, מיקדו הכוחות הציוניים-ישראליים באוקטובר ובדצמבר 1948 את מכותיהם על הכוחות המצריים בנגב, מבלי שכוחות עבר־הירדן ינקפו אצבע.

משום כך שינה הוועד הערבי את עמדתו לגבי התביעות המדיניות. לתביעותיו הצבאיות ממילא לא היה כל ערך, לאחר התבוסות שנחלו הכוחות הערביים.

ב-1.10.48 (ולפי מספר מסמכים, ב-20.9.48) כינס הוועד הערבי העליון בתמיכת כמה ממדינות הליגה הערבית, ועידה עממית בעיר עזה, בה הוחלט על הקמת "ממשלת כלל פלסטין" בראשותו של אחמד חלמי פאשא, אחד מחברי הוועד.

החלטות מוסדות ארגון האומות המאוחדות

מלחמת פלסטין בשנת 1948 חשפה את אוזלת ידו של האו"ם ושל מנגנונו הביצועי, מועצת הבטחון, ואת אי-יכולתם להוציא לפועל את החלטותיהם. משום כך, הקרבות והתנהגות הצדדים בסכסוך בפלסטין הם שהכריעו את מהלך העניינים. הבה נסקור את ההחלטות החשובות של האו"ם:

במסגרת ההחלטה על החלוקה בשנת 1947, הקים האו"ם ועדה בהשתתפות נציגי בוליביה, צ'כוסלובקיה, דנמרק, פנמה והפיליפינים. הוועדה היתה אמורה לפקח על ביצוע ההחלטה, כלומר, על הקמת שתי מדינות עצמאיות, ערבית ויהודית, וכן על עיבוד ההסדרים לבינאום ירושלים ועל הסדרת שיתוף-הפעולה הכלכלי בין שתי המדינות. אלא שהוועדה לא הצליחה להשפיע על מהלך העניינים, ופעילותה הופסקה ב-14.5.48, עת החליטה העצרת הכללית של האו"ם למנות את הרוזן השבדי, פולק ברנדוט, למתווך, והטילה עליו את המשימה להפסיק את הלוחמה הפנימית ולמנוע את חידוש "התקדמותם" של צבאות ערב לעבר פלסטין.

ב-5.3.48 דנה מועצת הבטחון במשבר ההולך ומחריף בפלסטין. ב-1.4.48 היא פנתה לוועד הערבי העליון ולסוכנות היהודית בקריאה להפסיק את ההתנגשויות בין הכוחות המזוינים ולקבוע הסדרים לביצוע החלטת החלוקה. ב-23.4.48 נתקבלה החלטה על הקמת ועדת שביתת-נשק בפלסטין, שתורכב מחברות מועצת-הבטחון שלהן נציגויות דיפלומטיות בירושלים (ובכללן ארצות-הברית וצרפת). סוריה סירבה להשתתף בוועדה בטענה כי זו לא תצליח לשנות את מהלך ההתפתחויות או להשפיע עליהן. ב-29.5.48 החליטה מועצת-הבטחון לקרוא לצדדים הלוחמים להפסיק את האש; היא שאירה בידי המתווך את ענין קביעת המועד המדוייק. ואכן, הלחימה פסקה ב-11.6. אולם היה זה רק משום שהצדדים עצמם מצאו לנכון, כל אחד מסיבותיו הוא, להיענות לקריאה להפוגה זמנית, למשך חודש. ב-7.7 פרצו שוב הקרבות, למרות שמועצת הבטחון קיבלה החלטה הקוראת לצדדים להאריך את ההפוגה; הם לא פסקו אלא מספר ימים לאחר מכן.

באוקטובר 1948 התחדשו הקרבות בדרום בין הכוחות המזוינים הישראליים והמצריים. מועצת-הבטחון קראה להפסקת-אש ולנסיגת כוחות שני הצדדים אל עמדותיהם הקודמות, אך קריאתה לא נענתה. ולא זו בלבד, אלא שהיא נכשלה גם בייצוב הפסקת-האש. הקרבות נמשכו מזמן לזמן עד שהשלימו הכוחות הישראליים, בדצמבר 1948, את כיבוש הנגב ופרצו

לסיני המצרית. אם נסוגה ישראל, בסופו של דבר, משטח מצרים, היה זה כתוצאה מלחצים שהפעילה עליה ארצות-הברית, ולא מתוך היענות להחלטות מועצת-הבטחון.

ב-11.12.48 אישרה העצרת הכללית של האו"ם את החלטה מס' 194 הנודעת, הקובעת כי אותם פליטים פלסטיניים החפצים לשוב לבתיהם ולחיות בשלום עם שכניהם היהודים יוכלו לעשות זאת בהקדם האפשרי. כן קבעה ההחלטה תשלום פיצויים על רכוש לאלה שיעדיפו לא לשוב למולדתם. אוזלת-היד של האו"ם גרמה לנסיגה גם מהחלטה זו, שנדחתה על-ידי ממשלת ישראל. אותה החלטה כללה גם הקמת ועדת פיוס בינלאומית שתכלול את נציגי ארצות-הברית, צרפת ותורכיה. ועדה זו קיבלה סמכויות נרחבות, שהחשובה בהן היא הסמכות להגיע להסדר סופי בכל איזור הסכסוך הפלסטיני, כלומר באיזור הסכסוך הישראלי-ערבי.

בדיוני העצרת הוענק למימד האנושי של בעיית הפליטים הערבים הפלסטיניים מעמד של בכורה. הדיון לא הצטמצם לקביעת זכותם לשוב למולדתם או לקבל פיצויים על רכושם, אלא נגע גם בטיפול במצבם הטראגי ובקביעת הסדרים להקלת סבלם הרב.

הפליטים התפזרו בשני האיזורים הערביים של פלסטין (במה שנודע עתה כגדה המערבית ורצועת עזה); וכן בעבר-הירדן, לבנון וסוריה. לפי הסטאטיסטיקות המהימנות ביותר הגיע מספר הפליטים ברצועת עזה, שהיתה תחת פיקוחו של הממשל המצרי, ל-200,000 (התושבים המקוריים מנו 80,000 נפש), בגדה המערבית ל-360,000 (לצד 425,000 תושבים מקוריים), בלבנון ל-106,000 (כ-7.5% מתושבי לבנון), בעבר-הירדן 110,000 (כ-30% מכלל התושבים), ובסוריה 83,000 (כ-3% מן התושבים).

ב-19.11.48 החליטה העצרת הכללית של האו"ם, בהסתמכה על המלצות המתווך הבינלאומי, להקציב 29,500,000 דולר לשם סיוע ל-500,000 פליטים. היא ביקשה מן המזכיר הכללי להתקשר עם הגופים הבינלאומיים, כמו ארגון הצלב האדום הבינלאומי, על מנת שייטלו חלק בפעולת הסיוע. כמו כן החליטה על מינוי מנהל לארגון לסיוע לפליטים הפלסטיניים.

קבלת ישראל לאומות המאוחדות

ב-17.9.48 התנקשו טרוריסטים של ארגון "לח"י", אחד הארגונים הצבאיים הציוניים, בחייו של המתווך הבינלאומי הרוזן ברנאדוט. לא קשה להבין את מניעי ההתנקשות, שכן הרוזן ברנאדוט התווה תכנית שתיקנה את תכנית

החלוקה כך שהאיזור הערבי הפלסטיני, ואיתו גם הנגב, יסופחו לעבר-הירדן (לפי החלטת החלוקה, הנגב היווה חלק מן המדינה היהודית; המחבר). המתנקשים כברנאדוט רצו להכשיל את קריעת הנגב ממדינת ישראל. הם שרתו בכך, ולו באופן עקרוני, את האימפריאליזם האמריקאי, שראה בתיקון זה נסיון בריטי להשתלט על הנגב, שהוא העמדה האסטרטגית החשובה ביותר באיזור.

הכוחות הלאומיים והמתקדמים, מצידם, התנגדו לתכנית ברנאדוט כיון שהיתה בה, מצד אחד, הכרה בישראל, ומצד שני, קביעה כי המדינה הערבית הפלסטינית העצמאית לא תקום. כוחות אלה התנגדו גם לצירוף האיזורים הערביים הפלסטיניים לעבר-הירדן – שהפכה להיות הממלכה הירדנית ההאשמית – ולהפיכת הנגב לבסיס צבאי בריטי.

העצרת הכללית של האו"ם דחתה את תכניתו של ברנאדוט. ארצות-הברית מילאה תפקיד חשוב בכך, היות והאינטרסים שלה עמדו בסתירה לאינטרסים של האימפריאליזם הבריטי. גם ברית-המועצות נטלה חלק בסיכול התכנית, אך לא בשל אינטרסים אלא בשל עקרונות שנבעו מן העוינות שרחשה לאימפריאליזם האמריקאי והבריטי. נציגה בוועדה המדינית של האו"ם (אשר, כהרגלה, דנה והחליטה לגבי הבעיות בטרם הוצגו בפני העצרת הכללית) הכריז כי התכנית משקפת מזימה נגד האיזור וכי ביצועה יביא להמשך האיבה בין הערבים ליהודים ולזריעת איבה ופירוד בין מדינות ערב. (מצרים וסעודיה, כפי שציינו, התנגדו לצירוף השטחים הערביים הפלסטיניים לעבר-הירדן תחת הכתר של עבדאללה). ברית-המועצות העלתה בפני הוועדה המדינית, ולאחר מכן בפני העצרת הכללית, הצעת החלטה הקובעת כי הצבאות הזרים ייסוגו מפלסטין, שכן זו הדרך היחידה לסיום המלחמה בפלסטין ולהקמת המדינה הערבית הפלסטינית העצמאית. ברית-המועצות הדגישה, מעל במת האו"ם ובאמצעי התקשורת, כי סיפוח האיזורים הערביים הפלסטיניים לעבר-הירדן מהווה חלק מנסיונות האימפריאליזם האמריקאי והבריטי להגיע לעיסקה שתיצור את התנאים להכנת תוקפנות נגד ברית-המועצות. חשד זה התאמת בדמותו של גילוי-הדעת האימפריאליסטי המשולש – של ארצות-הברית, בריטניה וצרפת – שהתפרסם במאי 1950.

כאן אנו מגיעים לענין הצטרפותה של ישראל כחברה בארגון האומות המאוחדות. בדצמבר 1948 הגישה ישראל בקשת הצטרפות לארגון הבינלאומי. באותה עת כבר הכירו בה, בעקבות הקמתה ב-14.5.48, מספר מדינות שהיו חברות בארגון, ובתוכן ארצות-הברית וברית-המועצות. ההבדל בין ארצות-הברית וברית-המועצות היה בכך שהממשלה הסובייטית המשיכה לדרוש את הקמתה של המדינה הערבית

הפלסטינית העצמאית, בעוד שאמריקה קשרה קשר נגד תכנית זו והשקיעה מאמצים להגיע לעסקאות עם האימפריאליזם הבריטי ועם המשטרים הערביים הריאקציוניים, לאחר שתיכננה למזג את ישראל באסטרטגיה האימפריאליסטית הכלל-עולמית שלה.

האו"ם דחה את הדיון בבקשת ישראל בשל מספר סיבות, שהחשובות שבהן היו, ראשית, שהמשא-ומתן להשגת הסדר בין ישראל ומדינות ערב טרם התחיל, ודבר שני, שמרבית המדינות החברות בארגון הבינלאומי לא הכירו בישראל, היות וממשלתה היתה ממשלה זמנית. ואולם מועצת-הבטחון, הגוף המאשר בקשות הצטרפות ואשר ללא אישורו לא ניתן לקבל מדינה חדשה לאו"ם, שבה ודנה בבקשתה של ישראל, וב-4.3.49 החליטה לתמוך בבקשה בקובעה שישראל היא מדינה רודפת שלום (!) המסוגלת ומוכנה למלא את חובותיה בהתאם לאמנת הארגון הבינלאומי (!). ב-11.3.49 החליטה העצרת הכללית של האו"ם לקבל את ישראל כחברה, בהסתמך על המלצת מועצת-הבטחון ולאחר שלקחה בחשבון את הצהרת ממשלת ישראל כי היא מקבלת, ללא הסתייגויות, את ההתחייבויות הכלולות באמנת האו"ם ומתחייבת לכבד אותן מרגע קבלתה לאו"ם.

במסגרת החלטה זו רשמה לפניה העצרת הכללית את החלטותיה מיום 29.11.47 (החלטת החלוקה) ומיום 11.12.48 (ההחלטה על שיבת הפליטים למולדתם), ולקחה בחשבון את הצהרותיו של נציג ישראל, אבא אבן. בנאום שנשא בפני העצרת הכללית ב-5.5.49 אמר אבן: "מאז הגישה ממשלת ישראל את בקשת ההצטרפות לאו"ם, השתנו הנסיבות. נחתמו הסכמי הפסקת-האש – עם מצרים ב-24.2.49, עם לבנון ב-23.3.49 ועם עבר-הירדן ב-3.4.49. כן שלחה ישראל משלחת ללואן (שבשווייץ) לפי הזמנת ועדת הפיוס, על מנת להחליף השקפות עם שאר הצדדים בסכסוך (כלומר, מדינות ערב: מצרים, סוריה, לבנון ועבר-הירדן)". אבן הבהיר כי ישראל מתחייבת לקבל את החלטות האו"ם בענין הבעיה הפלסטינית ואמר: "יש לשמור, עקרונית, על העקרון של בינאום ירושלים, אולם יש לקחת בחשבון גם את התנאים השוררים בעיר" (כלומר, חלוקתה לשניים: העיר החדשה הנמצאת בידי ישראל והעיר העתיקה הנמצאת בידי הכוחות של עבר-הירדן; המחבר). הוא הוסיף כי ניתן לפתור את הבעיה על-ידי בחירה באחת מן האפשרויות המועלות, כמו, צמצום שטח האיזור הבינלאומי, או צמצום תחום אחריותו של הממשל הבינלאומי לפיקוח על המקומות הקדושים, מבלי להתערב בחיים המדיניים והחברתיים, וכיו"ב. באשר לבעיית הפליטים אמר אבא אבן כי גירוש הפליטים הערביים (הוא השתמש במונח: תנועת מעבר של תושבים!) נובע מ"סירובו של העולם הערבי לשתף עמנו פעולה בכיצוע החלטת החלוקה". לאחר מכן חזר על

המעשייה בדבר קריאתו של הוועד הערבי העליון לתושבים הערבים לעזוב את ארצם עד לסיום הקרבות. הוא קרא לפתור את הבעיה באמצעות משא-ומתן לשלום וציטט את גילוי-הדעת של ממשלת ישראל לפיו נוצרה בעיית הפליטים כתוצאה מן המלחמה שכפו מדינות ערב על ישראל; משום כך, קבע גילוי-הדעת, האחריות המלאה רובצת עליהן. באשר לפתרון בעיית הפליטים, הרי הוא כרוך בפתרון הבעיות התלויות ועומדות בין ישראל למדינות ערב. לפי גילוי-הדעת של ממשלת ישראל קיימים שני עקרונות המוסכמים על הכל: א. יישוב הפליטים בארצות בהן מצאו מקלט ובאיזורים בהם שולטות ממשלות שמסורותיהן קרובות למסורותיהם. ב. בד בבד עם כך, תהיה ישראל מוכנה ליטול חלק בפתרון הבעיה במסגרת ועידת לוזאן, ומתחייבת לשלם פיצויים תמורת האדמות שננטשו. ממשלת ישראל חתמה את גילוי-הדעת שלה בקריאה לכל הממשלות הנוגעות בדבר להביע את רצונן להגיע להסדר שלום, כדי ליצור אווירה נוחה לדיון.

אבא אבן נגע גם בנושא הגבולות: "אי הקמתה של מדינה ערבית בהתאם להחלטת החלוקה מיום 29.11.47, וכן תנאי המלחמה והכיבוש הצבאי, מחייבים להכניס תיקונים בגבולות ובסעיפים הטריטוריאליים של החלטת החלוקה". הדבר לא ייעשה באופן שרירותי, אלא באמצעות הסכמים שייחתמו בין הממשלות הנוגעות בדבר. הוא ציטט את החלטת העצרת הכללית מן המושב שהתכנס בפריז בסתיו 1948 ואשר קראה לצדדים לנהל משא-ומתן, אם במישרין ואם תחת פיקוח ועדת הפיוס, כדי להגיע להסדר סופי ולפתור את כל הבעיות התלויות ועומדות.

אין כל ספק שממשלת ישראל לא כיבדה את החלטות האו"ם. היא הסתתרה מאחורי ניסוחים שהשביעו את רצונה של מועצת-הבטחון ואת רצונן של מרבית חברות האו"ם. הללו אישרו את הצטרפותה לארגון הבינלאומי והעניקו לה תעודה של "מדינה רודפת שלום". אולם המציאות היתה שממשלת ישראל "פוצצה" את החלטת החלוקה, קבעה כעובדה את אי-הקמתה של המדינה הערבית הפלסטינית, דחתה את ההחלטה על השבת הפליטים והציעה נוסחאות מעורפלות על מנת להתחמק מבינאום ירושלים. אין מנוס מלהודות בכך שהעצרת הכללית של האו"ם, אשר אישרה את הצטרפותה של ישראל כחברה תוך התעלמות מהחלטתה-היא לחלק את פלסטין לשתי מדינות עצמאיות ערבית ויהודית, תמכה, למעשה, בעמדתה של ממשלת ישראל לגבי בעיית הפליטים הערבים הפלסטיניים, וקיבלה את רעיון יישוב הפליטים במדינות "המארחות" כאחת האפשרויות לפתרון. זהו גם הכיוון בו מיקדה את מאמציה מאוחר יותר.

ב-8.12.49, כלומר, לאחר שישאל הפכה להיות חברה בארגון הבינלאומי, החליפה העצרת הכללית את המוסד לסיוע לפליטים

הפלסטיניים בגוף חדש שנשא את השם "סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים הפלסטינים במזרח הקרוב", ובקיצור – "אונר"א". בפני הגוף החדש הוצבו שתי מטרות: סיוע ישיר והקמת מפעלי תעסוקה שיביאו לקליטת הפליטים בארצות ערב "המארחות", או בארצות העולם הרחב. הדבר אושר מחדש כשנה לאחר מכן, ב-2.12.50, עת קבע האו"ם כי "מבלי לפגוע בזכויות הפליטים" הוא רואה במיזוגם בחיי הכלכלה במזרח הקרוב, אם באמצעות השבתם למולדתם ואם באמצעות יישובם במקומות בהם הם נמצאים, צורך חיוני, כהקדמה למצב בו לא יהיה עוד צורך להגיש להם עזרה בינלאומית, וכן כדי להשיג שלום ויציבות באזור. כן דרשה ההחלטה מסוכנות "אונר"א" לייסד קרן שבאמצעותה יתבצע מיזוג הפליטים בחיי הארצות בהן הם נמצאים. הקרן, כך נאמר, תיטול חלק בפרוייקטים שיעלו הממשלות השונות, ותשאף ליישב את הפליטים ולהוציאם ממסגרת הסיוע.

ועידת לוזאן, או הקשר נגד המדינה הערבית הפלסטינית העצמאית

בסוף אפריל 1949 התכנסה ועידת לוזאן, על-פי הזמנת ועדת הפיוס הבינלאומית. בוועידה השתתפו מצרים, סוריה, לבנון, עבר-הירדן וישראל. עיראק לא הסכימה להשתתף בהודיעה כי כוחותיה המזויינים נסוגו מפלסטין, כלומר, היא אינה מהווה עוד צד בסכסוך הערבי-ישראלי. ערב כינוס הוועידה ניכרה פעילות בקרב מספר חוגים של פליטים בירדן. במחצית הראשונה של אפריל 1949 התכנסה ועידה באולם קולנוע ראמאללה. הוועידה קיבלה החלטה כי "היא עומדת על שיבה [של הפליטים] לבתיהם בכל נסיבות שהן, בלי קשר לגורלה המדיני של הארץ". בהחלטות האחרות נאמר: "איש אינו רשאי לייצג את הפליטים. רק מועצה נבחרת מקירבם תוכל לייצגם". מועצה זו, שתורכב מנציגי הפליטים בכל מקומות הימצאם, תבחר ועד פועל (מוחמד נימר אלהוארי, סוד השואה, נצרת, עמ' 347). מנהיגיה של יוזמה זו ניסו ליצור קשר עם הפליטים שמחוץ לעבר-הירדן ופלסטין הערבית, בעזה, מצרים, סוריה ולבנון, כדי שהתארגנותם תהפוך להתארגנות מקפת ומייצגת. לצורך זה גם הפגינו אי-תלות במשטר של עבדאללה. אולם בסופו של דבר לא הצליחו להרכיב משלחת מייצגת, בשל מספר סיבות, שהחשובה שבהן היא כי מנהיגים אלה לא שיקפו את ציפיות הפלסטינים – לא נאבקו בכיבוש עבר-הירדן, לא דרשו הקמת מדינה ערבית פלסטינית עצמאית, ניצבו מול התנגדותו של הוועד הערבי העליון שהאשימם בנאמנות למלך עבדאללה וכן בפני התנגדותן של ממשלות ערב,

ובייחוד ממשלות מצרים וסוריה, אשר יצאו נגד תכניותיו של עבדאללה ומזימותיו לספח את החלק הערבי ולהקים את ירדן הגדולה. מטעם ועידת קולנוע רמאללה יצאה ללואזן משלחת שכללה כמה מן היוזמים, ובתוכם העורך-דין מוחמד נימר אלהוארי והעו"ד עזיז שחאדה (הראשון שב לישראל ושיתף פעולה עם השלטונות הישראליים והשני שיתף פעולה עם המשטר הירדני, ולאחר הכיבוש בשנת 1967, עם שלטונות ישראל).

בהתארגנויות הפליטים ניכרו עקבות המאבקים בין מדינות ערב בזירה הפלסטינית. בנוסף למשלחת ועידת ראמאללה, צורפו "נציגי" פליטים לכל אחת ממשלחות ממשלות ערב שהשתתפו בוועידת לואזן – מצרים, סוריה, לבנון ועבר-הירדן. במהלך המושב השני של ועדת הפיוס הגיעה ללואזן גם משלחת מטעם הוועד הערבי העליון, שהחרים את המושב הראשון כיון שוועדת הפיוס לא הכירה בו כנציגו של העם הערבי הפלסטיני, והיתה מוכנה להכיר בו רק כאחד מן הארגונים הפלסטיניים. הסכמתו של הוועד לשלוח משלחת מטעמו לדיוני לואזן נבעה מחששו פן יידחק לקרן-זווית ומרצונו להישאר בתמונה, למרות שלא הוכר כנציגו היחיד של העם הערבי הפלסטיני, או כנציג יחיד של הפליטים.

המשלחות השונות של הפליטים ניסו, יש לומר, לאחד את מאמצייהן ולהפעיל את השפעתן המשותפת על משלחות מדינות ערב כדי שהללו תנקוטנה בעמדה אחידה. אולם הניגודים העמוקים בין המשלחות הכשילו את נסיונות השיתוף. המעיין בעיתוני התקופה מוצא כי המשלחות הערביות התחמקו מהגדרת עמדותיהן ונחלקו ביניהן כאשר הגיעו לנקודת הכרעה במשא-ומתן.

ראוי לציין כי המשא-ומתן לא התנהל בצורה המקובלת. המשלחות לא נפגשו סביב שולחן אחד: ועדת הפיוס נועדה בנפרד עם המשלחות הערביות, מזה, ועם ישראל, מזה, והשתדלה לפשר ביניהן. זאת, בהנחה שהיא אכן שאפה לפשר ביניהן. את חילוקי הדעות העקרוניים בין הצדדים השונים ניתן להגדיר כך:

1. המשלחות הערביות רצו לדון בבעיית הפליטים, בעיקר, ודרשו את ביצוע החלטת העצרת הכללית מיום 11.12.48 הקוראת לשיבת הפליטים למולדתם או לתשלום פיצויים.
2. משלחת ישראל רצתה לדון בסכסוך בכללותו ובהגשמת שלום, יציבות ושיתוף-פעולה כלכלי. היא עמדה על כך שבעיית הפליטים תהיה כרוכה בהכרעה הסופית על בעיית הגבולות, והשלום.
3. חברי משלחות הפליטים מיקדו את מאמצייהם בדרישה להוציא לפועל את החלטת העצרת הכללית הקוראת להתיר, בזמן הקרוב ביותר, שיבת

פליטים המוכנים לחיות בשלום עם האזרחים היהודים בישראל, ולשלם פיצויים לאלה שיבחרו לא לשוב לבתייהם.

שני מושביה של ועידת לוזאן, שנמשכו ממרץ ועד ספטמבר 1949, לא הביאו לכלום. הדיונים הפכו לטחינת-מים. שליטי ישראל החליטו, למן הרגע הראשון, לסרב להחזרת הפליטים. ולא זו בלבד: הם אף שיגרו, ערב כינוס ועידת לוזאן, תזכיר בו קראו ליישב את הפליטים בארצות ערב. בכך חשבו לחסל הן את בעיית הפליטים והן את בעיית המיעוטים הסבוכה בישראל (אלאתחאד, 11.4.49). במהלך המשא-ומתן הציעה ישראל להחזיר 100,000 פליטים. התנאי לכך היה יישובם של שאר הפליטים בארצות ערב. ההצעה נכרחה בדרישה להסדר כללי (אלאתחאד, 7.8.49).

שליטי ישראל נ. ג. גם לבצע את החלטת החלוקה. ב-18.6.49 הודיע שר החוץ, משה שרת, כי ישראל מסרבת לקבוע את גבולותיה עם מדינות ערב על בסיס תכנית החלוקה. לדבריו, היהודים היו מוכנים בתחילה לקבל מיעוט ערבי המונה 45% מכלל התושבים במדינה היהודית, אולם, היות והערבים ניפצו את השלום, היה על היהודים לבנות את מדינתם על פי עקרונות אחרים. הוא הוסיף כי צרכי הבטחון (על ביטוי זה חזרו שליטי ישראל שוב ושוב בשנים שלאחר מכן; המחבר) הופכים את שיבתם של המוני ערבים לישראל, להתאבדות. ישראל תסייע ליישוב הפליטים או לפיצויים, ותסייע לאיחוד משפחות בארצה.

אם ננסה לסכם את ועידת לוזאן מבחינה היסטורית, נוכל לומר את הדברים הבאים:

1. ישראל הפיקה תועלת מן הניגודים בין ממשלות ערב, שהפגינו בפני ועדת הפיוס את חוסר-האונים שלהן. מצרים וסוריה דרשו לבצע את החלטת החלוקה ולהקים את המדינה הערבית הפלסטינית העצמאית, דרישה בה תמכה גם הממלכה הערבית הסעודית, ואילו עבר-הירדן, בתמיכתה של עיראק, התנגדה לכך. במצב עניינים זה יכלה ועדת הפיוס הבינלאומית לטעון כי אין קונצנזוס ערבי, ולהשתמש בכך כאמתלה לאימוץ עמדתה של ישראל ולהסבר כשלונה של הוועדה ביישוב הבעיה הפלסטינית.

המשלחת הירדנית התנגדה להצעות אמריקאיות בענין חלוקה-מחדש של האיזורים הפלסטיניים בין ישראל והעם הערבי הפלסטיני, כל עוד מושגות הצעות אלו על הקמת מדינה ערבית עצמאית. ברור כי ארצות-הברית רצתה, באמצעות הצעותיה, להחליש את המאחזים האימפריאליסטיים הבריטיים.

2. ועדת הפיוס לא השקיעה מאמצים אינטנסיביים להשגת הסדר לבעיית הפליטים, על בסיס החלטה מס' 194. סייעה לה בהתחמקותה מחובתה עמדת משלחת עבר-הירדן, שהתנגדה לחזרתם של הפליטים לישראל, בטענה כי

אלה הם בניה של ירדן וכי מחובתה של ירדן לדאוג להם, לשמור עליהם ולמנוע מהם "השפלה" בישראל.

3. משלחות מדינות ערב, למרות שלא הסכימו למשא-ומתן ישיר עם ישראל תחת פיקוח הוועדה הבינלאומית, גילו נכונות, באופן כללי, להכיר בישראל, אם תסכים ישראל להחזיר את הפליטים אל האיזור עליו החליט האו"ם כי בו תוקם המדינה הערבית הפלסטינית העצמאית. אולם משלחת ישראל דחתה הצעה זו.

4. אם נתעלם מהבדלי-העמדות בין חברות ועדת הפיוס – ארצות-הברית, צרפת ותורכיה – נוכל בכל זאת לקבוע כי נציגיהן הסכימו לכוון את ההתפתחויות בוועידה כך שתעלינה בקנה אחד עם צרכי המלחמה הקרה עליה הכריזו בריטניה וארצות-הברית בשנת 1947, ואשר כללה הקמת ברית ריאקציונית עויינת לברית-המועצות ולתנועות השחרור הלאומיות והחברתיות באיזור ובעולם. על מזימה זו הודיע נציג תורכיה, הד"ר יאלטיש, עת הצהיר כי מדינות המזרח-התיכון, בהיותן מאוחדות בקואליציה אחת, תקמנה ברית הגנה. הוא הוסיף: "עלינו לכוון את השלום בין המדינות הללו, ובעקבות זאת ליסד את הברית. הגוש המזרח-תיכוני כולל את המדינות השוכנות לחוף הים התיכון – את תורכיה, יוון ומדינות ערב, ובייחוד את שליטי מצרים וישראל". גילוי-הדעת של שלוש המדינות האימפריאליסטיות מחודש מאי 1950 היה הביטוי המעשי של מגמה אימפריאליסטית זו. אין צורך לומר כי הכוחות הערביים הלאומיים הפלסטיניים התנגדו לפתרון זה ולהצעות אשר קדמו לו, ותבעו את זכותם להקמת מדינתם הלאומית העצמאית.

יש לציין, בנקודה זו, כי האימפריאליזם האמריקאי נקט בו בזמן בצעדים עצמאיים, ללא תלות בוועדת הפיוס הבינלאומית. העיתון הישראלי דבר גילה זאת בהביאו ידיעה שמקורה בראמאללה, לפיה נציג משרד-החוץ האמריקאי, סאם קופר, בשובו לווישינגטון מסיוור שערך במדינות המזרח-התיכון, הגיש לממשלתו הצעה לחילופי תושבים בין ישראל ומדינות ערב (כלומר, העברת התושבים הערבים אשר נותרו בישראל לארצות ערב, והעברת היהודים מארצות ערב לישראל; המחבר). השגרירות האמריקאית בקהיר הגישה תכנית זו למשרד-החוץ בווישינגטון (אלאתחאד, 1.7.49). לא ייפלא, על כן, שנציג ברית-המועצות באו"ם דרש כי ועדת הפיוס תפוזר, כי משקיפי האו"ם יוצאו מן השטח וכי יניחו לישראל ולארצות ערב ליישב את הסכסוכים שביניהן בעצמן. אבא אבן, נציג ישראל בארגון הבינלאומי, התנגד להצעה זו (אלאתחאד, 14.8.49).

האמת היא שאותם משקיפים לא פעלו להשכנת יציבות באיזור במגמה להביא לפתרון הבעיה הפלסטינית. הודה בכך, לאחר שנים, ראש המשקיפים

הבינלאומיים, הגנרל ביפקה, עת הצהיר כי מה שהכשיל את ייצוב הפסקת-האש היתה העובדה שמרבית המשקיפים השתייכו מבחינה מנהלתית לארצות-הברית, לבריטניה, לצרפת ולמדינות נוספות בעלות מדיניות ברורה משל עצמן לגבי המזרח-התיכון (אלאתחאד, 9.53). כלומר, המשקיפים מן המדינות האימפריאליסטיות שרתו את האינטרסים של מדינותיהם, אינטרסים אשר לא עלו בקנה אחד עם האינטרסים האמיתיים של עמי האיזור, שהם: עצמאות, שלום והתפתחות חברתית.

עמדת הקומוניסטים הערבים והיהודים בישראל

באוקטובר 1948 שבה אחדות-העמים לשרור בקרב התנועה הקומוניסטית בשטח בו הוקמה ישראל, באמצעות שתי החלטות שנתקבלו על-ידי שתי הוועדות המרכזיות—זו של המפלגה הקומוניסטית של פלסטינה (פ.ק.פ.; המתרגם) וזו של קבוצת השחרור הלאומי הפלסטינית. כך קמה המפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י; המתרגם). נקודת-המפגש בין שתי ההחלטות היתה הקריאה לביצוע החלטת החלוקה של האו"ם בדבר הקמת שתי מדינות, יהודית ופלסטינית. שתי ההחלטות התמקדו בצורך להקים מדינה ערבית פלסטינית עצמאית, וזאת מתוך ידיעה כי המדינה היהודית כבר קמה, בישראל.

בהחלטת הוועדה המרכזית של קבוצת השחרור הלאומי נאמר כי מדיניות הקבוצה תושתת על מאבק למען הקמת מדינה ערבית (פלסטינית) בגבולות עליהן החליט האו"ם. מדינה זו תהיה חופשית מכל כוחות-כיבוש זרים, על מנת לאפשר לתושביה ליהנות מחופש, עצמאות וריבונות מלאה, למען הגשמת שלטון דמוקרטי ולמען השלום, האחווה והאחדות הכלכלית בין המדינה הערבית (הפלסטינית) וישראל. ברוח זו נוסחה גם החלטת הוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית של פלסטינה (פ.ק.פ.; המתרגם). אותה החלטה הדגישה גם כי השבת האחדות לשורות התנועה הקומוניסטית בישראל מהווה מכה בליבו של האימפריאליזם האנגלו-אמריקאי וכליבם של אלה המסייעים לו בארצות ערב ובישראל (אלאתחאד, 25.10.48).

לאחר האיחוד, עת התכנס המשרד המדיני של המפלגה הקומוניסטית וסקר את ההתפתחויות בזירה הערבית, הוא גינה את ההתנקשות במתווך הבינלאומי הרוזן פולק ברנאדוט ובד בבד עם כך דחה את תכניתו, שקראה לסיפוח החלק הערבי הפלסטיני לעבר-הירדן. המשרד המדיני גינה את מדיניות ממשלת ישראל, המובילה לאובדן העצמאות והריבונות הלאומית מתוך כוונה להתקשר באימפריאליזם. הוא הודיע כי נקיטת מדיניות של

קנאות לאומית כלפי הציבור הערבי נובעת ממדיניות המלחמה, שלא ייתכן כי תביא למוצא ממשבר הסכסוך הערבי-ישראלי (אלאתחאד, 18.10.48). אלאתחאד, אשר חזר להופיע כעיתונה של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, פירסם מאמר מערכת בו הוקיע את הגירושים באמרו: "מאות אלפים מתושבי חיפה, עכו, טבריה, צפת, בית-שאן, יפו, לוד, רמלה והכפרים הערביים הרבים, מפורזים ועקורים, מוצאים מחסה תחת כיפת-השמיים ובדרכים". העיתון קרא לאפשר להם לשוב לבתיהם. הוא גם הדגיש כי מאבק הכוחות הדמוקראטיים בישראל שואף לשנות את המדיניות כלפי הערבים ולשים קץ ללחצים ולאפלייה. העיתון תבע מממשלת ישראל לשנות את עמדתה לגבי הבעיה הערבית ולהכריז בפומבי כי היא מסכימה לשיבתם של הפליטים הערבים הפלסטינים אל עריהם וכפריהם, כאשר תסתיים המלחמה. הוא הדגיש כי הכרזה זאת שונה מהכרזת הממשלה לפיה היא מוכנה לדון בבעיה רק כאשר תסתיים המלחמה. העיתון גם הצביע על כך שמדיניות ישראל הינה תוצאה של הכוונה אימפריאליסטית זדונית, השואפת לפנות את התושבים הערבים מכל האיזורים עליהם משתלטת ישראל (אלאתחאד, 25.10.48).

המפלגה הקומוניסטית הישראלית, עם הכנסה בינואר 1949 למערכת הבחירות לכנסת, הציגה תכנית מדינית כוללת בה קראה, בין השאר, להקים מדינה ערבית עצמאית בחלקה הערבי של פלסטין, שתהיה דמוקראטית ועצמאית ותהיה קשורה בקשרי אחדות כלכלית ושיתוף-פעולה על בסיס של אחווה עם ישראל, על פי החלטת האו"ם מיום 29.11.47 (החלטת החלוקה). המפלגה קראה גם להאבק בחדירת האימפריאליזם האנגלו-אמריקאי לאיזור ולשמור על עצמאותה האמיתית של ישראל ועל אופיה הדמוקראטי. היא תבעה להשיב את הפליטים אל בתיהם ולאפשר לפלאחים הערבים לשוב לכפריהם ולאדמותיהם.

במהלך החדשים שחלפו בין מועד התכנסותה של ועידת לוזאן באפריל 1948 לבין סיום עבודתה בספטמבר 1949, חשפה המפלגה הקומוניסטית הישראלית, באמצעות כלי-התקשורת שלה, את המזימה שנוקמה נגד זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני, והבליטה את העובדה שהוועידה מתעלמת מן הנושא העיקרי—הקמת מדינה ערבית פלסטינית עצמאית באיזורים אותם ייעד לכך האו"ם.

כאשר התפרסמה החלטת ועדת הפיוס, באוקטובר 1950, הוקיע אותה אלאתחאד. החלטת הוועדה, הדגיש העיתון, מתריעה מפני המצב השורר בין ישראל למדינות ערב וקוראת למהר ולכרות הסכמי-שלום, אולם בה בעת היא מתעלמת מזכותו של העם הערבי הפלסטיני להחליט על גורלו ולהקים את מדינתו העצמאית. בכתבו על מושב עצרת האו"ם באותה

שנה, הדגיש העיתון כי האימפריאליזם פועל להפיכת היחסים בין ישראל ושכנותיה הערביות למונופול שלו, כדי לסחור בהם לצרכיו (אלאתחאד, 29.10.50 ו-30.12.50). מאזן-הכוחות שהשתרר באו"ם באותה עת איפשר לאימפריאליזם האמריקאי לנצל את השתיקה לגבי נושא פלסטין על מנת להשאיר את ועדת הפיוס על כנה.

בנקודה זו, ראוי שנעמוד על התפקיד שמילא הציבור הערבי שנותר בישראל— על אף הנסיונות שנעשו לגרשו ממולדתו במהלך מלחמת פלסטין— בתנועת השחרור הערבית הלאומית הפלסטינית. אותו ציבור, שמנה 150,000 נפש, סבל משני דברים: היה עליו להתמודד עם מדיניות הרדיפה והאפלייה על רקע לאומי מצד חוגי השלטון הישראליים; ובעת ובעונה אחת היה עליו להתעלות מעל להשלכותיה של שואת העם הערבי הפלסטיני, ובעיקר— העובדה שההנהגה הלאומית המסורתית, ועימה המשכילים הלאומיים, נעלמה מן הזירה. ציבור זה התגבר במהרה על המשבר המדיני, החברתי והנפשי שפקד אותו, ונענה לקריאתה של המפלגה הקומוניסטית הישראלית-יהודית-ערבית לפתוח במאבק למען זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני, במסגרת המאבקים המהותיים שהתחוללו במדינה. אנו מדגישים עובדה זו כדי להפריך את טענותיהם של חוקרים האומרים כי ציבור זה היה משותק. כך, למשל, כותבת החוקרת רוז מארי צאיג בספרה הפלאחים הפלסטינים מעקירה למהפכה: "אלה אשר נותרו בישראל לא היו מעורבים עד 1967 בכל פעילות בעלת-משקל בשל העדר הנהגה ובשל היותם נתונים תחת הדיכוי הישראלי הכבד. חלקם הצטרפו אל המפלגה הקומוניסטית, רק"ח, שהיה בה רוב יהודי; ולא ניכרו אצלם תופעות שיצביעו בבירור על התעוררות ההכרה הלאומית, מלבד בשנת 1956, כאשר הוקמה קבוצת 'אלארד', שעד מהרה הושמה תחת מעקב" (הספר הופיע באנגלית בשנת 1979. הוא תורגם לערבית על-ידי ח'אלד עאבד ויצא לאור מטעם המוסד למחקרים ערביים בשנת 1980; הציטוט מעמ' 124 של התרגום הערבי).

נניח לאי-הדיוקים בעובדות— קבוצת "אלארד" הופיעה ב-1959 ולא ב-1956 (היה זה פלג שפרש מן "החזית העממית", בה היו מאוגדים הכוחות הלאומיים במיגזר הערבי בישראל). נניח גם לאי-יכולתה של המחברת להעריך נכונה את התנועה הקומוניסטית בישראל מבחינת המבנה שלה ומדיניותה. במקום זאת, ננסה להעריך את תפקידו של הציבור הערבי בישראל באותה תקופה.

חלוציו של אותו ציבור מהפכני בעל תודעה הצטרפו למפלגה הקומוניסטית הישראלית אשר, כפי שראינו, הניפה את דגלה למען זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני ולמען הקמת מדינה ערבית פלסטינית עצמאית.

בו בזמן פעלו חוגים נרחבים של אותו ציבור, באורח עצמאי, להגנה על זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני ולחיסול הרדיפה על רקע לאומי. כך קמה בנצרת בסוף 1948 – לאחר הכיבוש הישראלי – חזית עממית שקראה במצעה להפסקת המלחמה ולעריכת משא-ומתן בין ממשלת ישראל לבין נציגיו האמיתיים של העם הערבי הפלסטיני על בסיס זכות ההגדרה העצמית וההכרה בזכותם של שני העמים, הערבי והיהודי, להקים מדינות עצמאיות, לפי החלטת האו"ם (החלטת החלוקה) מ-29.11.47, ועל בסיס ההכרה בזכותם של הפליטים הערבים הפלסטינים לשוב לעריהם ולכפריהם (אלאתחאד, 1.12.48). בשנת 1958, לאחר התקפה זדונית שערכו השלטונות נגד הציבור הערבי באחד במאי, התכנסו אישים ערבים בישראל והקימו את "החזית הערבית העממית". הם הדגישו את השתייכות לעם הערבי הפלסטיני ושמו להם למטרה, בין השאר, להפסיק את גזל האדמות הערביות ולהשיב את הפליטים למולדתם.

מן הראוי לקבוע, מבלי להתגאות, כי בתקופה שבין שנת 1948 ו-1964 – השנה בה נוסד ארגון השחרור הפלסטיני – היתה המפלגה הקומוניסטית הישראלית, שנתמכה על-ידי חוגים נרחבים מקרב האזרחים הערבים בישראל, היחידה שהדגישה את ההכרח שבמציאת פתרון לבעיה הפלסטינית, אשר חוגי השלטון הישראלי סברו כי נעלמה ואיננה מרגע שישראל התקבלה לאו"ם. ענין זה יובהר בחלקים הבאים של מחקר זה.

גורמי היסוד של תקופה חדשה

במהלך התקופה בה התקבלה החלטת החלוקה, הוקמה מדינת ישראל ונרקמה המזימה לשלול את זכותו של העם הערבי הפלסטיני למדינה לאומית עצמאית, התבררו מאפייניהם של גורמי היסוד הפועלים במזרח-התיכון, ובייחוד במעגל הסכסוך הערבי-ישראלי, כלהלן:

המעצמות האימפריאליסטיות – והכוונה בעיקר לארצות-הברית, בריטניה וצרפת – הסכימו, למרות חילוקי-הדיעות שביניהן, לנצל את ההתפתחויות במזרח-התיכון לטובת האינטרסים שלהן. הדבר הסתבר מגילוי-הדעת המשולש משנת 1950, ומן ההכנות לייסוד ברית מזרח-תיכונית עוינת לברית-המועצות ולתנועת השחרור הערבית הלאומית.

המשטרים הערביים הריאקציוניים במצרים, סוריה, לבנון, עיראק ועבר-הירדן שיתפו פעולה עם האימפריאליזם במגמה לדכא את גל השחרור הלאומי שהתפשט לאחר מלחמת-העולם השנייה, בעקבות התפקיד המכריע אותו מילאה ברית-המועצות בחיסול הנאציזם הגרמני, הפאשיזם האיטלקי

והמיליטריזם היפני, ובעקבות שינוי מאזן-הכוחות הבינלאומי לרעת האימפריאליזם והריאקציוניזם.

ראוי שנצביע, בנקודה זו, על כך שהחוגים הריאקציוניים בארצות המזרח הערבי ערכו מתקפות-הסחה נגד ברית-המועצות ונגד הקומוניזם באיזור, באמתלה שהם מתגוננים נגד "העוינות" של הממשלה הסובייטית כלפי עמי ערב, כפי שהתבטאה בתמיכתה בהחלטת חלוקת פלסטין. באותה תקופה רדפו משטרים אלה את המפלגות הקומוניסטיות בארצותיהם, וערכו מצוד ברבארי אחר חבריהן. מפלגות אלו אולצו לרדת למחתרת, ובכך איבדו את אפשרות הפעולה בגלוי, ממנה נהנו חלקן בשנות מלחמת-העולם השנייה. הטרור שהופעל נגד הקומוניסטים הגיע לשיאו בעיראק, כאשר שופך-הדמים נורי סעיד, ראש-הממשלה והסוכן הבריטי, רצח את מנהיגי המפלגה הקומוניסטית, ובראשם המזכיר הכללי. בעיראק, מצרים ובמדינות נוספות תיקנו הממשלות את החוק הפלילי באופן שאיפשר להן להגדיר את הקומוניזם כעבירה נגד מדינות ערב "העצמאיות", והטילו עונשים כבדים על כל המשתייך למפלגות הקומוניסטיות או מחזיק בפרסומים בעלי אופי מתקדם, שהוגדרו כפרסומים "קומוניסטיים".

אלא שגל עוינות זה נגד הסובייטים והקומוניזם, שנערך תחת הכסות של תוצאות מלחמת פלסטין, לא הצליח לדכא את התנועה הקומוניסטית ואת המאבק הלאומי והחברתי אותו הנהיגה. באוגוסט 1949 נערכו בדמשק ובבגדאד הפגנות בהנהגת הקומוניסטים, במטרה לסכל את תכנית סוריה הגדולה. בתחילת 1950 מיקדו הקומוניסטים ושאר הכוחות הלאומיים והמהפכניים את מאבקם במאמץ להכשיל את מזימות האימפריאליזם נגד ארצותיהם ולהגן על זכויות העובדים חברי האיגודים המקצועיים. כך, למשל, הפגינו תושבי בירות במחאה על חידוש המשא-ומתן בין ממשלות לבנון וארצות-הברית לכריתת חוזה "שכנות טובה וידידות", שכוונתו היתה לגרום ללבנון להכנע למזימות האימפריאליסטיות התוקפניות. המשטרה פיזרה הפגנה זו בכרבריות רבה (אלאתחאד, 22.1.50). בראשית פברואר 1950 העבירו סוכנויות-הידיעות תיאור של הפגנה גדולה שהתקיימה בטריפולי בדרישה לשלום ולחרות. במהלך פיזורה נהרג חבר המפלגה הקומוניסטית הלבנונית. בעקבותיה, התקיימה הפגנה בבירות ועוד הפגנה נוספת בטריפולי. באותה עת התקיימה בבגדאד הפגנה שקראה להפלתם של שופך-הדם, הסוכן הבריטי נורי אלסעיד, ושל העוצר עבד-אלאלה, ומחתה נגד תכנית הסהר הפורה הבריטית (איחוד סוריה ועיראק). בעקבות זאת נאלץ נורי אלסעיד להתפטר. גם הממשלה שקמה אחריו, ממשלתו של עלי ג'ודת אלאיובי, נאלצה להתפטר.

אחת התופעות הבולטות של המאבק החברתי בהנהגת הקומוניסטים

העיראקים – אשר התארגנו מחדש לאחר רצח מנהיגיהם ואף החלו להוציא לאור את העיתון אלקאעדה (אלאתחאד, 4.6.50) – היתה חידוש פעילות האיגודים המקצועיים של פועלי הרכבת, נמל בצרה ופועלי הנפט. הם הכריזו על שביתות כלליות בדרישה שימומשו זכויותיהם הסוציאליות (אלאתחאד, 8.6.50).

בעקבות גילוי-הדעת המשולש (האמריקאי-בריטי-צרפתי) ממאי 1950, שטף את מדינות המזרח הערבי גל של הפגנות מהפכניות בהן שיחקו הקומוניסטים תפקיד ראשי. אחת ההפגנות הבולטות ביותר היתה זו שערכו הקומוניסטים – בהשתתפות מאות פועלים וסטודנטים – בדמשק, בתחילת יוני 1950. המפגינים הכריזו כי גילוי-הדעת מהווה התקפה אימפריאליסטית על האיזור וצעד לקראת הקמת ברית עוינת לברית-המועצות. כרגיל, דיכאה המשטרה את ההפגנה בכוחות רבה ועצרה 30 מפגינים. בחלב שבסוריה השתמשה המשטרה באש חיה כדי לפזר הפגנה שקראה להפלת האימפריאליזם האנגלו-אמריקאי ויצאה נגד גילוי-הדעת המשולש. האש לא מנעה בעד המפגינים מלקרוא לשלום ולידידות עם ברית-המועצות. במהלך תוקפנות זו פצעה המשטרה 13 מפגינים (אלאתחאד, 25.6.50). בסמוך לכך, ב-23.6.50, נערכה בבירות הפגנת-המונים לאות תמיכה במטרות ההפגנות שהתקיימו בדמשק ובחלב. המפגינים קראו לביטול גילוי-הדעת המשולש וקראו לשלום ולידידות עם ברית-המועצות.

בתחילת 1950 הסלים המאבק המדיני והחברתי במצרים; המאבק למען עצמאות אמיתית והסרת ההגמוניה הבריטית השתלב עם המאבק למען זכויות שכבת העמלים. בין הבולטות בשביתות פועלי מצרים באותה עת היה גל השביתות שפרץ בפברואר 1950 בדרישה שממשלת הוואפד תבצע את הבטחותיה לשיפור תנאי-השכר ותנאי-העבודה של הפועלים. במרס 1950 שבתו אלפי פועלים במפעלי-הסוכר בדרישה להעלאת שכר. פרצה גם שביתה של פועלי הרכבת למען העלאת שכרם. ביוני 1950 הפגינו אלפייה מהם מול בית ראש-הממשלה. בו בזמן שבתו פועלי המטוויות באלכסנדריה והפגינו מול בית-הקיץ של הממשלה. השלטונות נהגו באלימות זדונית בגלי הפגנות ושביתות חוזרים ונשנים אלה. הם נימקו את התנהגותם בטענה שהם נאבקים "בקומוניזם ההרסני". השלטונות ביצעו פשעים מכוערים נגד הפועלים הנאבקים ורשמו דפים שחורים בהיסטוריה של מצרים החדשה. במהלך שנת 1950 בוצעו שלושה מעשי טבח: הראשון – ביום 16.1, כאשר המשטרה פתחה באש על פועלי המטוויות בשברא-אלח'ימה ופצעה עשרות מהם. השני – בקהיר, כאשר המשטרה פתחה באש על פועלים שהתבצרו במפעל בדרישה להעלאת שכר. השלישי, ב-20.6, היה החמור שבמעשי הטבח. 7,000 פועלים במפעל הטוויה בסבאהי שבתו בדרישה להעלאת

שכר. הם אילצו את בעל-המפעל להסכים לדרישותיהם, אולם מאוחר יותר אילצם זה להפסיק את שביתתם, בעודם צמים את צום הרדאן, כדי לקבל את שכרם. אלא שהוא קשר קשר עם המשטרה כדי להנחית עליהם מכה. ביום השלישי כיתרה אותם המשטרה בתואנה של שמירה על הסדר. היא דחקה אותם, תוך כדי מטרת אש, אל התעלה המערבית. 30 שובתים פצועים טבעו, ו-50 נעצרו באשמת "רצח מנהיגיהם".

באותה עת, כלומר, בשנת 1950, מיקדו הגורמים הלאומיים את מאבקם בסיכול נסיונותיה של בריטניה לכבול את מצרים בחוזה חדש במסגרת הברית התוקפנית המזרח-תיכונית העויינת לברית-המועצות. בינואר התקיימו בקהיר ובאלכסנדריה הפגנות סוערות בהן השתתפו פועלים וסטודנטים. הן אילצו את ממשלת הוואפד להכריז כי חוזה 1936 מהווה בסיס בלתי-ראוי ליחסים בין מצרים ובריטניה, כי יש לבטלו וכי יש לפנות את הכוחות הצבאיים הבריטיים מן הארץ. (הערת המחבר: בשנת 1936 חתמה ממשלת קואליציה לאומית על חוזה עם בריטניה, לפיו הכירה בריטניה בעצמאותה של מצרים. החוזה איפשר הצבת כוחות בריטיים בתעלת סואץ. באותו זמן, ראו הכוחות הלאומיים בחוזה זה הישג לאומי.) ההפגנות נמשכו תחת הסיסמאות של דרישה לפינוי, אחדות מצרים וסודאן והפלת הקולוניאליסטים האנגלו-אמריקאים. המערכה הלאומית לא פסקה למרות שהממשלה הכריזה על ממשל צבאי. בתחילת 1951 חידשו ההמונים את הפגנותיהם ודרשו את הפסקת המשא-ומתן המצרי-בריטי להחלפת חוזה 1936 (בחוזה חדש). כמו כן דרשו שמצרים תהיה נייטרלית ותתמוך בתנועת השלום. הכוחות הלאומיים האשימו את הממשלה המצרית באוזלת-יד מתמשכת המחריפה את משבר הממשל בארץ. למרות האיסור שהוטל על הפגנות של איגודים מקצועיים נמשכו הפגנות אלו והקיפו, בפברואר 1951, את הרופאים, המהנדסים והמורים (אלאתחאד, 10.2.51). בסוף יוני 1951 התפשט הגל המהפכני אל כפרי מצרים. פלאחים ניסו לשרוף את ארמונו של בעל-הקרקעות הגדול אלבדראוי, אך נתקלו באש רובי המשטרה. נסיונות המרד של הפלאחים נגד בעלי-הקרקעות הגדולים ביטאו את סבלם הרב ואת תנאי-חייהם הקשים כתוצאה מן הניצול המעמדי המכוער.

ב-11.7.51, יום השנה להפגזת הצי הבריטי את אלכסנדריה ב-11.7.1882, וב-26.8.51, יום השנה לחתימה על החוזה המצרי-בריטי ב-26.8.36, שטף את ערי מצרים גל של הפגנות תחת הסיסמא "לא עוד קולוניאליזם". גל הפגנות זה הגיע לשיאו ב-13 באוקטובר 1951, עת התקיימה בקהיר הפגנה של מיליון איש. יום לאחר מכן התקיימה באלכסנדריה הפגנה בהשתתפות חצי מיליון איש. בשתי ההפגנות, כאחת, קראו המפגינים לפינוי הבריטים.

באותה התעוררות עממית נשמעו קולות מפגינים שקראו לחתימת אמנת אי-תוקפנות עם ברית-המועצות. מספר עיתונים, וכתובם אלמצרי, תמכו בקריאה זו (אלאתחאד, 27.10.51).

ברור היה שמשבר הממשל במצרים מעמיק. חוגי השלטון לא היו מסוגלים לפתור לא את הבעיה הלאומית – בעיית הפינוי והפסקת קשרי העבדות עם בריטניה – ולא את הבעיות החברתיות של המוני העם. לא זו בלבד, אלא שהמשך הנסיונות של הממשלות המצריות להגיע להבנה עם האימפריאליזם הבריטי הנחיתו מכה על אמינותן ועל יכולתן להתייצב בפני המוני העם המורדים. בכך בשלו התנאים למרד של 23.7.52, בו נטפל בהמשך.

טבעי היה שבארצות-ערב האחרות תיערכנה הפגנות סולידאריות עם העם הערבי המצרי. אותן הפגנות סולידאריות הבליטו את הבעיות המקומיות בעיראק, סוריה ולבנון. בעיראק קמה חזית עממית שמנתה 19 שרים-לשעבר וציר פרלמנט, שביקשה למנוע את השתלבותן של מדינות ערב במזימות האימפריאליזם לפתיחה במלחמה שלישית. החזית ביקשה גם להדגיש את הנייטרליות של מדינות ערב ולהעלות את רמתם של המוני העם (אלאתחאד 2.6.51). הגל המהפכני התפשט לארצות המאגרב (בצפון אפריקה); במרביתן נערכו הפגנות עממיות בקריאה לעצמאות ולהשתחררות מאחיזתו של האימפריאליזם הצרפתי.

המפלגה הקומוניסטית הירדנית: שלב חדש

ביוני 1949 הכריזה קבוצת השחרור הלאומי (ארגון הקומוניסטים הערבים הפלסטינים בגדה וברצועה), במאמר שהתפרסם בעיתונה אלמקאומה אלשעביה ("ההתנגדות העממית"): "ועדת הפיוס הבינלאומית מתעלמת לחלוטין מזכותו של העם הערבי הפלסטיני להגדרה עצמית ומזכותו הבלעדית לבחור את נציגיו לניהול משא-ומתן עם מדינת ישראל וליצירת הבנה עימה". הקבוצה הוסיפה (והדבר הובלט בדברי הפרשנות של הקומוניסטים היהודים והערבים בישראל), כי מטרת ועדת הפיוס הבינלאומית היא ליצור תיאום בין האינטרסים של האימפריאליזם האנגלו-אמריקאי בפלסטין ובמזרח-התיכון.

הקבוצה המשיכה במאבקה לסיכול סיפוחו של האיזור הערבי הפלסטיני (שנודע היום כגדה המערבית) לעבר-הירדן. למטרה זו אירגנה הפגנות עממיות בירושלים הערבית (מזרח-ירושלים; המתרגם), בשכם ובערים אחרות. היא גם קראה להחרמת הבחירות הפיקטיביות שביים משטרו של עבדאללה במטרה להשיג לגיטימיות ולהעניק "גוון חוקי" לאמצעים שנקט.

אולם הקבוצה נאלצה להתמודד עם תנאים חדשים, שהחשובים שבהם היו: א. הסיפוח וייסוד הממלכה הירדנית ההאשמית; ב. הנסיגה של הליגה הערבית מהחלטתה להרחיק מתוכה את עבר-הירדן. זאת, כתוצאה מלחצים שהפעילו המדינות האימפריאליסטיות, שהסכימו ליישב את הסכסוכים ביניהן באופן שארצות-הברית הכירה בממלכה החדשה ובריטניה הסכימה להכיר בגבולות הקיימים של ישראל; ג. היווצרות תנאים שהטילו את הכוחות הלאומיים באיזור הפלסטיני ובעבר-הירדן למערכה האנטי-אימפריאליסטית; ד. העדר אפשרות להקים מדינה ערבית פלסטינית כתוצאה מריכוז כוחות-צבא באיזור הפלסטיני (הגדה המערבית, כיום) וברצועת עזה – איזור פלסטיני שהיה תחת משטר צבאי מצרי.

לנוכח תמורות אלה החליטה הוועדה המרכזית של קבוצת השחרור הלאומי, במאי 1951, על איחוד בין הקומוניסטים הערבים הפלסטינים וההנהגה המרכזיסטית-לניניסטית בעבר-הירדן, במסגרת המפלגה הקומוניסטית הירדנית. צעד ארגוני מהפכני זה נבע מן הנסיבות ששררו בממלכה הירדנית ההאשמית. אך הוא נבע גם מן המשימות הטבעיות של הקומוניסטים באותה ממלכה: א. הצורך ללכד את כל הכוחות הלאומיים למערכה לחיסול ההשפעה האימפריאליסטית בממלכה ולהקמת ממשל לאומי דמוקראטי שבאמצעותו יוגשמו משימות המהפכה הלאומית הדמוקראטית. ב. חשיבות המערכה למען הגשמת זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני, ובעיקר זכות ההגדרה העצמית והקמת מדינה פלסטינית עצמאית דמוקראטית.

היה זה אך טבעי, לאחר התפתחות זו, שהמפלגה הקומוניסטית תציג את מועמדו של אישים מתקדמים לבחירות הפרלמנטאריות שהיו אמורות להתקיים באוגוסט 1951, למרות שידעה היטב כי המשטר ישתמש בשיטות של טרור וזיוף על-מנת שייבחרו מועמדים הנאמנים לשלטון – כפי שאכן עשה. הבחירות, יש לציין, נערכו לאחר ההתנקשות במלך עבדאללה ב-28.7.51, בירושלים. המשטר המלוכני הירדני חשש לגורלו וביקש עד מאוד לבסס את מעמדו.

עם הקמתה של המפלגה הקומוניסטית הירדנית החל שלב חדש בהתפתחות בממלכה הירדנית ההאשמית, הממלכה שהסכימה עם תוצאות ועידת לוזאן ועם החלטות האו"ם – שהקפואו, למעשה, את הבעיה הפלסטינית והנציחו את המצב הקיים.

לסיכומו של שלב זה, ניתן לומר כי ממשלות ערב, במאמציהן לטשטש את קלון התבוסה של 1948, המשיכו לפרסם גילויי-דעת מעודדים בהם בישרו לפליטים כי ישובו למולדתם (רוז מארי צאיג, הפלחים הפלסטינים מעקירה למהפכה, עמ' 133). אין ספק כי ועידת לוזאן ופעילותה של

ועדת הפיוס לאחר כשלון הוועידה, סייעו בכך. אנו מקבלים בעניין זה את הערכתה של רוז מארי צאיג: "האמונה בוודאות נצחונם של הערבים פעלה להרגעת הציבור הפלסטיני לפרק זמן ארוך אחרי 1948. ביחס לחלק מהם נכון הדבר אפילו עד לשנת 1967. הדבר הוליד מזג שהתאפיין בהמתנה סבלנית ובהשלמה, ולא בכעס ופעולה. הפיכתו של המאבק הפלסטיני לענין כלל-ערבי טמנה בחובה, עוד מן ההתחלה, סכנה של יצירת תחושת-כוח דמיונית, ובעקבות זאת, החלשת יכולתם של הפלסטינים להיאבק בעצמם" (שם, עמ' 84).

בנקודה זו יש להעלות את השאלה: כיצד פעלו הכוחות הלאומיים הפלסטיניים בשנות החמישים?

העולם הערבי המזרחי נוכח מזימות האימפריאליזם

בשנת 1947 ביקר וינסטון צ'רצ'יל, ראש-ממשלת בריטניה בעת מלחמת-העולם השניה ומנהיג האופוזיציה בפרלמנט הבריטי לאחר 1945, בארצות-הברית, שם נשא, בעיר פולטון, נאום מדיני פרוגרמאטי בו קרא להיאבק בקומוניזם ולהדוף את סכנת "ההתפשטות הסובייטית". שליטי ארצות-הברית נענו לקריאה זו, ובכך פתחו במה שנודע, לאחר מכן, כ"מלחמה הקרה". המלחמה הקרה הביאה לכך כי המדינות האימפריאליסטיות, ובייחוד ארצות-הברית ובריטניה, תשתדלנה לכרות בריתות עוינות לברית-המועצות, לקומוניזם ולתנועות השחרור הלאומיות בכל היבשות ובאיזורים הרגישים, ובתוכם איזור המזרח-התיכון והסקטור החשוב ביותר בו, המזרח הערבי — הנהנה ממיקום אסטרטגי ומאוצרות נפט גדולים. החל בשנות החמישים הראשונות פעל האימפריאליזם האמריקאי-בריטי בכיוון זה והעלה תכניות להקמת ברית צבאית בעלת אופי תוקפני באיזור המזרח-התיכון. הוא הפעיל לשם כך לחצים כבדים על המשטרים הערביים השונים. האימפריאליזם נכשל בהגשמת מטרותיו. שר-החוץ האמריקאי ג'ון פוסטר דאלס הודה בכך, כאשר הצהיר במסיבת עיתונאים שהתקיימה ב-30.5.53, כי עדיין לא הגיע הזמן להקים ברית "הגנה" במזרח-התיכון. תכנית זו, אמר, אינה ניתנת להגשמה משום שמנהיגי ארצות ערב מפקפקים בכוונותיהן של בריטניה ושל צרפת ובייחוד באלה של ארצות-הברית, משום שאינם רואים את הסכנה שבקומוניזם ובברית-המועצות. את מקור הסכנה הם רואים דווקא בישראל. כדי להפיג את חששות אותם מנהיגים הוצע להפוך את הליגה הערבית ל"ברית הגנה" הקשורה לארצות-הברית, כלומר, לאימפריאליזם האמריקאי. למעשה זממו החוגים האימפריאליסטיים, השקועים בריאקציוניזם ובהרפתקנות, לתקוף את ברית-המועצות. העיתון *לה מונד*, מן הרציניים בעיתוני הבורגנות הצרפתית, חשף זאת כאשר פירסם, במאי 1952, תקציר של מסמך הקובע את האסטרטגיה והטקטיקה של האימפריאליזם האמריקאי. במסמך נאמר כי ארצות-הברית מתכוונת להתקפה על ברית-המועצות שתבוצע בתוך לא יותר משנתיים. לשם כך היא מתכוונת להפוך את הים התיכון לבסיס צבאי ימי, אווירי ויבשתי. מזימה זו נרקמה בד בבד עם בחירתו של הגנרל דווייט אייזנהאור, שהיה מפקד הכוחות האירופיים-אמריקאיים במלחמת-העולם השניה, לנשיא ארצות-הברית, ובחירתו של ג'ון פוסטר דאלס, האימפריאליסט הריאקציונר וההרפתקן, כשר חוץ.

חשוב לציין כי חוגים ערביים ריאקציוניים מסויימים הביעו את נכונותם להשתתף בכריתות התוקפניות האימפריאליסטיות והציעו, לשם כך, לחרוג מעבר לסכסוך הישראלי-ערבי. הם ביקשו להדגיש את הזדהותם עם השקפות האימפריאליזם, על יסוד ההנחה שהסכנה העיקרית לאיזור נשקפת מברית-המועצות. כך, למשל, הודיע בשנת 1951 נציגה של לבנון באו"ם, שארל מאליכ, שנודע לאחר מכן כאחד מהוגי-הדעות של כנופיות הפלאנגות הפאשיסטיות, בראיון שהעניק לעיתון *ניו יורק טיימס*: במידה ותפרוץ מלחמה (עולמית; המחבר) יהיה הכרח להגן על המזרח-התיכון, כגוש אחד. פירושו של דבר, יצירת קשר בין ישראל וארצות ערב, בין אם בתחום התחבורה ובין אם בתחומים צבאיים אחרים. על המדינות (האימפריאליסטיות, כמובן; המחבר) אשר תהיינה אחראיות על הגנת האיזור ליצור קשר זה ולמסד אותו (אלאתחאד, 9.6.51).

בידודה של ברית בגדאד

תוצאות מלחמת פלסטין משנת 1948 והתבוסה האומללה של צבאות ערב, חוללו רעידת-אדמה בארצות ערב המזרחיות, החל במצרים וכלה בעיראק. עמי ערב גילו כי המשטרים הערביים נטלו חלק בסיכול החלטות האו"ם בענין החלוקה, בכך שחסמו את הדרך להקמתה של מדינה פלסטינית ערבית דמוקרטית, לצידה של ישראל.

בו בזמן התאפיינה התקופה שלאחר מלחמת-העולם השניה בתפקיד המכריע אותו מילאה ברית-המועצות בהנחלת תבוסה לנאציזם הגרמני, לפאשיזם האיטלקי ולמיליטאריזם היפאני, כמו בפריחת תנועות-השחרור הלאומיות הערביות האנטי-אימפריאליסטיות, תנועות שפעלו בכל רחבי העולם הערבי — בראש וראשונה במזרחו, אך גם בארצות המגרב. בתקופה שבין 1951 ל-1955 היה העולם הערבי כולו, מזרחו וכמערכו, עד להתעוררות עממית שאין כדוגמתה, שהצטיינה בהיקפה ובמהפכניותה. בבגדאד, דמשק, בירות, קהיר, אלכסנדריה, עמאן, ירושלים ושכם התקיימו הפגנות עממיות סואנות שגינרו את האימפריאליזם, דחו את הבריתות העוינות, קראו לחיסולם של הבסיסים הצבאיים הזרים וקראו לעצמאות. מבין המאפיינים של אותו גל לאומי גועש היה השתתפותה של שכבת העמלים וכריכת המאבק המעמדי-חברתי במאבק לעצמאות. הבה ונסקור חלק ממאבק העמים במזרח הערבי כדי להמחיש את האווירה ששררה באותה תקופה:

עיראק: באפריל 1952 התקיימה הפגנת-ענק בבגדאד נגד הפיקוד

המשותף המוצע למזרח-התיכון ובעד הלאמת בארות הנפט. במהלך התנגשות עם כוחות הדיכוי נהרגו שניים, עשרות נפצעו ומאות נעצרו. בעקבות ההפגנה הוכרזה שביתה כללית במחאה על התנהגותה הברברית של המשטרה. בנובמבר אותה שנה התרבו ההפגנות והשביתות בעיראק. הם הביאו לפריצת קרבות-דמים בין הצבא ובין המוני העם, אשר, בהנהגת הקומוניסטים, קראו להתפטרות ממשלת מוצטפא אלעומרי ולביטול החוזה העיראקי-בריטי. גל זה נמשך גם בחודש שלאחריו, דצמבר 1952, ולאחר מכן התפשט והקיף את עובדי הנפט, אשר שבתו שביתה אמיצה במחאה על הניצול מצד חברת הנפט המונופוליסטית בכצרה. במרס 1953 השתתפו אלפים בהפגנות שקראו להפלת ממשלת פאצ'ל אלג'מאלי והוקיעו את נסיונותיה לקשור את עיראק בברית תוקפנית עם תורכיה ופקיסטאן. במרס 1954 אולצה ממשלה זו להתפטר, ולא הועילה לה העובדה שפתחה במסע-הסתה נגד הקומוניסטים, אותם האשימה בגרימת המהומות.

מצרים: הגל העממי המהפכני אילץ את ממשלת הוואפד לבטל את החוזה הבריטי-מצרי וגרם לחילופי ממשלות בזו אחר זו – ממשלותיהם של עלי מאהר, נגיב אל הלאלי וסרי פאשא. גל זה הביא להצלחתה של הפיכת הקצינים החופשיים, הלא היא מהפכת 23.7.52. הפיכה – או מהפכה – זו, הגבירה תחילה את כוחו של הגל הלאומי העממי. אולם בתקופה שבאה לאחר הפלת המשטר המלוכני, ייסוד הרפובליקה וההכרזה על הרפורמות החברתיות לא היו עוד מאפייניו של הגל הלאומי-עממי ברורים; בייחוד, לנוכח המאבקים בין הפלגים שתפסו את השלטון לבין עצמם. בשנת 1953 גבר הפלג בהנהגתו של גמאל עבד-אלנאצר, שהיה הכוח המכריע בהכנת ההפיכה-מהפכה, על הפלג של מוחמד נגיב, אשר "רכב" על הגל המהפכני ורצה, למעשה, לדחוף את מצרים לעבר הגוש האימפריאליסטי. יחד עם זאת לא הביא נצחון הפלג של עבד-אלנאצר להכרעת המערכה בין הכוחות הלאומיים הדמוקראטיים המצריים לבין האימפריאליזם. באוקטובר 1954 חתמו מצרים ובריטניה על הסכם שקבע את נסיגת הכוחות המזויינים הבריטיים ממצרים כולה, ואת העמדתו של הבסיסי הצבאי הבריטי בתעלת סואץ תחת מוסדות-פיקוח בריטיים, תוך השארת אופציה להפעלתו מחדש במידה ותיווצר סכנה (סובייטית, כמובן) שתאיים על מדינות הליגה הערבית או על תורכיה. הכוחות הלאומיים המצריים ושאר הכוחות הלאומיים הערביים ראו בהסכם זה השלמה עם מזימות האימפריאליזם. אולם, ההתפתחויות הוכיחו כי ההסכם אינו אמין. לבנון: גם לבנון לא פיגרה אחרי השיירה המהפכנית הערבית. בראשית מאי 1953 שטף את הארץ גל גועש של מהומות והפגנות שהעלו על נס בעיות לאומיות ומעמדיות גם יחד, והצליחו להביא לכשלון הממשלות

שביקשו לצרף את לבנון לבריתות המזרח-תיכוניות העויינות. סוריה: סוריה סבלה מסדרת הפיכות צבאיות מפוקפקות, משום שמנהיגיה התקשרו לאימפריאליזם, פעם לאימפריאליזם הבריטי ופעם לזה האמריקאי. ב־1954, בצל הממשל הדיקטטורי של אדיב אלשישכלי, שהפיל את משטרו הדיקטטורי של חוסני אלזעים (קצין שהפיל קודם לכן את משטרו של סאמי אלחנאוי; המחבר), התרחשה בסוריה התפרצות עממית כללית, שהתבטאה בהפגנות-המונים בדמשק, חלב, חומס, חמאת ואלל'אד'קיה, בקריאה להפלת הדיקטטורה, לאי-הצטרפות לבריתות העויינות ולעריכת בחירות דמוקרטיות לפרלמנט. בעקבות גל הפגנות זה, בו מילאו הקומוניסטים תפקיד חשוב בארגון ובהנהגה, נמלט הדיקטטור אלשישכלי מן הארץ. הוקמה ממשלה לאומית בהנהגתו של האשם אלתאסי, שהכריז על שיבה לחוקה ועל חזרה למשטר פרלמנטארי. בהמשך נערכו בחירות לפרלמנט בהן נבחר, בדמשק, המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית, ח'אלד בכדאש. היה זה הקומוניסט הראשון שנכנס לפרלמנט כלשהו בעולם הערבי. הבחירות פתחו תקופה לאומית שמאפייניה הבולטים היו, בין השאר, עויינות לאימפריאליזם והידוק יחסי הידידות עם ברית-המועצות.

ירדן: כאן נמשך המאבק הלאומי בהנהגת המפלגה הקומוניסטית הירדנית, שחבריה סבלו מרדיפות קשות. בעקבות ההתנקשות במלך עבדאללה ביולי 1951 פרץ משבר מדיני. התנקשות זו אירעה על רקע מאבק אנגלו-אמריקאי. במשפחת המלוכה התחוללה סערה שהביאה להדחתו של המלך טלאל, בנו של עבדאללה, ולמינויו של בנו הצעיר, חוסיין, כמלך, תחת פיקוח מועצת עוצרים. התברר כי מאחורי סערה זו עמד נסיון בריטי להביא לאיחודן של שתי הארצות ההאשמיות, ירדן ועיראק. ארצות-הברית התייצבה מול מזימה זו. התפתחות זו לוותה בהגברת המאבק למען שחרורם של עשרות עצורים קומוניסטים. המאבק הוגבר לאחר מעצרו של המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית הירדנית, בראשית שנת 1952. בחודש מאי אותה שנה קיימו העצורים שביתת-רעב במחאה על מעצרו השרירותי ואי הבאתם למשפט. המאבק הלאומי השתקף גם בחוגי השלטון. אחד הביטויים לכך היה כינוס של 15 צירים פלסטינים בבית-הנבחרים הירדני בשכם, שניסחו תזכיר למועצת העוצרים ובו דרשו את ביטול חוקי החירום, את שחרורם של האסירים הפוליטיים, את טיהור מנגנון הממשל מן השחיתות והפרוטקציוניזם ואת ביטול האפלייה נגד הגדה המערבית.

באוגוסט 1952 הודה ראש ממשלת ירדן כי קיימת תנועה הפועלת להפרדת החלק הערבי הפלסטיני מעבר-הירדן. הענין הודגש על-ידי דובר משרד-החוץ הישראלי אשר הצהיר: "ידוע לנו על ההתעוררות הקיימת, מזה

זמן, בחלקה הערבי של פלסטין, השואפת להיפרד מעבר-הירדן. אנו עוקבים אחר התפתחות זו בעירנות" (אלאתחאד, 30.8.52). אך הוא הוסיף: "זהו ענין ירדני פנימי. כל שינוי במצב המדיני בחלק הערבי (הפלסטיני), ייחשב לשינוי במצב הקיים, מצב השורר מתוקף הסכם שביתת-הנשק". משקיפים ציינו כי ממשלת בן-גוריון רצתה, באמצעות הצהרה זו, להביע סולידאריות עם ממשלת אבו-אלהדא והתנגדות לתכנית הקמת מדינה פלסטינית (שם: שם).

בספטמבר 1952 צעדה ברחובות עמאן הפגנה רבת משתתפים שהביאה לשחרורם של פואד נצאר וחבריו הקומוניסטים, גינתה את האימפריאליזם ועוזריו וקראה להקמת מדינה פלסטינית. בנובמבר אותה שנה שטף גל של הפגנות עממיות את ירושלים הערבית, שכס, ראמאללה ובית-לחם תחת הסיסמא: "הקמת מדינה ערבית פלסטינית". המפגינים דרשו את פיזור ממשלת אבו-אלהדא, ביטול חוקי החירום, שחרור העצורים הפוליטיים והקמת מדינה פלסטינית על-פי החלטות האו"ם (אלאתחאד, 21.11.52).

סעודיה: בדצמבר 1953 הגיעו ידיעות כי הפועלים הערבים בחברת הנפט המונופוליסטית "ארמקו" שבתו והפגינו במחאה על ניצולם המחפיר; יום העבודה בחברה נמשך בין 12 ל-16 שעות ביום. כן מסרו הידיעות כי המשטרה סירבה לפתוח באש עליהם. העיתון הסובייטי איזבסטיה כתב אז: השביתה מעידה על צמיחת תנועת פועלים ותנועה הנאבקת באימפריאליזם האמריקאי בממלכה הסעודית, הנמנית על המדינות הנחשלות.

ארצות המגרב: הגל המהפכני הקיף גם את ארצות המגרב והתפשט מלוב ועד למרוקו. המהפכה הלאומית האלג'ירית, שפרצה בנובמבר 1954, תפסה מקום של בכורה בצפון אפריקה הערבית והיה לה חלק חשוב באילוץ של צרפת להכיר בעצמאותן של תוניס, מרוקו ולוב בשנים 1955-1956. צרפת נכשלה בדיכוי המהפכה האלג'ירית, למרות ששיגרה לשם חצי מליון חיילים מצויידים בנשק חדיש. לא זו בלבד, אלא שהכוחות המהפכניים הצליחו, בשנת 1956, לשחרר איזורים שלמים מן השלטון הקולוניאליסטי-אימפריאליסטי.

יחד עם זאת, למרות התגברות גל השחרור הלאומי במזרחו של העולם הערבי, הצליח האימפריאליזם, ובייחוד זה הבריטי, תוך שיתוף-פעולה עם המשטרים הריאקציוניים בתורכיה, פקיסטאן, איראן ועיראק, להקים בפברואר 1955 ברית צבאית תוקפנית אנטי-סובייטית ואנטי-קומוניסטית העויינת את תנועת השחרור הלאומית. זו הברית שנודעה כברית בגדאד. על פני השטח נראה היה כאילו מדינות האיזור, כלומר, תורכיה, פאקיסטאן ועיראק, ולאחר מכן גם איראן, הן אשר יזמו את כינון הברית ביניהן, במטרה להבטיח שיתוף פעולה הדדי. אולם הצטרפותה של בריטניה לברית,

באפריל 1955, חשפה בפני דעת-הקהל את פניו האמיתיים של הקשר האימפריאליסטי.

ארצות-הברית הפגינה הסתייגות מן הברית. היא לא רצתה להזדהות עם האימפריאליזם הבריטי, היות והבינה כי עמדתה בארצות המזרח הערבי, וביחוד במצרים, עלולה להחלש לאור האיבה העממית כלפי האימפריאליזם הבריטי. אולם הדבר לא מנע בעדה מלהצטרף לוועדה הצבאית של הברית ולתאם את פעילותה עם האימפריאליזם הבריטי ועם הכנופיות הריאקציוניות בארצות החברות בברית.

ההתנגדות שגילו העמים הערביים לברית בגדאד הלכה וגברה מרגע שהתגלו ניצניה הראשונים, בשנת 1954. אזהרותיה של ברית-המועצות והבהרותה כי גרירת ארצות ערב לברית התוקפנית מאיימת על האינטרסים הלאומיים שלהן ועל השלום באזור, סייעו להעמקתה של התנגדות זו. האימפריאליזם הבריטי ניסה להביא להצטרפותה של מצרים לברית התוקפנית. הוא התבסס לשם כך על ההסכם הבריטי-מצרי משנת 1954 – אולם התברר כי הסכם זה לא היה אלא צעד טקטי, שלא היו לו השלכות אסטרטגיות, בייחוד לנוכח העובדה שהמוני העם הערבי המצרי קיימו הפגנות בגנות הבריתות התוקפניות האימפריאליסטיות, והגורמים המהפכניים בקרבם קיימו מלחמה עממית בתעלת סואץ, המקום בו רצה האימפריאליזם הבריטי לשמור על עמדותיו הצבאיות, המדיניות והכלכליות. ההסכם המצרי-בריטי איבד את משמעותו מרגע שהמשטר המצרי הלאומי סרב להצטרף לברית בגדאד.

בנקודה זו מן ההכרח להתעכב על שתי תופעות: האחת – ממשלתית-רשמית והשנייה – עממית.

במישור הממשלתי-רשמי התהווה הלוך רוחות מהפכני ואנטי-אימפריאליסטי. הוא מצא ביטוי בהסכם שנחתם בין מצרים, סעודיה וסוריה להקמת ברית-הגנה עצמאית, שתושפת על דחייתה של ברית בגדאד וכל ברית אימפריאליסטית אחרת.

באפריל 1955 התכנסה ועידת בנדונג, בהשזותפות מדינות אסיה ואפריקה שזה עתה קיבלו את עצמאותן. הוועידה קיבלה החלטות אנטי-אימפריאליסטיות וקראה למדיניות נייטרלית. החלטות אלה שיחקו תפקיד חשוב ביותר בבידודו הבינלאומי של האימפריאליזם ובצמצום אפשרויותיו להקים בריתות תוקפניות. הנשיא גמאל עבד-אלנאצר מילא תפקיד בולט בוועידה זו, בדומה לראש ממשלת הודו, ג'ואהרלאל נהרו, ראש ממשלת סין העממית, צ'ו אן לאי, ונשיא אינדונזיה, אחמד סוקארנו. השלכותיה של הוועידה ניכרו מאוחר יותר, במרס 1956, עת נועד נשיא מצרים גמאל עבד-אלנאצר עם סעוד מלך סעודיה ועם נשיא סוריה שוכרי אלקואתלי. הם

פרסמו גילוי-דעת בו גינו את הבריתות התוקפניות, דוגמת ברית בגדאד, וקראו לנקוט במדיניות של נייטרליות חיובית.

הנשיא עבד-אלנאצר הביע את השקפתם של מרבית מנהיגי ערב עת הצהיר לרשת CBS: "הסכנה הנשקפת למזרח-התיכון איננה מרוסיה או מן הקומוניזם, אלא מהשתלטות מדינות המערב (האימפריאליסטיות) ומן האיום הישראלי" (אלאתחאד, 16.3.52). הוא הוסיף כי גילוי-הדעת של שלוש מדינות המערב, בריטניה, צרפת וארצות-הברית, משנת 1950, מהווה התערבות בענייני האיזור ונסיון להשתלטות עליהן. האו"ם הוא האחראי לשמירה על הבטחון והשלום במזרח-התיכון.

מידת הבידוד של עיראק ושל ברית בגדאד בעולם הערבי נתגלתה כאשר נכשלו האימפריאליזם והריאקציה המקומית בנסיונם לדחוף את ירדן לזרועות הברית. ביוני 1955 גברה הפעילות העממית למען הקמת ממשלה דמוקרטית אשר תדחה את הבריתות הצבאיות ואת התכניות האימפריאליסטיות, תשרת את הירדנים ותפעל למימוש שאיפותיהם. הפעילים קראו לחיזוק הסולידאריות בין עמי ערב, לתמיכה בעמדתם החד-משמעית של עמי ערב כלפי לחצים מבחוץ ובמאבקם של עמי המגרב הערביים לחופש ולעצמאות. גילוי-דעת ברוח זו פורסם על-ידי מספר רב של מנהיגים מדיניים ושל משכילים בולטים, ובתוכם ציר הפרלמנט עבד-אלקאדר צאלח, הוגה-הדיעות קדרי טוקאן, הרופא אלפרד טובאסי ועורך-הדין חמד עבד-אלמג'יד. גילוי-הדעת קראו להענקת חריות דמוקרטיות, שחרור העצורים המדיניים ועריכת בחירות דמוקרטיות לאחר שיונהג חופש עיתונות וחופש התארגנות. במסגרת מאבק זה דרשו המוני העם את הצלתו של המנהיג הקומוניסטי הלאומי פואד נצאר ואת שחרורו מן הכלא. הפעילות העממית הגיעה לשיאה בדצמבר 1955, עת ביקר בירדן הגנרל ג'יראלד טמפלר, ראש המטות של הכוחות הבריטיים, במטרה לצרף את ירדן אל ברית בגדאד. בערי ירדן פרצו הפגנות עממיות המוניות שקראו לנפילתן של ברית בגדאד, בריטניה וממשלתו של הזאע אלמג'אלי, אשר קיבל על עצמו לצרף את ירדן לברית; זאת לאחר שסעיד אלמפתי, ראש-הממשלה הקודם, התפטר בשל סירובו לקבל על עצמו משימה זו. בהפגנת-ההמונים שהתקיימה בירושלים הערבית במחצית הראשונה של דצמבר נפלה חלל רג'א חסן אבו-עמאשה בשעה שקרעה את הדגל הבריטי. נפילתה היוותה נקודת-מפנה במערכה העממית המהפכנית לסיכול צירופה של ירדן לברית בגדאד. בלחצו של גל זה נמלט ראש-הממשלה הזאע אלמג'אלי מן הארץ, וסמיר אלרפאעי, ראש-הממשלה שתפס את מקומו, הכריז בראשית שנת 1956 כי ירדן לא תצטרף לבריתות וכי ממשלתו תעניק את החריות הדמוקרטיות.

גל המחאה שלבש צורות שונות, וכיניהן הקמת ועדות עממיות בערים ובעיירות, אילץ את הממשלה, מספר שבועות לאחר מכן, לגרש את המפקד הבריטי של הצבא הירדני, גלאב פאשא (המכונה "אבו-חניכ") ואת שאר הקצינים הבריטיים אשר שלטו על הכוחות המזוינים של הארץ. בכך הנחיתה התנועה העממית בירדן מהלומה חזקה על האימפריאליזם הבריטי באזור. מה שסייע לירדן בצעד זה היתה העובדה שמצרים, סעודיה וסוריה הבטיחו לממשלתה להעניק סכום השווה למענק השנתי הבריטי, בסך 12 מיליון ליש"ט. כיון שכך, לא היתה ירדן תלויה עוד, מבחינה כספית, בבריטניה.

שליטי ישראל בשירות האימפריאליזם

במחצית הראשונה של שנות החמישים נערכו חילופי-גברי במנגנון השלטון בישראל. ראש-הממשלה, שכיהן בתפקיד זה מאז קמה מדינת ישראל, דוד בן-גוריון, התפטר בדצמבר 1953, ובמקומו הרכיב משה שרת ממשלה. שרת, שלא כקודמו, לא כיהן בתפקיד שר-הבטחון, אלא העדיף לעמוד בראש הממשלה בלבד; את תפקיד שר-הבטחון מסר לפנחס לבון. ביולי 1954 ארעו האירועים שנודעו לימים כ"עסק הביש" (הערת המחבר: חוליית ריגול ציונית-מצרית הניחה פצצות במקומות ציבוריים, ובתוכם משרדי ההסברה האמריקאיים, בכוונה לשבש את היחסים בין ממשלת מצרים, מצד אחד, ובין ארצות-הברית ובריטניה, מצד שני, ולשכנע את שתי המדינות האלה שלא לבטוח בממשלת מצרים. לבון הואשם באחריות לפעולה זו, ואולם ועדה ממשלתית זיכתה אותו). הדבר הביא להתפטרותו או לפיטוריו של לבון ולחזרתו של בן-גוריון לכהן בתפקיד שר-הבטחון בממשלתו של שרת. אולם מצב זה לא נמשך זמן רב. ביולי 1955 התקיימו הבחירות לכנסת, ובעקבותיהן שב בן-גוריון לראשות הממשלה. שליטי ישראל נקטו, מאז קום המדינה, במדיניות-חוץ המושתתת על שיתוף-פעולה הדוק עם האימפריאליזם ועל נכונות מלאה להשתלב באסטרטגיה התוקפנית שלו. בהקשר לכך הצהיר בנובמבר 1955 אבא אבן, ששימש אז כשגריר ישראל באו"ם, כי "הסיוע האמריקאי לישראל אינו בעל חשיבות לאומית-ישראלית בלבד, הוא גם בעל חשיבות עולמית. הוא מחזק את היציבות והבטחון במזרח-התיכון". והוא הוסיף: "ארצות-הברית היא מדינה מזרח-תיכונית". בדצמבר אותה שנה הצהיר בן-גוריון בנייר-יוק טיימס כי ישראל מוכנה, בנוסף לכריתת הסכמי-שלום עם מדינות ערב, לפתוח גם במשא-ומתן למטרת שיתוף פעולה איזורי הגנתי נוכח "הסכנה

הסובייטית" ! שרת, שהיה אז שר החוץ, הרחיק לכת בפיתוח רעיון "הסכנה הסובייטית". הוא הצהיר בסנדיי טיימס הבריטי כי "המלחמה עם ברית-המועצות קרובה יותר מאשר סיבוב שני עם ארצות ערב. משום כך ננקטים אמצעים דחופים להקמת מפקדה צבאית באיזור, שתרכז את מאמץ ההגנה הערבי" (נגד ברית-המועצות; המתרגם) (אלאתחאד, 30.1.55). באווירה זו לא היה זה מקרה שחולייה טרוריטסית הניחה מטען בשגרירות הסובייטית בתל-אביב, בפברואר 1953, דבר שהביא לניתוק הקשרים הדיפלומטיים מצד ברית-המועצות. בעקבות זאת הצהיר אבא אבן: "חובתו של המערב להגיש לנו את הסיוע ההכרחי במלואו, משום שהוא נושא באחריות המוסרית לניתוק היחסים עם ברית-המועצות" (אלאתחאד, 20.2.53).

למעשה, שיתוף-הפעולה ההדוק בין ישראל והאימפריאליזם הגיע לדרגה גבוהה. חשף אותה הפרשן הצבאי הנסון בלדווין בניר-יורק טיימס (29.1.53). הוא כתב כי וולטר בידל סמית' ראש הסי. איי. איי. הצהיר כי לארצות-הברית יש בין 12,000 ל-15,000 מרגלים, וכי הריגול הבריטי מפעיל 3,000 מרגלים, בעוד שהריגול הישראלי מפעיל רק 300. אלא שמרגלים אלה מביאים "ידיעות ומסקנות המסייעות להכוונת המדיניות הלאומית שלנו (האימפריאליסטית, כמובן; המחבר) יותר משמביאים שירותי-הריגול האמריקאיים".

ביולי 1953, בעקבות הנחת הפצצה בשגרירות הסובייטית בתל-אביב, התנצלה ישראל בפני ברית-המועצות והתחייבה שלא לתמוך בכל ברית תוקפנית המכוונת נגדה. ישראל התחייבה גם לגלות את מניחי הפצצה, על מנת שברית-המועצות תחדש את יחסיה הדיפלומטיים עימה. למרות זאת המשיכה ממשלת ישראל במאמציה להצטרף אל הבריתות התוקפניות באיזור. מאמצים אלה לא הביאו לתוצאה ברורה, משום שהמדינות האימפריאליסטיות לקחו בחשבון את רגישותן של ארצות ערב לגבי פומביות המגעים עם ישראל. אלא ששליטי ישראל המשיכו בתיאום עם אותן מדינות ונטלו חלק, באופן מוחשי, בתמיכה בהן.

ההתקפה הברברית שביצעה ישראל על עזה ב-28.2.55, ואשר גרמה לעשרות הרוגים, נתפסה בעיני משקיפים כנסיון ישראלי-אימפריאליסטי לאלץ את ממשלת מצרים להצטרף לברית בגדאד. משקיפים ראו גם בהתקפות המרושעות שביצעו כוחות סדירים בתואנה של נקם על כמה פעולות הסתננות שבוצעו מירדן ומרצועת-עזה, כקו תוקפני מחושב שנועד לחשוף את חוסר-האונים של המשטרים הערביים — כך התבטא משה דיין, כאשר כיהן כרמטכ"ל — ולשכנע את המשטרים הערביים בצורך לשתף פעולה עם האימפריאליזם ולוותר על הבעיה הפלסטינית. להלן נמנה כמה מבין ההתקפות הברבריות הללו:

• ההתקפה על מחנה פליטים פלסטינים ב-29.8.53 שגרמה ל-19 הרוגים, ובכללם 7 נשים ו-4 ילדים.

• ההתקפה שביצעה יחידתו של אריאל שרון בכפר הפלסטיני קיביה, מצפון מערב לירושלים, ב-14.10.53. במהלך פעולה זו פוצצו הכוחות התוקפים 42 בתים, על יושביהם. כתוצאה מכך נהרגו 66 פלסטינים, בתוכם נשים, ילדים וזקנים. העיתונים הליבראליים כינו פעולה זו כ"דיר-יאסין השנייה", ולהערכה זו היה שותף גם יו"ר ועדת שביתת-הנשק הישראלית-ירדנית. מועצת-הבטחון של האו"ם גינתה את התקפת הדמים על קיביה. כן גינו אותה הקומוניסטים הישראליים. (אולם סיעת מפ"ם בכנסת נמנעה מלגנות את הטבח, שכן באותו זמן סברה כי הסכנה לישראל נשקפת ממדינות ערב ולא מן האימפריאליזם). כדאי לציין כי העיתונות המתקדמת בישראל העירה את תשומת-לבה של דעת הקהל לכך שתקריות הגבול משרתות בראש ובראשונה את האינטרסים האימפריאליסטיים, ורק לאחר מכן את האינטרסים של ישראל. אך חוגי השלטון רצו לחסום את הדרך בפני הסדר הבעיה הפלסטינית על בסיס עקרוני והוגן.

• ההתקפה על הכפר הפלסטיני נחאלין ב-2.4.54 בתואנה של גמול על הריגת ישראלים בהתקפה על אוטובוס ישראלי במעלה העקרבים שבנגב. התברר כי הקרבנות של מה שכונה "ההתקפה על האוטובוס במעלה העקרבים" לא נפלו בשל פעולה שבוצעה על-ידי פלסטינים. משום כך סרב יו"ר ועדת שביתת-הנשק הירדנית-ישראלית להאשים את ירדן על התקרית. לאור זאת היה זה אך טבעי שחברת-הכנסת הקומוניסטית אסתר וילנסקה תתייצב ותכריז כי ההתקפה הישראלית על נחאלין מהווה חוליה בשרשרת של שפיכות-דמים אשר נופלים בה קורבנות חפים מפשע, יהודים וערבים, ושהיא תוצאה של מדיניות מחנה קיביה בארצנו. הדבר מצביע על הגררות אחר הסתתה ההיסטרית של חרות למלחמה. האימפריאליסטים האמריקאים והבריטים הם היחידים המעוניינים במעשי תוקפנות משני הצדדים. יש לשים קץ למדיניות הרסנית זו. מספר חברי-כנסת ניסו להתנכל לה ולמנוע בעדה מלהמשיך בדבריה (אלאתאחד, מרס 1955).

מנהיג חרות, מנחם בגין, קרא באותם ימים, בכנסת ובוועידת מפלגתו אשר התכנסה באפריל 1954, להכריז מלחמה על מדינות ערב ולבצע פעולות נועזות בזמן המתאים, אפילו אם יביא הדבר לידי מלחמה עולמית. הוא אמר כי על ישראל לסייע להציב מחסום בפני הקומוניזם ולעמוד לצד המדינות הניצבות בראש מקימיו של מחסום זה, ובייחוד ארצות-הברית (אלאתחאד, 22.4.55). בחדשים שלאחר מכן הגבירו שליטי ישראל את פעולותיהם התוקפניות נגד רצועת עזה, בכוונה לגרור את מצרים למלחמה. שר-החוץ שרת הצהיר כי קיימת אפשרות שישראל תכבוש את רצועת עזה. סכנה זו

היתה כה גדולה עד שהמשרד המדיני של המפלגה הקומוניסטית הישראלית מצא לנכון לפרסם גילוי-דעת בו הוא מזהיר מפני מלחמה בין מצרים וישראל וקובע כי למתיחות יש קשר הדוק למאמצי האימפריאליסטים לקשור את מדינות המזרח-התיכון לברית של תורכיה ועיראק, הלא היא ברית בגדאד (אלאתחאד, 10.6.55). בסוף אוגוסט 1955 גברה המתיחות בגבול ישראל-מצרים, בייחוד לאחר ההתקפה הבוגדנית אותה ביצעו הכוחות הישראליים על ח'אן-יונס, שהביאה להריגתם ולפציעתם של עשרות אזרחים. בספטמבר 1955 נכנסו הכוחות הישראליים לשטח המפורז בעוג'ה-אלחפיר וסרכו לסגת ממנו. המפלגה הקומוניסטית הסיקה מכך, בצדק, כי הפלישה לשטח המפורז שבין מצרים וישראל מזימה את טענתו של בן-גוריון כי הוא חפץ לנהל משא-ומתן עם מנהיגי ערב לשם פתרון הסכסוך הישראלי-ערבי בדרכי שלום.

המפלגה הקומוניסטית הישראלית דבקה בזכויות העם הפלסטיני

אותה עת המשיכה המפלגה הקומוניסטית הישראלית במאבקה נגד הקשר שבין ישראל והאימפריאליזם והדגישה, כי מטרת מאבקה הוא למצוא פתרון לבעיה הפלסטינית וליישב את הסכסוך הערבי-ישראלי על בסיס עקרונות הצדק.

בוועידתה ה-12, שהתכנסה ב-29.5.52, החליטה המפלגה להגביר את המאבק במטרה למנוע מישראל להצטרף למפקדת המזרח-התיכון, להפסיק את המשא ומתן עם בון, לנתק את הקשר עם האימפריאליסטים האמריקאים ולחזק את המאבק למען השלום. בד בבד הביעה הוועידה הערכה רבה לתפקידה של ברית-המועצות במאבק זה. באשר לבעיות המזרח-התיכון הדגישה הוועידה את חשיבות הגשמת השלום עם מדינות ערב, על בסיס של כבוד הדדי לריבונות הלאומית, ביטול סיפוחם של איזורים, הכרה בזכותם של העם הערבי הפלסטיני להקים את מדינתו העצמאית וזכותם של הפליטים לשוב לבתיהם.

במאי 1953 אירגנה המפלגה שתי הפגנות בהן השתתפו עשרות אלפים בתל-אביב ובחיפה, במחאה על ביקורו של שר-החוץ האמריקאי, ג'ון פוסטר דאלס, בישראל. דאלס ביקר במספר ארצות באיזור ובכללן מצרים, סוריה וסעודיה, במטרה לאגדן בברית תוקפנית אנטי-סובייטית ואנטי-קומוניסטית המכוונת גם נגד תנועת השחרור הלאומית. במהלך הסיור מסרו העיתונאים שדאלס נושא עימו תכנית לפתרון הבעיה הפלסטינית והסדר

הסכסוך הערבי-ישראלי, כולל תיקוני גבול. התכנית קראה להפיכת רצועת עזה לאיזור בינלאומי, לסיפוח הגליל לסוריה ולריכוז הפליטים בו! כפי שצינו, התייצבה המפלגה, בכנסת ומחוצה לה, נגד תכניות אלה וגינתה את מדיניות שליטי ישראל ואת הרפתקאותיהם התוקפניות. היא גינתה את ההתקפות הברבריות על קיביה ונחאלין שבירדן, על הגולן בסוריה ועל עזה וח'אן-יונס ברצועת עזה.

בבחירות לכנסת שהתקיימו ביולי 1955 זכתה המפלגה, עם מדיניותה העקרונית, בשישה מושבים.

היחסים בין מדינות ערב לישראל

כיום אין זה עוד סוד כי המלך עבדאללה קיים דיונים עם נציגי ההנהגה הציונית בפלסטין, כלומר, עם הסוכנות היהודית, לפני מלחמת פלסטין, במהלכה ולאחריה. לפי דברי אותם מנהיגים, ובכללם גולדה מאיר, אשר כיהנה בשנות השבעים בתפקיד ראש-הממשלה, ומשה דיין, אשר כיהן במספר תפקידים ובתוכם כרמטכ"ל וכשר-הבטחון, היה המלך עבדאללה מוכן לחתום על הסכם שלום בין ירדן לישראל. אלא שהוא תאם עם שליטי ישראל את חלוקת האיזור.

כמו כן, אין זה עוד סוד, כי חתימתן של מצרים, ירדן, סוריה ולבנון על הסכמי שביתת-הנשק, טמנה בחובה את הסכמתן של אותן ארצות לכרות חוזה שלום קבועים עם ישראל. בוועידת לוזאן התברר כי שליטי ישראל מסרבים לפתור את הבעיה הפלסטינית על בסיס החלטת האו"ם על חלוקת פלסטין. כן סרבה ישראל לבצע את החלטת האו"ם מיום 11.11.48 הקוראת לאפשר לפליטים הערבים הפלסטינים לשוב לבתיהם בישראל. למרות כל אלה הביעו המנהיגים הרשמיים והעממיים בארצות ערב את נכונותם לישוב את הסכסוך הערבי-ישראלי ולהגשים את השלום באיזור. מספר אירועים הצביעו על נכונות זו להכיר בקיומה של ישראל:

- בינואר 1953 התכנסה בבירות ועידת שלום שפירסמה החלטה כי חלה החמרה בבעיית פלסטין כתוצאה מן המזימות האימפריאליסטיות, וכי פתרונה תלוי בחיסול עמדותיו של האימפריאליזם באיזור.
- במאי 1955 קרא העיתון – הפלסטיני במקורו והירדני באותם ימים – אלדפאע, לשלום בין ישראל ומדינות ערב. הוא הכחיש כי מדינות ערב שואפות להשמיד את ישראל וקבע כי מדינות המערב הן אשר מתאמצות למנוע את הגשמת השלום, מתוך חשש לאיבוד עמדותיהן. הוא קבע כי "פתרון הבעיה הפלסטינית מבוסס על ביצוע החלטות האו"ם בעניין זה;

וזאת לנוכח העובדה שמדינות ערב אישרו את אותן החלטות".

• במאי 1955 הציע מזכיר תנועת השלום המצרית, העו"ד יוסף חלמי, בוועידת השלום בהלסינקי, לכנס ועידת שלום ערבית-ישראלית כדי לגבש הסכמה באשר לעקרונות הכלליים לפתרון הבעיה הפלסטינית, להגשמת השלום ודו-הקיום בשלום בין הצדדים בסכסוך הערבי-ישראלי.

ואילו נשיא מצרים, גמאל עבד-אלנאצר, הכריז בראיון שהעניק לניר יורק טיימס ב-23.5.55: "סבור אנוכי שהיחסים הערביים-ישראליים יוכלו להשתפר במידה וישראל תביע את רצונה בהגשמת שלום צודק. איננו דורשים להגשים את השלום לפי תנאינו, אולם אנו עומדים על כך שעל ישראל לגלות כוונות טובות וכנות בכך שתקבל את החלטות האו"ם בענין הבעיה הפלסטינית". הנשיא עבד-אלנאצר הדגיש עמדה זו, גם בראיונות שהעניק לדיילי הראלד, לייף ופרנס סואר בתקופה שבין מאי ודצמבר 1955. בראיונות אלה הכריז כי מצרים אינה חפצה במלחמה עם ישראל ואינה שואפת להשמדה, בניגוד למה שטענו חוגי השלטון הישראליים. ואולם הנשיא גמאל עבד-אלנאצר, מבלי לשנות את עמדתו הבסיסית לגבי הסכסוך הערבי-ישראלי, הבין, בעקבות התקפות ישראל, כי מחובתו לבנות את כוח ההגנה המצרי כדי לעמוד נוכח התוקפנות הישראלית. בהסבירו את המפנה היסודי שחל במדיניות-החוץ ובמדיניות האיזורית של ממשלתו באותם ימים, אמר: "עד 29.2.55, יום ההתקפה הישראלית הברברית על עזה, הייתי סבור שהשלום קרוב מאוד, שכן הגבולות היו שקטים ולא היה מה שיניע אותי לנקוט באמצעים מיוחדים. אולם ההתקפה הישראלית על עזה שמה קץ לתחושת הרגיעה. לכן קניתי מצ'כוסלובקיה נשק לצרכי הגנה, למרות שהעדפתי להוציא את הכסף על תכניות לפיתוח מצרים".

עיסקת הנשק עם צ'כוסלובקיה הנחיתה מכה קשה על האימפריאליזם, ובמיוחד על זה האמריקאי. בעקבותיה ביטלו ארצות-הברית ובריטניה את התחייבויותיהן להשתתף במימון הסכר הגבוה באסואן, פרויקט שממשלת מצרים קיוותה כי יהיה מכריע לגבי פיתוח החקלאות המצרית.

חשובה ביותר היתה ההחלטה של ועידת בנדונג האסיאתית-אפריקאית, אותה הזכרנו קודם לכן, בענין הבעיה הפלסטינית והסכסוך הערבי-ישראלי. ועידה זו, בה השתתפו ממשלותיהן של מדינות ערב כולל החשובה שבהן, ממשלתה הלאומית של מצרים בראשותו של גמאל עבד-אלנאצר, החליטה כדלהלן: "לאור המתיחות השוררת במזרח-התיכון בשל המצב בפלסטין, ולאור הסכנה שטומנת בחובה מתיחות זו לשלום העולמי, מכריזה הוועידה האסיאתית-אפריקאית על תמיכתה בזכויות העם הערבי הפלסטיני וקוראת לביצוע החלטות האו"ם בענין פלסטין ולמציאת פתרון של שלום לבעיה הפלסטינית".

חוגי השלטון בישראל דחו החלטה זו, כשם שדחו את כל הנסיונות לפתור את הבעיה הפלסטינית וליישב הסכסוך הערבי-ישראלי על בסיס החלטות האו"ם. הם דחו במיוחד את ביצוע החלטת האו"ם בענין שיבת הפליטים הערבים הפלסטינים לבתיהם. יותר מפעם הצהירו מנהיגים ישראליים כי שיבתם של הפליטים הפלסטיניים פירושה מלחמה.

סיכול מזימת יישוב הפליטים

רוח מארי צאיג כתבה כי בקרב הפלסטינים שהתגוררו במחנות הפליטים בלבנון רווחו שלוש מגמות: רוב בני הדור הישן המשיכו להיות נאמנים למה שהיו נאמנים לפני 1948 ולא בטחו במפלגות החדשות, בהן ראו גורם של פירוד ואנטי-דתיות. מצד שני, חלק מצעירי דור "התבוסה" (מלחמת השחרור מכונה בערבית "אלנכבה" – השואה; המתרגם) הצטרפו לתנועות האופוזיציוניות בארצות ערב בהן נקלטו, ותמכו באותן תנועות שכללו במצעהן את בעיית פלסטין. והיה גם מיעוט קטן אשר בחן את המפלגות הקיימות ומצא שאינן מסוגלות לנתח נכונה את המצב. מיעוט זה ייסד את תנועת הלאומנים הערבים (אלקומיון אלערב) (הפלאחים הפלסטינים מעקירה למהפכה, עמ' 184). הכותבת צדקה כשהוסיפה כי המופתי והוועד הערבי העליון – אשר הפך, כפי שצינו, למשרד למראית-עין בבירות – שמרו על קשרים עם תושבי המחנות. הם תמכו בהנהגה המסורתית, המיוצגת על-ידי נכבדי המשפחות והכפרים, ופעלו למניעת התגרות בשלטונות הממשלות המארחות (שם: עמ' 135). כדוגמא לכך הביאה את סיפור התערבותו של המופתי לשחרור ממעצר של פלסטיני מבני המעמד הבינוני, בתנאי שהעצור לא יצטרף לפעילות פוליטית (שם: עמ' 165).

נפנה עתה להערכה של אותם צעירים אשר ניסו להפיק לקחים מתבוסת 1948 ולהילחם למען זכויות העם הערבי הפלסטיני, מבלי להיות כפופים להתחייבויות ולשיטות-הפעולה של מדינות ערב. אם נניח לוויכוח האידיאולוגי – אשר הפך לנחלת ההיסטוריה – בענין שורשיה של תנועת הלאומנים הערבים, נוכל לקבוע כי כמה גורמים לאומיים פלסטיניים, אשר לא נכללו במסגרת התנועה הלאומית הפלסטינית בימי המנדט, הם שייסדו את "גדודי ההקרבה הערבית" (במקור: כתאיב אלפדאא אלערבי), בהיותם סבורים כי מחובתו של הנוער הפלסטיני שסבל מהשפלת מלחמת 1948 ומן הטראגדיות שנגרמו בגינה, לפעול למען שחרור פלסטין ונגד ההסתגלות למציאות החדשה. ה"גדודים" הניחו פצצות במרכזים יהודיים

בכירות ובמקומות אחרים. הם נטו להתארגן כמתכונת פאשיסטית, בהשפעת ארגונים ערביים-מצריים. גדודים אלה איגדו לוחמים ערבים מכל ארצות ערב. הם לא התקיימו זמן רב, משום שהתבססו על ביצוע מעשי גבורה והקרבה כדי למשוך את תשומת-הלב לבעיה הפלסטינית (באסל אלכביסי, תנועת הלאומנים הערבים, ירושלים, עמ' 23). אחד ממנהיגי הלאומנים הערבים, בכואו להעריך את פעילות "גדודי ההקרבה הערבית", הסביר כך את כשלונו של הארגון: "היינו תמימים כאשר סברנו כי כמה כדורים בראשי בוגדים, כדוגמת המלך עבדאללה, די בהם כדי ליצור מצב מהפכני" (שם: עמ' 22). "הגדודים" התפזרו ונעלמו לפני סוף שנת 1950, לאחר כשלון אנשיהם להתנקש בחייו של הדיקטטור הסורי אדיב אלשיכלי.

ב-1952 הוקם במסגרת תנועת "הלאומנים הערבים" – אשר בהופעתה נטפל לאחר מכן – הארגון ל"מאבק נגד השלום עם ישראל", ארגון של לאומנים ערבים פלסטינים ואחרים, שמטרתו היתה לרכז את כל הכוחות הלאומיים הפלסטיניים והערביים, כדי למנוע את פתרון הבעיה הפלסטינית בדרכי שלום באמצעות הסכם עם ממשלת ישראל. התארגנות זו נוסדה כתגובה לשתי תופעות: נסיונות האימפריאליזם והריאקציוניזם ליישב את הפליטים הערבים הפלסטינים בארצות ערב, וחששם של המשטרים הערביים הריאקציוניים מן הלאומנים הערבים הפועלים במסגרת תנועות השחרור הלאומיות הערביות, ובמיוחד מן הנסיונות להקים תנועה לאומית מהפכנית פלסטינית. ארגון זה הצליח לפלס את דרכו לציבור הערבי הפלסטיני, ובעיקר לציבור הפליטים. הוא הוציא לאור במשך זמן-מה שבועון שנקרא הנקמה (אלת'אר). הארגון הקדיש עצמו ל"התנגדות לשלום עם ישראל" ולהגשמת שאיפותיו של העם הערבי הפלסטיני לעצמאות לאומית. אך הוא נעלם מן הזירה הפלסטינית-הערבית לאחר זמן קצר, לאחר שהלאומנים הערבים הפלסטינים החלו מצטרפים להתארגנויות ערביות כלליות.

למעשה, ההתארגנות הפלסטינית היחידה שהתפתחה עם הזמן היתה "התאחדות הסטודנטים הפלסטינים". לא נסקור כאן את נסיבות הקמתה בשנת 1951. "ההתאחדות" פעלה בשנות ה-50 בעיקר בקהיר. לאחר מכן הפכה להתארגנות סטודנטים כללית הפועלת בזירה הלאומית הפלסטינית, והיא עושה זאת, ביעילות, עד היום. ה"התאחדות" מילאה במצרים תפקיד חשוב בעיצוב הזהות הערבית הפלסטינית ופעלה למען הקמת מסגרות לתנועה הלאומית הפלסטינית. בהנהגת ההתאחדות בלטו יאסר ערפאת, מאוחר יותר יו"ר הוועד הפועל של ארגון השחרור הפלסטיני, ועמיתו צלאח ח'לף (אבו-איאד).

אחד מציוני-הדרך הבולטים בתהליך עיצוב הזהות הפלסטינית היה זעמם

של הסטודנטים הפלסטינים לאחר ההתקפה הישראלית הברברית על עזה ב־28.2.55. תגובת "ההתאחדות" היתה אחד מן הגורמים לשינוי היסודי שחל במדיניותו של המשטר הלאומי המצרי בהנהגתו של גמאל עבד-אלנאצר. כתב צלאח ח'לף בענין זה: "ההתקפה הישראלית על עזה ב־28 בפברואר 1955, שעלתה בחייהם של כמה עשרות אנשים, עוררה זעם גדול בקרב הפלסטינים, שנפגעו מן הפאסיביות של הצבא המצרי ומחוסר יכולתו להגן על האוכלוסיה או להגיב בכוח דומה. המוני מפגינים התפרצו בתביעה לקבל נשק. הסטודנטים הפלסטינים בקהיר אירגנו שביתות והפגנות, וקראו בפומבי להפלת המשטר. התבצרנו במושב איגוד הסטודנטים הפלסטינים, ותוך שאנו שובתים שביתת-רעב, הצבנו לשלטונות שלוש דרישות: ביטול שיטת הויזות שהיתה נקוטה כלפי הפלסטינים בכניסה לעזה וביציאה ממנה; חידוש תנועת הרכבות בין עזה לקהיר (הרכבות הופסקו מאז החלו ההפגנות); כינון אימוני-חובה שיאפשרו לפלסטינים להגן על עצמם נגד ההתקפות הישראליות. נוסף על כך, דרשנו שנאצר יבוא אישית לבקר אותנו כדי לדון עימנו על תלונותינו" (אבו-איאד, ללא מולדת; בעברית – הוצאת מפרש 1979, עמ' 48-49).

ב־1955 יצר יאסר ערפאת קשר עם כמה לאומנים ערבים בקהיר ובעזה, ובתוכם עם צלאח ח'לף (אבו-איאד) ועם ח'ליל אלוזיר (אבו-ג'יהאד). כן יצר קשר עם האחים המוסלמים בקהיר, במטרה להקים תנועה מדינית פלסטינית. אולם הנסיבות לא היו בשלות עדיין לכך. משום כך מיקד את מאמציו בהתאחדות הסטודנטים הפלסטינים, שכיושב-הראש שלה נבחר באביב של שנת 1956. התאחדות זו איחדה בשורותיה סטודנטים פלסטינים מכל הזרמים הפוליטיים ובתוכם הקומוניסטים, חברי האחים המוסלמים וכאלה שאינם מאורגנים במסגרת מפלגתית. ציינו כבר כי הנשיא עבד-אלנאצר נפגש עם הסטודנטים הפלסטינים לאחר ההפגנות שנערכו בעקבות ההתקפה על עזה. הדו-שיח נמשך מאוחר יותר עם משלחת שכללה את צלאח ח'לף, עבד-אלחמיד אלטאבע (חבר מפלגת הבעת'), עזה עודה (קומוניסט) ופואד אחמד (מתנועת הלאומנים הערבים).

יחד עם זאת, הלאומנים, ובראשם הקומוניסטים, לא הפסיקו את המאבק הפלסטיני בעזה נגד אמצעי הדיכוי שהפעילו השלטונות המצריים. העיתונים הערביים דיווחו בשנים 1952-1955 על דיכוי זה. כך, למשל, בדצמבר 1952, הביאו הכובשים המצרים – כך תיארו הקומוניסטים את המשל המצרי בעזה באותה עת – 46 קומוניסטים למשפט צבאי. בו בזמן הופצו ברצועה אלפי כרוזים הקוראים לציבור להגביר את מאבקו לשם גירוש הכובשים והקמת מדינה ערבית פלסטינית. העיתונים המסורתיים בעולם הערבי מסרו במאי 1955 על 67 לוחמים פלסטינים שעונו בבתי-הכלא המצריים, ובתוכם

המשורר מעין בסיסו, שהיה מן הקומוניסטים הבולטים ברצועה, ואשר לחם למען זכות ההגדרה העצמית של העם הערבי הפלסטיני. באותה תקופה הכריז אחד המנהיגים הקומוניסטים הפלסטינים העזתים על שביתת-רעב יחד עם 165 עצירים פלסטינים ומצרים, לאות מחאה על תנאי המעצר המזעזעים ובתביעה לשחרור העצורים המדיניים. השביתה נמשכה 17 יום. ניתן לקבוע כי הקומוניסטים הפלסטינים בירדן, בישראל (יחד עם שאר הקומוניסטים הישראליים; המחבר) ובעזה המשיכו, בתנאים שונים, במערכה למען הקמת מדינה פלסטינית עצמאית. הם היו בודדים למדי בפעולתם במישור העממי למען הגשמת מטרה זו.

העם הערבי הפלסטיני, ובייחוד הפליטים שבקרבם, היה נתון בכל הארצות ללחצים, לדיכוי ולטרור. למרות זאת עלה בידו לסכל את מזימת יישובם של הפליטים, כלומר, המזימה להטמיע אותם במקומות בהם היו מפורזים ולמסמס את זכויותיהם הלאומיות, שהחשובה שבהן היא זכותם להגדרה עצמית. ציינו כבר כי העצרת הכללית של האו"ם, בהקימה את סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים, "אונר"א, פעלה מתוך הנחה שיש ליישב את הפליטים בארצות בהן הם נמצאים. מאוחר יותר ביטל הארגון הבינלאומי את ועדת "קלאב" שמונתה כדי לבחון את הבעיה, והציע שני עקרונות-פעולה: הראשון, העברת עול כלכלת הפליטים אל ממשלות ערב המארחות במהירות האפשרית, והשני, שימוש בכספי "אונר"א בעיקר כדי למזג את הפלסטינים בכלכלת המדינות המארחות. הפליטים עצמם מציינים כי אונר"א דבקה במדיניות זו במידת האפשר. היא העניקה לחלק מן הפליטים הלוואות, כדי שיפתחו בתי-עסק זעירים לתעשייה או למסחר, וכו' בזמן עודדה הגירה לאוסטרליה או לאמריקה. אולם הלאומנים הפלסטינים נאבקו בצעדים אלה באמצעות כרוזים, כינוסים חשאיים, ביקורים ליליים והתוועדויות בתוך המחנות (ר' רוז מארי צאיג, הפלאחים הפלסטינים מעקירה למהפכה).

כך באה לידי ביטוי הדיאלקטיקה שבמצב במחנות הפליטים. מצד אחד, רצו השלטונות לרכז את הפליטים במחנות כדי שיקל עליהם לפקח עליהם ולהצר את צעדיהם. מצד שני, עצם ריכוזם במחנות גרם לדבקות לאומית וליצירת תנאים לפעילות מאוחדת לסיכול המזימות נגדם.

בין החמורות שבתכניות ליישוב הפליטים באותה תקופה היו פרויקט עמק הירדן ופרוייקט סיני. פרויקט עמק הירדן החל להירקם בשנת 1949, עת ביקשה ממשלת ירדן מחברה אנגלית לבדוק את אפשרויות ניצול מי נהר הירדן לצורך השקיית איזור "הע'ור" (הביקעה) הירדני. סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם תמכה ברעיון, והתנתה את תמיכתה בהענקת קרקעות לפליטים הפלסטינים. לפי התכנית היו אמורים להכשיר 461,000 דונם של אדמה חקלאית, שנועדו לפרנס 115,000 נפש. אולם ישראל התנגדה

לתכנית עד שנת 1954, עת התערבה ארצות-הברית ושיגרה את שליחה, ג'ונסטון, במטרה לגבש תכנית ערבית-ישראלית משותפת לניצול מי נהר הירדן. ג'ונסטון עיבד תכנית שתאמה את האינטרסים של ארצות-הברית – שביקשה להיעזר בתכנית כדי להשתלט על האיזור. ואולם ההתנגדות הערבית-פלסטינית סיכלה את הגשמת התכנית.

באשר לפרוייקט סיני, הוא נודע לראשונה בשנת 1951, עת הודיעה ממשלת מצרים על הסכמתה ליישוב 50,000 פליטים פלסטיניים בסיני. התכנית נכשלה משום שהחיפוש אחר מים באיזור אלעריש לא נשא פרי. ביוני 1953 הגיעה ממשלת מצרים להסכם עם סוכנות הסעד והתעסוקה (אונר"א) בדבר פרוייקט חדש בסכום של 30 מיליון דולאר, לפיו יוכשרו 230,000 דונם של אדמות מדבר לשם יישוב הפליטים הפלסטיניים. תכנית זו נכשלה גם היא, בשל מאבקו של ציבור הפליטים הפלסטינים ברצועת עזה. לאחר 1956, שנת התוקפנות המשולשת על מצרים (הכינוי הערבי למבצע סיני; המתרגם), לא שבה עוד מצרים לעסוק בתכניות מסוג זה. היו גם תכניות רבות נוספות ליישוב הפליטים, וביניהן תכנית ליישובם בלוב. למעשה, תכניות שכאלה הועלו במהלך כל שנות ה-50 (ר' זיאד אלצעייר, השתלשלות הבעיה הפלסטינית בשנים 1964-1976, ע"ע 53-56). כל התכניות נתקלו בהתנגדות עזה.

באופן כללי ניתן לסכם ולומר כי פעילותם של הסקטורים השונים של העם הערבי הפלסטיני בשנים אלו היתה דלה, בשל היעדר תנועה לאומית ערבית פלסטינית בעלת מאפיינים ברורים. מצב זה טמן בחובו את ניצני התחיה.

שליטי ישראל מסכלים את הנסיונות ליישב את הבעיה הפלסטינית

במרס 1957 גילה מעריב, במסגרת כתבת-תחקיר על האירועים שקדמו לתוקפנות הישראלית-בריטית-צרפתית על מצרים בסתיו 1956, כי הנשיא המנוח גמאל עבד-אלנאצר הביע בשנת 1954 נכונות להיפגש עם שר-החוץ הישראלי המנוח, משה שרת. חבר הפרלמנט הבריטי אורבך הוא שתיווך בענין פגישה זו. אולם בן-גוריון, ראש הממשלה דאז, מנע אותה.

שרת מציין בזכרונותיו כי נפגש עם רוג'ר בלדווין, נציג הוועדה לזכויות האדם של האו"ם, וכי הלה אמר לו שהנשיא עבד-אלנאצר אינו נמנה על אלה החפצים להשליך את ישראל לים, אלא מאמין בדו-קיום עם ישראל. (25.1.55, עמ' 680 במקור העברי ועמ' 100 בתרגום לערבית של חלק מזכרונות אלה. התרגום נעשה על-ידי מפידי אלדיכ והוצא לאור מטעם אגודת בוגרי האוניברסיטאות האמריקאיות). תשעה חדשים מאוחר יותר רשם שרת ביומנו כי טדי קולק (שכיהן באותו זמן כראש לשכת ראש-הממשלה; המחבר) הביא עימו אגרת מאיסר הראל, אז ראש מנגנון הבטחון הישראלי בווינגטון. איסר אמר באיגרתו כי "שותפינו חידשו את הצעתם לקיים פגישה עם עבד-אלנאצר. נאצר לא סבור שיוזמת הפגישה מבוטלת בשל המשפטים שנערכו לרשת החבלה הישראלית במצרים. הוא עודנו מוכן להיפגש עימנו, כשם שהיה מוכן לעשות זאת קודם לכן, והכדור מועבר כעת לישראל" (2.10.55, עמ' 716). אולם עם שובו של בן-גוריון למשרד-הבטחון בעקבות "עסק הביש", הבין שרת כי נסתם הגולל על האפשרויות ליישב את הבעיה הפלסטינית ואת הסכסוך הערבי-ישראלי. ב-17.2.54 כתב ביומנו: "זוהי אחריתו של השלום. זהו סוף הרגיעה". משה שרת, המנהיג הציוני בעל האחריות, חשף ביומנו את מצוקותיו, שנבעו מאי-יכולתו לשנות את פניה של ישראל, שהלכה ושקעה בדרך התוקפנות ההרפתקנית: "הייתי שותף לשרשרת הארוכה של אירועים מכוונים ומעשי תוקפנות אותם יזמנו. יתר על כן, הייתי שותף גם לרבות מן התקריות שיזמנו תוך הפרת החוק, ואשר עלו לנו בדם רב. נטלתי חלק בגרימת צרות גדולות; קבעתי את מהלך המאורעות והשתתפתי ביצירת המשבר הבטחוני" (עמ' 22 מן התרגום הערבי שנזכר לעיל).

ביוני 1956 הידק ראש-הממשלה בן-גוריון את עניבת-החנק סביב צווארו של משה שרת ואילצו להתפטר, כדי שלא יהווה מכשול בפני תכניותיו

התוקפניות. העיתוננים הישראליים כתבו אז כי מאחורי הסכסוך בין בן-גוריון ושרת עומדת התנגדותו של בן-גוריון לכל ויתור שהוא לשם השגת הסדר בסכסוך הערבי-ישראלי. הצביע על כך מזכיר מפא"י, י. כסה, שתיווך בין בן-גוריון ושרת: "התפטרותו של שרת היתה הכרחית לביסוסה ולחיזוקה של עמדת הממשלה מול הצעות השלום העשויות להיות מועלות בזמן הקרוב. אנו צופים כי נהיה נתונים ללחצים למען השלום. עלינו לעמוד בפני לחצים אלה ביציבות ובתקיפות" (אלאתחאד, 19.6.56). בדיון שהתקיים בכנסת בעקבות פיטוריו של שרת ומינוי מחליפו הזהירו הקומוניסטים מפני הסכנות הטמונות במדיניותו ההרפתקנית של בן-גוריון. כאשר פורסם הדו"ח של מזכיר האו"ם המרשלד (שיוכא להלן), התברר כי בן-גוריון הדגיש שהוא יתנגד לכל הצעת שלום שאינה מושתתת על השלימות הטריטוריאלית של ישראל (אלאתחאד, 22.6.56). בחוגי השלטון הישראליים נקשרה התבטאות זו בהתגברות ביטויי התוקפנות של בן-גוריון כלפי מדינות ערב, ובזלזולו באינטרסים של עמי ערב ובעמדות מנהיגיהם.

באותו זמן החליטו חוגי השלטון הישראליים על הטייה חד-צדדית של מי נהר הירדן, תוך התעלמות מן ההשלכות הצפויות. מנהיג הציונים הכללים (הליבראליים של היום) נשא ביולי 1956 הרצאה בה אמר שחידוש העבודה באפיק נהר הירדן עלול להביא למלחמה. הוא הוסיף שפעולות התגמול (כלומר, ההתקפות על מחנות הפליטים והכפרים הערביים בירדן וברצועת עזה; המחבר) הביאו נזק מדיני לישראל. אין מדובר במצב המצדיק מלחמת-מנע (לה הטיפו הגורמים הציוניים הריאקציוניים; המחבר). הממשלה, אמר, ביצעה פעולות גמול מתוך תקווה שהן תגרומנה לתגובה מקפת של הצד השני (אלאתחאד, 3.7.56).

שני אירועים בולטים ציינו את אותה תקופה. ראשית, ריבוי ההתנגשויות המזויינות בגבולות שביתת-הנשק בין ארצות ערב וישראל. חוגי השלטון הישראליים הביאו להתלקחותן של מרבית המקרים, אם לא של כולם. שנית, סיורו של דאג המרשלד, המזכיר הכללי של האו"ם, במרס 1956. המרשלד הצליח במהלך סיורו לייצב את הפסקת-האש בין ישראל ומדינות ערב. עם שובו לניו-יורק הכריז כי זכה בהסכמתן של מדינות ערב וישראל להפסיק את האש ואת הסכסוכים סביב הסכמי שביתת-הנשק. הוא הוסיף כי הדבר יניח בסיס איתן לשלום באיזור (אלאתחאד, 8.5.56). מנהיגי ערב נענו ליוזמתו של המזכיר הכללי של האו"ם. דובר משרד-החוץ המצרי הודיע כי ממשלתו מסכימה להערכתו של דאג המרשלד כי הסכמי הפסקת-האש החדשים, במידה ויבוצעו, עתידים להתחיל שרשרת של התפתחויות שיובילו לשלום. נציגה של סוריה באו"ם, אחמד אלשוקיירי, הצהיר כי ההסכמים יכולים להיות מפתח עיקרי לשבירת הקרח ביחסים בין מדינות ערב וישראל. אולם,

הוסיף, אין זה אלא צעד ראשון בלבד. באשר לשלום האמיתי, הרי שהוא לא יכון אלא אם תובטחנה הזכויות הצודקות של תושביה החוקיים של פלסטין (העם הערבי הפלסטיני; המחבר) (אלאתחאד, 15.5.56).

רדיו קהיר בשידוריו בשפה העברית הגיב על דברים שאמר ח"כ ממפ"ם, לפיהם הערבים אינם חפצים בשלום, באומרו כי הערבים והיהודים יכולים לחיות בשלום וכי זהו אינטרס של המזרח-התיכון ולא של האימפריאליסטים. רדיו קהיר הוסיף בשידורו: "האם לא ידוע למפ"ם כי שליטי ישראל קושרים את גורלם עם האימפריאליזם, עובדה שגורמת לה לעמוד במוקד העויינות של מדינות ערב?" (אלאתחאד, 8.5.56).

לנוכח תגובותיהן של מדינות ערב לירוזמת המרשלד הציגה חברת-הכנסת מטעם המפלגה הקומוניסטית, אסתר וילנסקה, שאילתא וזו לשונה: "אנו עדים לתגובות הערביות ושואלים, מדוע אין הממשלה מביעה את דעתה לגבי דו"ח המרשלד, ובאילו צעדים היא מתכוונת לנקוט כדי להפגין כוונות טובות?" והיא הוסיפה: "כוונות כגון אלה תתגבשנה מתוך הכרה בזכויות של העם הפלסטיני ושל עמי ערב, ולא מתוך הישענות על האימפריאליזם" (שם: שם). במהלך הדיון שהתקיים במועצת-הבטחון בדו"ח המרשלד הציגה סוריה כי ההחלטה תכלול קביעה לפיה תימנע ישראל מלחדש את העבודה בפרוייקט הטיית מי הירדן. בריטניה, מצידה, הגישה הצעת החלטה שקראה לכיבוד הסכמי הפסקת-האש וליצירת תנאים ליישוב הסכסוך על בסיס הסכמת שני הצדדים. בתחילה, לא אישרה מועצת-הבטחון את הצעת-ההחלטה הבריטית. ברית-המועצות וארצות ערב ביקרו אותה על שלא כללה קריאה להפסקת הטיית מי נהר הירדן על-ידי ישראל. מדינות אלו יצאו גם נגד הכללת הסעיף בדבר "הסכמת שני הצדדים" ונגד התעלמות מבעיית הפליטים. ראוי לציין בהקשר זה כי באותם ימים כתב הפרשן המדיני האמריקאי ג'וזף אלסופ, בעקבות סיור שערך בארצות ערב ובישראל, כי רצון הפליטים לשוב לבתיהם הוא המדריכם בחייהם, וכי מי שמתעלם מרצון זה חי בעולם פוליטי בלתי מציאותי (אלאתחאד, יוני 1956). בראשית שנת 1956 אישרה מועצת-הבטחון, פה אחד, את הצעת-ההחלטה הבריטית, וזאת לאחר שהוצא ממנה הסעיף המדבר על הסכמת שני הצדדים. ההחלטה קראה, באופן כללי, לכיבוד הסכמי הפסקת-האש וליישום ההסדרים שגיבש המרשלד במהלך סיורו. ההחלטה קראה למזכיר הכללי להמשיך בפעילותו למען השלום באיזור (אלאתחאד, 5.6.56).

לנוכח ההסתה שניהלו החוגים האימפריאליסטיים והציוניים נגד ארצות ערב כאילו אלה אינן חפצות בשלום ושואפות לחסל את ישראל, הכריז רפיק עשא, נציג סוריה באו"ם, בניו-יורק טיימס: "השלכתם של הישראלים לים התיכון איננה מטרתן של מדינות ערב. יתר על כן, אין למדינות אלה כוונות

מלחמה או כוונות תוקפניות. כל מה שממשלות ערב רוצות הוא פתרון הבעיה הפלסטינית בדרכי שלום, בהתאם להחלטות האו"ם. הן נאבקות נגד ההתעלמות מהחלטות אלה ונגד הצעותיהן של כמה מדינות הסוברות כי ממשלות ערב צריכות להכיר במציאות השוררת באיזור". עשא הסביר את התנגדות ממשלתו להצעת ההחלטה הבריטית באומרו כי פירושה המעשי הוא שלילת זכויותיהם של הפליטים. הוא הוסיף שמדיניותן של מדינות ערב לגבי הבעיה הפלסטינית מכוונת להגשמת החלטות האו"ם בענין פלסטין. את העמדה הערבית האוהדת ביותר לפתרון הסכסוך הערבי-ישראלי ניתן למצוא בגילוי-הדעת המשותף שפורסם בעקבות פגישתם של נשיא יוגוסלביה, ג'וזף טיטו, הנשיא המצרי, גמאל עבד-אלנאצר וראש ממשלת הודו, ג'אוהרלאל נהרו. גילוי-הדעת הכיר בצורך ליישב את הסכסוך באמצעות משא-ומתן שיביא לפתרון הבעיה הפלסטינית, על בסיס החלטת ועידת בנדונג. ואולם שליטי ישראל, שנהנו מתמיכתן של המעצמות האימפריאליסטיות – ארצות-הברית, בריטניה וצרפת – גילו קשיחות וסרבו לפתור את הבעיה הפלסטינית וליישב את הסכסוך הערבי-ישראלי על יסוד החלטות האו"ם והצעות המזכיר הכללי, דאג המרשלד.

ארצות-הברית, בריטניה וצרפת, מצידן, נקטו במדיניות שהגבירה את המתיחות בין ישראל לארצות ערב, מתוך רצון לממש את יעדיהן האימפריאליסטיים. בענין זה כתב העיתון הסובייטי איזבסטיה כי שלוש המעצמות פועלות להחרפת הסכסוך בין ישראל ושכנותיה הערביות, מתוך רצון ליצור מצב ש"יצדיק" את התערבותן הצבאית באיזור. מדיניות זו מקבלת השראה מן האינטרסים של החברות בעלות זכויות הנפט (אלאתחאד, 10.4.56). ממשלת ברית-המועצות פירסמה גילוי-דעת שקרא לשני הצדדים להימנע מכל פעולה העלולה להגביר את המתיחות. היא הביעה את נכונותה לסייע בהשגת הסדר בדרכי שלום של הבעיה הפלסטינית, על בסיס עליו יסכימו שני הצדדים, תוך לקיחה בחשבון של האינטרסים הלאומיים הצודקים שלהם. ברית-המועצות הזהירה מפני התערבותן של המדינות האימפריאליסטיות. כל העיתונים בארצות ערב, וכן המפלגות הקומוניסטיות באיזור, ובכללן המפלגה הקומוניסטית הישראלית, קבעו פה אחד כי לא ניתן לפתור את הבעיה הפלסטינית ללא שיתופה של ברית-המועצות. בד בבד עם גילוי-דעת זה קראה ברית-המועצות לארצות-הברית, בריטניה וצרפת לפתור את הבעיה הפלסטינית. מספר עיתונים ערביים, וביניהם רוז אליוסף, תמכו בקריאה זו והציעו כי בוועידה ישתתפו גם נציגי המדינות הנוגעות בסכסוך הערבי-ישראלי וכמה מן המדינות אשר השתתפו בוועידת בנדונג, כמו גם נציגי העם הערבי הפלסטיני (אלאתחאד, 30.4.56). בו בזמן האשימו עיתוני מצרים את בריטניה, צרפת וארצות-הברית בנסיון

לגרום למלחמה ישראלית-ערבית שתאפשר להן להתערב באיזור ולהשתלט עליו.

בסיומו של ביקור שערכו מנהיגי ברית-המועצות, ובראשם המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית דאז, ניקיטה כרושצ'וב, בכריטניה, התפרסם גילוי-דעת משותף בריטי-סובייטי שקרא להסדר הסכסוך הערבי-ישראלי על בסיס החלטות האו"ם ותחת פיקוחו (27.4.56). חשוב להדגיש בנקודה זו כי המפלגה הקומוניסטית הישראלית קבעה במחצית אוקטובר 1956, ערב כינוס ועידתה ה-13 (הערת המחבר: כינוס נדחה בשל התוקפנות המשולשת על מצרים ב-29.10.56), כי הבעיה הפלסטינית מהווה את מוקד הסכסוך הערבי-ישראלי, וכי יש לפתור פתרון צודק על מנת להגשים את השלום. המפלגה הציעה את הפתרון הנראה לה, והוא – הכרת ישראל בזכותו של העם הערבי הפלסטיני להגדרה עצמית. זכות זו, קבעה המפלגה, מהווה בסיס לפתרון הבעיה הטריטוריאלית השנויה במחלוקת בין ארצות ערב וישראל. הצהרת המפלגה קבעה כי יש להכיר בזכותם של הפליטים לשוב למולדתם ולשקם את חייהם. מאידך גיסא, על ממשלות ערב להכיר בזכותו של עם ישראל להגדרה עצמית ולמדינה עצמאית.

גורמי התוקפנות המשולשת נגד מצרים

בשנת 1956 חלה הסלמה בגל הלאומי המהפכני בעולם הערבי, במזרחו ובמערבו כאחד. המהפכה האלג'ירית התפשטה והצליחה לסכל את נסיונות הדיכוי של האימפריאליזם הצרפתי, ששיגר 330,000 חיילים המצויידים בסוגי הנשק החדשים וההרסניים ביותר. מהפכה זו עוררה סולידאריות ערבית שבאה לידי ביטוי, במאי 1956, בהפגנות עממיות במצרים, סוריה, לבנון וירדן.

ביוני אותה שנה מסרו סוכנויות-הידיעות על גל מאבק מהפכני בעיראק, שהתאפיין, בין השאר, בהתנגשויות בין שבטי הפרת לצבא שבמהלכן נפלו מספר קורבנות. גל זה השתלב, מאוחר יותר, בהפגנות סולידאריות עם מצרים, לאחר שהנשיא המנוח גמאל עבד-אלנאצר הלאים את תעלת סואץ. מאוחר יותר פרץ מרד שהחל במוצול בשביתת הקצבים (אלאתחאד 7.9.56). הגל התרחב והביא את שליטי עיראק, בהנהגתו של נורי סעיד, ראש-הממשלה ששיתף פעולה עם האימפריאליזם, להכריז על משטר חירום (אלאתאחד, ספטמבר 1956). בתחילת אוקטובר 1956 מסרו עיתוני סוריה כי נורי סעיד הוציא להורג, לאחר משפט פיקטיבי, 16 קצינים, באשמת

נסיון הפיכה במהלך המרד במוצול (אלאתחאד, 9.10.56).
ביולי 1956 תקפו כוחות "הבטחון" הסעודיים את הפועלים המרוקאים
בחברת הנפט האמריקאית "אראמקו". 30 פועלים נהרגו וכ-200 נעצרו.
הדבר הביא להתפרצות גל הזדהות בעולם הערבי.

בירדן התקיימו באוקטובר 1956, באווירה של טרור, הבחירות לפרלמנט.
למרות אווירת הטרור הצליח רוב אנטי-אימפריאליסטי להכנס לפרלמנט,
ובכללו נציגי החזית הדמוקראטית: הקומוניסטים יעקוב זיאדין ופאיק
וראד (המשמש כעת בתפקיד מזכיר המפלגה הקומוניסטית הירדנית)
והדמוקראט עבד-אלקאדר צאלח. הוקמה ממשלה לאומית בראשותו של
סלימאן אלנאבלסי שכללה במצעה את ביטול החוזה הירדני-בריטי. המלך
חוסיין קרא להסתפק בתיקון החוזה, ואולם הפרלמנט, בהנהגת הממשלה,
החליט במחצית השניה של נובמבר 1956 על ביטול חוזה השיעבוד עם
בריטניה.

המאורע החשוב ביותר באותה תקופה היה הכרזתו של הנשיא גמאל
עבד-אלנאצר, ב-23.7.56, על הלאמתה של חברת תעלת סואץ, שמניותיה
הוחזקו ברובן על-ידי מוסדות בריטיים וצרפתיים. צעד מהפכני גורלי זה
לא בא באופן ספונטאני, אלא כתגובה על החלטתן של ארצות-הברית
ובריטניה לבטל את התחייבותן לממן את בניית הסכר הגבוה באסואן. צעדן
של ארצות-הברית ובריטניה בא כדי "לאלף" את המשטר הלאומי במצרים
ולגרום לנשיאה, גמאל עבד-אלנאצר, לכרוע ברוך ולהצטרף למסגרות
האימפריאליסטיות דוגמת ברית בגדאד, שבאמצעותן ביקש האימפריאליזם
הבריטי לחזק את עמדותיו באיזור. ההחלטה על הלאמת חברת תעלת סואץ
הביאה לחיזוקן של שתי תופעות חברתיות-פוליטיות: האחת, בעלת אופי
מהפכני, והשניה, בעלת אופי ריאקציוני. הביטוי המהפכני לבש צורה של
הפגנות עממיות ברחבי העולם הערבי, מן המפרץ הפרסי ועד לאוקינוס
האטלנטי, לאות הזדהות עם המשטר המהפכני האנטי-אימפריאליסטי
במצרים. הביטוי הריאקציוני לבש צורה של קשר בין בריטניה וצרפת
ובין שליטי ישראל להפלת המשטר הלאומי המצרי והשבת השליטה
האימפריאליסטית על תעלת סואץ ועל מצרים. בהתאם לכך פעל הצבא
הישראלי ב-29.10.56, כשהוא כובש את סיני ומתקדם לעבר תעלת סואץ.
(אותו לילה ביצעה יחידה של משמר-הגבול הישראלי את טבח כפר קאסם.
מטרת אלה שתיכננו אותו היתה להטיל אימה בקרב האזרחים הערבים
הפלסטינים במשולש, כדי שיברחו לירדן. בכך צעדה ההנהגה הציונית צעד
נוסף לקראת "טיהור" ישראל מן הערבים).

חוגי השלטון הישראליים נימקו את תוקפנותם כלפי מצרים במספר
דרכים: ראשית טענו כי הלאמת חברת תעלת סואץ חוסמת את הדרך בפני

הספנות הישראלית בתעלה. אולם המציאות הפריכה טענה זו; באוגוסט 1956 הפליגו 4 ספינות מנמלים ישראליים וחצו את תעלת סואץ ללא קשיים או בעיות. יתר על כן, רדיו קהיר הביא את עמדת הקומוניסטים הישראליים אשר הכריזו כי חופש הספנות לספינות ישראליות יובטח באמצעות הסכם מצרי-ישראלי ולא בתמיכת האימפריאליזם (אלאתחאד, 31.7.56).

דבר שני, ישראל טענה כי מטרת תוקפנותה היא חיסול הפדאיון והמסתננים "המחבלים" הבאים מרצועת עזה. העובדות הפריכו גם את טענתה זו. ראש משקיפי האו"ם, הגנרל ברנס, הצהיר בתחילת ספטמבר 1956: "השלטונות האחראים בירדן ובמצרים הצליחו, מפעם לפעם, להפחית במידה רבה את שיעור ההסתננות לישראל. מדיניות המוצהרת היא למנוע מאזרחיהן לחצות את קווי שביתת-הנשק". בספרם התנועה הלאומית הפלסטינית בשנים 1948-1970 קבעו אחמד צאדק סעד ועבד-אלקאדר יאסין: "בשנים 1954-1955 גזרו בתי-משפט ירדניים תקופות מאסר שונות נגד 997 פלסטינים באשמת 'הסתננות' למולדתם הכבושה! בנוסף על כך נגזרו עונשים על-תנאי באותה אשמה על מספר רב של אנשים. הממשלה גם פיטרה מספר מוכתארים כעונש על הימנעותם משיתוף-פעולה עימה בהסגרת מסתננים" (עמ' 69).

אבו-איאד (צל'אח ח'לף) מעיר בספרו ללא מולדת כי פעולות "הפדאיון" לא היו התנגדות פלסטינית ולא בוצעו למען הגשמת מטרת פלסטיניות: "היו אמנם מספר התקפות קומאנדו על ישראל בשנים 1954 ו-1955, אך כמעט כולן נערכו ב"פיקוח מרחוק" של שירותי המודיעין של המדינות הגובלות במדינת ישראל. המוח'אבראת המצריים, שהקימו קבוצות קומנאדו אלה בעיקר למטרות ריגול, פעלו בעזה ובירדן תחת הנהגתו של מוצטאפא חאפז, שנהרג מאוחר יותר בהתפוצצות חבילה ממולכדת ששלחו אליו שירותי הבטחון הישראליים, ה'מוסד'... חשדותינו כלפי המדינות הערביות, שמרניות ומתקדמות גם יחד, הביאו אותנו למסקנה שמאבק מזויין הראוי לשמו חייב להיות מתוכנן, מאורגן ומנוהל מתחילתו ועד סופו אך ורק על-ידי פלסטינים, מתוך קשר לעמם, ולו בלבד. חשדותינו התבססו על הנסיון. לדוגמא: חברנו אבו ג'יהאד (חליל אלוויר), אחד ממיסדי הפתח וכיום חבר הוועד המרכזי שלו, אירגן ב-1954 התקפה נגד ישראל, מתוך תחומה של עזה; הוא נעצר מיד בידי שירותי הבטחון המצריים" (עמ' 52). יש לציין פעם נוספת כי הנשיא גמאל עבד-אלנאצר שב והכריז, באוגוסט 1956, במהלך שיחות שקיים עם שר-החוץ הצרפתי כריסטיאן פינו: "מצרים לעולם לא תתקוף את ישראל. אני נמנה על אלה התומכים בכינון יחסים עימה" (4.8.56, באגודה הלאומית הצרפתית). מנהיגי מצרים אמרו דברים אלה ביותר מהזדמנות אחת, והם גם שודרו ברדיו קהיר.

באוגוסט 1956 פירסמו עיתוני ישראל ועיתונים ערביים ידיעות על התקפות ישראליות על יעדים ברצועת עזה ובירדן. מועצת-הבטחון גינתה מספר פעמים את התקפותיה של ישראל על יעדים ערביים בירדן, מצרים וסוריה, דבר שהזים את טענות שליטי ישראל כאילו התוקפנות שלהם באה להגן על "בטחונה של ישראל". מטרותיהם האמיתיות של אותם שליטים היו קשורות לשאיפות ההתפשטות שלהם ולרצונם להכות במשטרים הערביים האנטי-אימפריאליסטיים. אך מטרתם העיקרית היתה לשים לאל את הגשמת זכויות העם הערבי הפלסטיני, לנוכח העובדה שהבעיה הפלסטינית לא הוסרה מסדר-היום האיזורי והעולמי.

יממה אחת לאחר תחילת הפלישה הישראלית לסיני, ובטרם התקרבו הכוחות המזוינים של ישראל לתעלת סואץ, פירסמו ממשלות בריטניה וצרפת אולטימאטום המופנה אל מצרים ואל ישראל – צעד שהוסכם מראש עם שליטי ישראל! משדחתה מצרים את האולטימאטום, כמצופה, יצאו צבאות צרפת ובריטניה לכבוש את התעלה. הם הצליחו בכיבוש פורט-סעיד. מטרתה העיקרית של צרפת היתה הפלת ממשלו של הנשיא גמאל עבד-אלנאצר, בהנחה שהדבר ישים קץ לסולידאריות הערבית, בכלל, ולזו המצרית, בפרט, עם המהפכה האלג'יראית, ויסלול את הדרך בפני חיסולה של תנועת השחרור האלג'יראית. בריטניה, אשר נאלצה להתפנות ממצרים ומאיזור התעלה, שאפה להפיל את משטרו של עבד-אלנאצר כדי להשיב את חברת התעלה אל מעמדה הקודם וכדי להשיב את כוחותיה לתעלה ולמצרים, ובכך להרחיב את בסיסה של ברית בגדאד, אשר סבלה ממשבר של בידוד באיזור.

בנקודה זו, מן הראוי שנבחן את עמדתה של ארצות-הברית. ממשלתה תמכה במדיניות בריטניה וצרפת (וכמובן, ישראל) המושתתת על הפלת משטרו הלאומי של עבד-אלנאצר במצרים. אולם, בו בזמן חלקה ארצות-הברית על ממשלות בריטניה וצרפת בענין העיתוי והדרך, כשנקודת-המוצא לכך הם האינטרסים שלה עצמה. בסופו של דבר הכריע רצונה לכבוש עמדות באיזור המזרח-התיכון, תוך תחרות עם המדינות האימפריאליסטיות המסורתיות באיזור, בריטניה וצרפת.

כשלון התוקפנות המשולשת

המזימה שנקשרה על-ידי השותפים בתוקפנות המשולשת הישראלית-בריטית-צרפתית נגד מצרים המהפכנית רשומה על דפי ההיסטוריה. התוקפנות המשולשת נכשלה, בעיקר הודות לעמידתו האיתנה

של העם הערבי המצרי, להזדהות עמי ערב איתו ולאולטימאטום הסובייטי, אשר אילץ את ממשלותיהן של המדינות האימפריאליסטיות, בריטניה וצרפת, וכן את ממשלת ישראל, לחזור בהן ולסגת משטח מצרים.

באשר לארצות-הברית, אין ספק כי סירובה לנהל מקח וממכר עם בריטניה וצרפת נבע מתוך תקווה כי כשלונן יפלט את הדרך בפני שליטתה- היא על האיזור. משום כך לא מיהרה לתמוך בשליטי ישראל, שנאלצו לסגת מרצועת עזה ומסיני למרות שהכריזו על הקמת הממלכה היהודית השלישית ממטולה ועד למפרץ שלמה.

חשיבות רבה נודעה גם לפעילותם של הכוחות הלאומיים במזרחו של העולם הערבי, ובעיקר לפיצוץ צינורות הנפט הנמתחים מעיראק ומסעודיה אל נמלי הים התיכון. התוקפנות המשולשת נכשלה משום שהתנועה הלאומית הערבית הכללית הסלימה את פעילותה האנטי-אימפריאליסטית והאנטי-ציונית עד לרמה המירבית—ולפעילות זו נודע משקל רב יותר מאשר לפעילות הכוחות הבינלאומיים שהתנגדו לתוקפנות המשולשת. ביטוי לתופעה זו הוא הקמתה, ערב התוקפנות המשולשת, של מפקדה מצרית-ירדנית הנתמכת על-ידי סעודיה. הדבר ביטא שלב חדש של סולידאריות ואחדות ערבית. הקמת מפקדה זו הדגישה את בידודה של ברית בגדאד ועודדה את הכוחות הלאומיים המהפכניים בעיראק להגביר את מאבקם למען הפלת המשטר ההאשמי, שקשר קשר עם האימפריאליזם. הגל הלאומי המהפכני בעיראק אשר פרץ בנובמבר 1956 היווה מבוא למהפכת 14.7.58, שהביאה לקיצו של המשטר ההאשמי בארץ זו.

דוקטרינת אייזנהאור, או המתקפה האימפריאליסטית האמריקאית על המזרח-התיכון

האו"ם — העצרת הכללית ומועצת-הבטחון — יזם, מן הרגע הראשון, קבלת החלטות ברורות בגנות התוקפנות ובקריאה לנסיגה מיידית של הכוחות הבריטיים, הצרפתיים והישראליים. האו"ם הקים כוח בינלאומי שיחצוץ בין ישראל למצרים. (הערת המחבר: עמדת האו"ם בשנת 1956 היתה ברורה ביותר בהשוואה לעמדתו לאחר התוקפנות של 1967, עת לא הצליח לקבל החלטות בגנות ישראל; החלטה 242, יש לזכור, לא גינתה את התוקפנות הישראלית).

לפי דעתנו, הרציונאליות שגילתה מצרים היא שסייעה לאו"ם להתמיד בתמיכתו בה. נציג מצרים באו"ם, ד"ר מחמוד פאוזי, הצהיר בנובמבר

1956 כי מצרים מוכנה לדון בהסדר של שלום בר־קיימא עם ישראל, בחסות האו"ם, לאחר פינוי הכוחות הישראליים והזרים משטחה. הוא הדגיש כי הסדר מעין זה מצריך הכרה מלאה בזכויותיו של העם הערבי הפלסטיני. באותם ימים חלה התעוררות בתנועה הלאומית המהפכנית בעולם הערבי, אשר ביטוייה הבולטים היו הגל המהפכני בעיראק, החלטת הפרלמנט הירדני על ביטול חוזה העבדות בין ירדן ובריטניה וצמיחתה של חזית הזדהות ערבית הכוללת את מצרים, סוריה, ירדן וסעודיה. לנוכח מצב זה הגביר האימפריאליזם הבריטי את פעילותו העויינת כלפי סוריה וירדן. העיתונים דיווחו כי האימפריאליזם, באמצעות ברית בגדאד, ניסה במחצית השניה של נובמבר 1956 להפיל את המשטר הלאומי בסוריה. שר־החוץ של ברית־המועצות הזהיר מפני תוקפנות נגד סוריה וקרא לפעול למען האחדות הערבית (אלאתחאד, 30.1.57).

בתחילת דצמבר 1956 התברר כי המזימה נגד סוריה זוכה בברכת ארצות־הברית אשר, למרות שתמכה בהחלטות האו"ם בדבר נסיגת הכוחות הישראליים מסיני ומרצועת עזה, עודדה בה בעת את ישראל לרכז כוחות צבא בגבולות שביתת־הנשק עם סוריה. האימפריאליזם האמריקאי, לאחר שערער את מעמדן של בריטניה וצרפת באיזור, ולאחר שהפך אותן לשותפות מדרגה שניה, ביצע שתי פעולות: האחת – תחילתו של תיאום עם הצדדים השונים של ברית בגדאד; לשם כך נפגש שר־החוץ של ארצות־הברית עם שר־החוץ של חברות הברית. בסופו של דבר הצטרפה ארצות־הברית לוועדה הצבאית של הברית. הפעולה השניה היתה גיבושה של דוקטרינת אייזנהאור (הנשיא האמריקאי דאז), שנקודת־המוצא שלה היתה כי תבוסתן של בריטניה וצרפת הותירה חלל ריק שארצות־הברית חייבת למלאו. דוקטרינה זו, שהיוותה המשך ישיר ל"עקרונות" האימפריאליסטיים האמריקאיים שנועדו לסכל את מאבקם של העמים לשחרור לאומי, העניקה לנשיא ארצות־הברית סמכות להפעיל את הכוחות המזוינים האמריקאיים במזרח־התיכון, לשם הגנה על כל ארץ שתיחשף ל"תוקפנות הקומוניזם הבינלאומי" – או במלים אחרות, כל ארץ בה קיימת תנועה מהפכנית לשחרור לאומי. מטרתה הטבעית של הדוקטרינה האימפריאליסטית החדשה היתה סיכול הידידות הסובייטית-ערבית העולה וצומחת, באמתלה של "חסימת הדרך בפני הסתגנות סובייטית" (!) לאיזור. ואכן, אותה ידידות סובייטית-ערבית הפכה לגורם מכריע בהחשת הפעילות המהפכנית והפעולה לשחרור מדיני וחברתי באיזור.

אך טבעי הוא שהכוחות הלאומיים במזרחו של העולם הערבי נחלצו ויצאו נגד דוקטרינת אייזנהאור והכריזו בכל הצינורות, כולל אלה של המשטרים הערביים הלאומיים, על דחייתה המוחלטת של

תיאוריית "החלל הריק". הם הכריזו כי התנועה הלאומית הערבית לא גירשה את האימפריאליסטים הבריטים והצרפתיים דרך הדלת רק כדי שהאימפריאליסטים האמריקאים ישובו דרך החלון.

ראש ממשלת הודו, ג'ואהרלאל נהרו, הכריז אז, כשהוא מביע את עמדת העמים שהצליחו במאבקם לשחרור ושל אלה אשר שאפו לנצח במאבקם, כי הפתרון היחיד הוא שארצות המזרח-התיכון עצמן תמלאנה את החלל הריק – אם אכן הוא קיים. גם נציגי קבוצת המדינות הסוציאליסטיות וקבוצת המדינות הלאומיות המתפתחות הצהירו כי "דוקטרינת אייזנהאור" נוגדת את אמנת האו"ם ויש לדחותה. לעומתם התקבלה ה"דוקטרינה" על-ידי גורמים בכמה מארצות המזרח הערבי, אשר גל השחרור הלאומי הערבי הטיל עליהם אימה. נמנו עליהם שליטי סעודיה ולבנון.

דוקטרינת אייזנהאור הגבירה את ההתלכדות מחדש בזירה הערבית המזרחית. המוני עמי ערב דחו את תיאוריית "החלל הריק", והפגינו בהמוניהם בקריאה להפלת המתקפה המכוונת נגד ארצותיהם. המשטרים הערביים הריאקציוניים, לעומת זאת, תמכו במזימות האימפריאליזם.

בסוף פברואר 1957 נועדו בקהיר ראשי מצרים, סוריה, סעודיה וירדן והסכימו לפרסם גילוי-דעת בו הכריזו על דבקותם בנייטרליות החיובית ודחו את תיאוריית "החלל הריק" ואת השתתפות האימפריאליזם בהגנה על ארצותיהם. הם הכריזו כי ההגנה על העולם הערבי צריכה לנבוע מתוכו, ולא במסגרת הבריתות הזרות. כן הצהירו על דבקותם בזכויות העם הערבי הפלסטיני ועל תמיכתם המלאה במאבקו של העם האלגי'רי. הם גם גינו את התוקפנות הבריטית כלפי עמה של תימן (הדרומית) (אלאתחאד, 1.3.57). השנים 1957-1958 היו עדות למספר התפתחויות שהתרחשו בצילם של המאבקים הבינ-גושיים באיזור והמאבקים הבינערכיים:

- הגל המהפכני בעיראק, אשר שלל מן המשטר – שהיה חסיד של ברית בגדאד – את יכולתו לשלוט ולהשתתף בקשר נגד סוריה. גל זה, שידע עליות וירידות, הוביל לבסוף למהפכת 14.7.58 שהפילה את המלוכה ההאשמית, ייסדה את הרפובליקה הערבית העיראקית, הוציאה ארץ זו מברית בגדאד, הידקה את הקשרים עם ברית-המועצות, עם שאר הארצות הסוציאליסטיות ועם הכוחות המהפכניים ופתחה שלב חדש ביחסי האחוה עם המשטרים הערביים הלאומיים. לאחוה זו נודעה חשיבות רבה לגבי הפעילות המהפכנית בשנים 1958-1959, גם אם מאוחר יותר שבו העניינים לקדמותם.

- תמיכת הממשל הלבנוני בראשותו של כמיל שמעון בדוקטרינת אייזנהאור הביאה להתפרצות תנועה מהפכנית מזויינת שהצליחה, בשנת 1958, להוציא

את לבנון ממסגרת הדוקטרינה הזו ולהקים ממשל שדגל בקו הלאומי בעולם הערבי.

• כשלוך התוקפנות המשולשת על מצרים, התבססותו של המשטר הלאומי בסוריה, הידוק היחסים של שתי ארצות אלה עם ברית-המועצות ועם שאר הארצות הסוציאליסטיות, הרפורמות החברתיות העמוקות שבוצעו בהן ונקיטת מדיניות אנטי-אימפריאליסטית, אנטי-ריאקציונית ואנטי-ציונית – כל אלה יצרו תנאים להתעוררותה של תנועת האחדות הערבית. בפברואר 1958 הסכימו שתי ארצות ערביות אלה להקים איחוד ביניהן. כך קמה הרפובליקה הערבית המאוחדת. התפתחות מהפכנית זו הושגה בצל הקשר שנקשר נגד סוריה, קשר שהתחזק לאחר הצלחת ההפיכה הריאקציונית בירדן, חתימת ההסכם הסעודי-עיראקי והצטרפותה של תורכיה אל הקושרים. הקשר נגד סוריה הלאומית הגיע לידי כך שסעודיה איימה לנתק את יחסיה עם סוריה באמתלה שארץ "קומוניסטית" זו מסכנת את ארצות ערב וארצות אחרות במזרח-התיכון.

• כנגד כל אותן התפתחויות מהפכניות עמדה הצלחת האימפריאליזם, שפעל בשיתוף עם המלך חוסיין, להפיל באפריל 1958 את השלטון הלאומי בירדן, שהיה מגולם בממשלתו של סלימאן אלנאבלסי, וזאת לאחר שממשלה זו החליטה לכוון יחסים עם ברית-המועצות ולאמץ מדיניות אנטי-אימפריאליסטית. בין שאר הגורמים שאיפשרו למלך חוסיין לבצע את ההפיכה ולבסס את שלטונו יש למנות את תמיכתו של האימפריאליזם האמריקאי-בריטי; את איומם של שליטי ישראל בהתערבות צבאית בירדן כדי להגן על משטר המלוכה ההאשמי; ואת תמיכת המשטרים הערביים הריאקציוניים. תמיכת משטרים אלה מצאה ביטוי בסיוע כספי גדול של המלך סעוד. בו בזמן נועד המלך סעוד עם עמיתו פייצל, מלך עיראק, והשניים פירסמו גילוי-דעת בו נאמר כי שיתוף-פעולה בין הסעודים וההאשמים חיוני לעולם הערבי וכי כל תוקפנות כלפי עיראק תחשב כתוקפנות נגד סעודיה (אלאתחאד, 17.5.57). משום כך היה זה אך טבעי שמשרד-החוץ הסובייטי פירסם, בראשית מאי 1957, גילוי-דעת בו הזהיר את ישראל ואת המשטרים הערביים הריאקציוניים מפני התערבות בענייניה הפנימיים של ירדן (אלאתחאד, 1.5.57).

יחד עם זאת עלינו להצביע על כך שמהפכה ריאקציונית זו, הנחשבת לאחת מהצלחותיה של דוקטרינת אייזנהאור, לא חלפה בשקט. היא עוררה התנגדות עממית נרחבת שנמשכה מספר שבועות ובאה לידי ביטוי בהפגנות וכינוסים שקראו לשוב לדרך הלאומית, וביניהם כינוס הוועידה הלאומית הגדולה בשכם, במחצית השניה של אפריל 1957. ועידה זו דרשה לפטר את ממשלתו של אלח'אלדי – שבאה תחת ממשלתו הלאומית של אלנאבלסי –

ודחתה את דוקטרינת איזנהאור. אך גל מהפכני זה לא האריך ימים. המשטר המלוכני הירדני חיסל אותו בסדרה של אמצעי טרור, וכיניהם פיזור כל המועצות העירוניות בירדן, מעצר של אלפים ועינויים בבתי-הכלא של התליינים ההאשמים, משתפי-הפעולה עם האימפריאליזם. אפילו את בתי-הספר סגר המשטר הריאקציוני, במגמה למנוע את הסלמת ההתנגדות. כמו כן הוכרז על משטר צבאי והוטל עוצר.

התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית!?

בפרקים הקודמים הצבענו על צמיחתם של ארגונים לאומיים פלסטיניים בשנות החמישים הראשונות. ארגונים אלה מיקדו את מאמצייהם, שוליים ככל שהיו, בהזנתה ופיתוחה של תודעה פלסטינית. עתה באפשרותנו להצביע על שני דברים נוספים. ראשית: מייסדי אותם ארגונים דגלו באידיאולוגיה של הלאומנים הערבים. אידיאולוגיה זו ינקה את הנחות-היסוד שלה מרעיונותיהם של הבורגנות הזעירה ושל מעמד הביניים. היא חילקה את המאבק הלאומי לשני שלבים: בשלב הראשון תשתחרר המולדת הערבית מן הציונות והאימפריאליזם ותקום מדינה ערבית מאוחדת שתכלול את העם הערבי השוכן מן המפרץ הפרסי ועד לאוקינוס האטלנטי. בשלב השני יתחולל מאבק כלכלי-חברתי שיסלול את הדרך לסוציאליזם ערבי ולדמוקרטיה (מתוך מחקר על תולדות תנועת הלאומנים הערבים, שנכתב על-ידי החלל באסל אלכביסי ויצא לאור בהוצאת "מטבעת אלנאצר" בירושלים; עמ' 29).

דבר שני: הפלסטינים שהתארגנו במסגרת אחת עם הלאומנים מארצות ערב השונות הגיעו, באותה תקופה, למסקנה כי הדרך לתל-אביב עוברת דרך דמשק, בגדאד, עמאן וקהיר (שם: עמ' 35). במלים אחרות, הדרך להגשמת זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני, או "שחרור פלסטין", עוברת דרך האחדות הערבית האנטי-אימפריאליסטית. בענין זה כתב אבו-איאד (צלוח ח'לף) כי באותה תקופה היה "יאסר עראפאת האחראי על אימונם הצבאי של הסטודנטים מבית-הספר הפוליטכני שביקשו להצטרף לשורות הגרילה שלחמה בבריטים באיזור תעלת סואץ" (ללא מולדת, עמ' 45). והוא הוסיף: "באופן יותר כללי, הפלסטינים נמשכו למפלגות הפאן-ערביות — מן הימין ומן השמאל — ובהן תלו את כל תקוותיהם, מאין ביכולתם לסמוך על ארגון לאומי מובהק שיקדיש עצמו לשחרור פלסטין. במודע או שלא-במודע, האידיאולוגיות השונות שאימצו הפלסטינים לא היו לגביהם אלא כלי-רכב שתקפידו להוביל, בסופו של דבר, אל המטרה המשותפת" (שם, עמ' 46).

למעשה, הלאומנים בארצות ערב השונות, ובעיקר בארצות המזרח של העולם הערבי, השתייכו, בנוסף להשתייכותם לתנועת הלאומנים הערבים, לשלוחותיה של הבעת' בעיראק, סוריה, לבנון ודרום-תימן.

יחד עם זאת, שמרו הלאומנים הפלסטינים על זהותם הפלסטינית. פיצל חוראני, בספרו *הרעיון המדיני הפלסטיני, 1964-1974*, תיאר נכונה את נסיונות הפלסטינים להקים מחדש את מסגרתם המדינית: "אפשר לעקוב אחר נסיונות אלה בשני מישורים... המישור הראשון – המישור של כל ריכוז וריכוז של פלסטינים שם החלו להתגבש, בתחילת שנות ה-50, ארגונים חשאיים קטנים. כמו כן החלו לקום, בגלוי, אגודות פועלים, אגודות מקצועיות, ארגוני נשים וארגוני סטודנטים, וכן מועדוני ספורט ומועדונים תרבותיים וחברתיים, שעיסוקם העיקרי, לאמיתו של דבר, היה הפוליטיקה. באותו מישור עצמו, מישור הריכוז המקומי, הצטרפו הפלסטינים לאירגונים המפלגתיים הערביים המקומיים ושם עלה בידם, אם מתוך כוונה תחילה ואם מפאת הדאגות והבעיות המאחדות ביניהן, ליצור גושים או, לפחות, אוריה מיוחדת. ואשר למישור השני, הוא המישור הפלסטיני הכללי, התקיימו נסיונות להקים לתחיה או להמשיך את פעילותם של כמה ארגונים לאומיים שהיו קיימים בעבר, כמו ההתאחדות הכללית של הפועלים, ההתאחדות הכללית של הנשים וההתאחדות הכללית של הסטודנטים הפלסטינים – אשר הוקמה, למעשה, בשנת 1959" (ע"ע 16-18). אבו-איאד מאשר עובדה זו כאשר הוא אומר, במהלך דבריו על פעילותו של יאסר ערפאת באימון סטודנטים ללוחמה נגד הבריטים בתעלה (אותה הזכרנו קודם לכן): "נוסף לכך היה פעיל, כמוני, באיגוד הסטודנטים הפלסטינים, שאיחד את אחינו הסטודנטים מכל המגמות הפוליטיות: האחים המוסלמים, הקומוניסטים, אנשי הבעת', הלאומנים הערביים (מפלגה שנוסדה, יש לציין, על-ידי ג'ורג' חבש) וכן הלאה" (ללא מולדת, ע"ע 45-46).

ניצוץ ההתארגנות הלאומית הפלסטינית נדלק, לפי דעתנו, ברצועת עזה בימי הכיבוש הישראלי, בין סתיו 1956 ותחילת מרס 1957. הציבור הערבי הפלסטיני נאבק בכיבוש והתארגן בחזית עממית למאבק בדיכוי ובטרור האלים שהופעל נגדו. הטרור הישראלי האלים נבע מן השינאה הציונית כלפי העם הערבי הפלסטיני ומשאיפות ההתפשטות של ההנהגה הציונית. שאיפות אלה באו לידי ביטוי בהחלטה שקיבלה הכנסת בתמיכת כל הסיעות הציוניות (הסיעה הקומוניסטית היתה היחידה שהתנגדה) שקראה שלא לסגת מרצועת עזה וממצרי טיראן (באגרת לאלוף הפיקוד הודיע בן-גוריון על הקמת "המלכות השלישית"; אלא-תחאד, 25.1.57). למען הגשמת חלום התפשטות זה ביצעו כוחות הכיבוש הישראלי מעשי טבח בהם נהרגו מאות פלסטינים מתושבי ח'אן-יונס, רפיח ועזה (אלא-תחאד, 21.1.56).

המזכיר הכללי בפועל של הליגה הערבית, אבו-אללמע, דיווח אז כי מספר הקורבנות הפלסטינים ברצועה הגיע ל-2150.

את ההתנגדות ארגנה חזית לאומית פלסטינית שהקומוניסטים מילאו בה את תפקיד ההנהגה. הם גם אלה שניחנו בראיה בהירה לטווח ארוך. אחמד צאדק סעד ועבד-אלקאדר יאסין כתבו, בתארם תקופה זו: "הקומוניסטים ברצועת עזה ארגנו, בעת התוקפנות המשולשת והכיבוש הישראלי של רצועת עזה, את החזית הלאומית. החזית הנהיגה את הפעילות המדינית נגד הכיבוש הישראלי. החוגים הבורגניים ברצועה דחו את רעיון הברית, בשל נוסח האמנה שהציעו הקומוניסטים, לפיה המאבק למען העם הפלסטיני יישען לא רק על מאבקו שלו אלא גם על תמיכת העמים הערביים האחרים, על תמיכת הכוחות המתקדמים בעולם ועל תמיכת אצילי-הנפש בישראל" (התנועה הלאומית הפלסטינית 1948-1970, עמ' 85). אבו-איאד מאשר עובדה זו, תוך שהוא מסביר את ענין שיתוף-הפעולה עם אצילי-הנפש בישראל: "בעזה התארגנה ההתנגדות לכובש הישראלי תחת חסותה של חזית שזה מקרוב נוצרה. אחים מוסלמים, ערבים לאומיים, קומוניסטים, בעת'יסטים, נאצריסטים – כולם החליטו להתלכד על בסיס של תוכנית פעולה משותפת. תחילה נתגלו קשיים להגיע להסכם עם הקומוניסטים, שרצו להכניס סעיף שיאפשר שיתוף-פעולה עם כוחות הקידמה הישראליים, ובראשם הקומוניסטים, שאף הם התנגדו לתוקפנות המשולשת. ואולם הלבבות לא היו בשלים לגילויי-אחוה מסוג זה. הישראלי, ותהא אשר תהא האידיאולוגיה שלו או אמונתו הפוליטית, נתפס כאויב. הקומוניסטים מעזה מיתנו לבסוף את המסמך שהגישו, ובכך הקלו על חתימת הסכם" (ללא מולדת, עמ' 51).

החזית נטלה חלק בסיכול נסיונותיהם של שליטי ישראל ושל המדינות האימפריאליסטיות אשר תמכו בה, למנוע את חזרת השלטון המצרי לרצועה. הדבר התבטא בהפגנות העממיות שהתקיימו לאחר פינוי כוחות-הכיבוש הישראליים מן הרצועה, בראשית מרס 1957, תחת הסיסמה: "לא לקולוניאליזם ולא לבינאום. עזה ערבית ותישאר ערבית" (אלאתחאד, 8.3.57 ו-12.3.57).

אופיה הפלסטיני המיוחד של ההתנגדות לכיבוש הישראלי בשנים 1956-1957 הודגש על-ידי הקמתה של ההתאחדות הלאומית הפלסטינית ברצועה, בשנת 1959, וזאת לאחר הקמתה של ההתאחדות הלאומית הפלסטינית במצרים, בהנהגתו של הנשיא המנוח גמאל עבד-אלנאצר. בעקבות הקמתה של הרפובליקה הערבית המאוחדת, שאיחדה את מצרים וסוריה, קמה גם התאחדות לאומית פלסטינית שאיחדה את הפלסטינים בסוריה. עתה החלה פעילות לאיחוד שלוש ההתאחדויות. הנשיא המנוח

גמאל עבד-אלנאצר הסכים לרעיון ויזם כינוס בהשתתפות נציגי הפלסטינים בעזה, מצרים וסוריה ובנוכחות משלחת של הוועד הערבי העליון (אשר לא היה אלא מסגרת פורמאלית בלבנון, כפי שכבר ציינו). בראש הכינוס עמד ראש עיריית עזה, מוניר אלריס. הכינוס דן באחדות הפלסטינים ובמאבקם, אולם הוא נכשל בהגשמת מטרותיו. פיצל חוראני הסביר זאת כך: "בסופו של דבר לא זכה נסיון האיחוד להצלחה, וזאת לא רק בשל חילוקי-דיעות בין הפלסטינים (בכללם התנגדות הוועד הערבי העליון, שעמד על כך כי הוא המייצג את העם הערבי הפלסטיני; המחבר) ששיתקו את עבודת הוועדה (אותה בחר הכינוס כדי לנסח את תכנית ההתארגנות והפעילות; המחבר), אלא גם בשל עמדת שלטונות הרפובליקה הערבית המאוחדת, שחששו ככל הנראה מפני הנטל הצפוי במישור המקומי, הערבי והבינלאומי" (הרעיון המדיני הפלסטיני, 1964-1974, עמ' 18). חוראני מוסיף כי רעיון איחוד שלוש התאחדויות לאומיות פלסטיניות נכשל בשל התפרקות האיחוד בין מצרים וסוריה. האיחוד הלאומי הפלסטיני בסוריה נפוץ לכל עבר והפלסטינים שם החלו סובלים מאמצעי דיכוי (שם: עמ' 19).

ניתן לקבוע, אם כן, כי בשלהי שנות ה-50 פעלו הלאומנים הערבים במסגרת המפלגות והארגונים שדגלו באחדות ערבית. יחד עם זאת נבטה בשורותיהם ההתעוררות הלאומית הפלסטינית, שנבעה מרצונם לפתור את בעייתם הלאומית. ואולם, היוזמה להקמת הישות הפלסטינית באה מקרב שורות הלאומנים הערבים שלא השתייכו לארגונים הערביים הכלליים.

המשך הסלמתו של גל השחרור הלאומי המהפכני בעולם הערבי

שנות ה-50 המאוחרות ותחילת שנות ה-60 התאפיינו במאורעות בינלאומיים וערביים חשובים מאוד. במישור הבינלאומי, הגבירה ברית-המועצות את מאמציה להקלת המתיחות הבינלאומית והגשמת הדו-קיום בשלום בין משטרים בעלי גישות חברתיות שונות. לשם כך נפגש המנהיג הסובייטי דאז, ניקיטה כרושצ'וב, עם הנשיא האמריקאי המנוח, דווייט אייזנהאור בקמפ-דייוויד, במהלך ביקורו של כרושצ'וב במושב העצרת הכללית של האו"ם בספטמבר 1959. בעקבות הפגישה התפרסם גילוי-דעת שקבע כי שני המנהיגים השיגו התקדמות ניכרת בדיוניהם. הם הסכימו שכל הבעיות הבינלאומיות השנויות במחלוקת צריכות להיות מיושבות בדרך של משא-ומתן ושמירה על השלום, ולא באמצעות שימוש בכוח (אלאתחאד, 29.9.59). הוחלט כי שני המנהיגים ייפגשו שוב באביב 1960 כדי לגבש מגמה זו בהסכמים שיגיעו בבעיות הבינלאומיות החשובות, ובכללן בעיית מערב ברלין. ואולם ערב פגישה מתוכננת זו, ב-16.4.60, חדר מטוס ביון אמריקאי לתחום האווירי של ברית-המועצות. המטוס הופל על-ידי ההגנה האווירית הסובייטית. ארצות-הברית סירבה להתנצל על הפרה גסה זו של הריבונות הסובייטית, ובשל כך "פוצצה" הפגישה הצפויה.

באותה תקופה, יותר מאשר בכל תקופה בעבר, נקטה ברית-המועצות במדיניות של שלום, וזאת עקב עקרונותיה המרכסיסטיים-לניניסטיים ולא מתוך חולשה או חשש מכוחו של האימפריאליזם. ברית-המועצות שיגרה באותם ימים את החללית הראשונה, הספוטניק, שצילמה את הירח ופתחה בכך תקופה של פריצה לחלל, באמצעות מסעותיו של חלוץ הטיסה לחלל יורי גאגארין. האימפריאליזם האמריקאי החל להבין כי איננו מסוגל עוד לעשות ככל שיחפוץ וכי גל השחרור הלאומי המהפכני מתגבר ואף חודר לאיזורי הפעולה שלו. המחשה ברורה לכך סיפק נצחונה של המהפכה העממית בקובה, בהנהגת פידל קסטרו, תוך הפלתו של הדיקטטור הברבארי באטיסטה, שהפך את ארצו לאחד מבסיסי האימפריאליזם האמריקאי באמריקה הלאטינית. בשנת 1962 ניסה האימפריאליזם האמריקאי להחזיר את גלגלי ההיסטוריה לאחור באמצעות מהפיכת-נגד בקובה; הדבר הוליד את משבר הטילים, אשר כמעט וגרם מלחמה בין ברית-המועצות וארצות-הברית. ברית-המועצות הצליחה להביא להרגעת המשבר, בהסכימה להוציא את טיליה מקובה תמורת התחייבות של ארצות-הברית שלא להתערב עוד בנעשה בארץ זו. בכך שמרה על

קובה המהפכנית ועל השלום הבינלאומי ואיפשרה לעם הקובאני להמשיך לבנות את הסוציאליזם שלו תוך שהוא תומך בתנועות המהפכניות באמריקה הלאטינית.

האימפריאליזם ככלל, וזה האמריקאי בפרט, יזם התערבויות באסיה, באפריקה ובאמריקה הלאטינית, במטרה לצמצם את היקף הפעילות המהפכנית נגד הקולוניאליזם ולעודד את המזימות הקונטר-רכולוציוניות. התערבויות היו אפילו בקבוצת המדינות הסוציאליסטיות, כמו המזימה הקונטר-רכולוציונית בהונגריה בסתיו 1956. אולם האימפריאליזם לא הצליח לשים קץ לפעילות המהפכנית המואצת.

עם תחילת העשור הששי של מאה זו תכפו ובאו מהפכות, התקוממויות ומאבקים בארצות אפריקה. עשור זה הפך לעשור השחרור האפריקני. מהפכת השחרור הלאומי האלג'יראית היוותה באותה תקופה אחד מסמלי מאבק הגבורה למען העצמאות הלאומית, והיא הביאה לפריצת גל מהפכני ברחבי היבשת האפריקאית. האימפריאליזם הצרפתי נאלץ לנהל משא-ומתן עם חזית השחרור האלג'יראית ואף עם הממשלה הזמנית של אלג'יריה, אשר קמה בגלות בספטמבר 1958 וזכתה בהכרת מדינות ערב והמדינות הסוציאליסטיות. המשא-ומתן הסתיים בשנת 1962 בעצמאותה של אלג'יריה.

בעולם הערבי המזרחי, המאורע החשוב ביותר – לאחר האיחוד בין מצרים וסוריה – היה נצחון המהפכה העיראקית, ב-14.7.58. את המהפכה חוללו הקצינים הלאומנים בהנהגתו של עבד-אלכרים קאסם, ששיתפו פעולה עם חזית עממית שכללה את הכוחות הלאומיים, שבקרבים בלטו המפלגה הקומוניסטית העיראקית ומפלגת הבעת' העיראקית. מהפכה זו שמה קץ למלוכה ההאשמית והביאה לייסוד הרפובליקה ולהוצאת עיראק מברית בגדאד האימפריאליסטית. היא העניקה תנופה מהפכנית חדשה לתנועת השחרור הלאומית הערבית, בין השאר בלבנון ובדרום-תימן (הפרוטקטוראט הבריטי של עדן).

סערת התנועה הערבית לשחרור לאומי באה לידי ביטוי, ראשית, במאבק נגד המעורבות האימפריאליסטית באיזור – הצנחת צנחנים בריטיים בירדן להגנה על המשטר המלוכני ההאשמי, והנחתת נחתים אמריקאיים בחופי לבנון; ושנית, בהסכם האיחוד בין קע"מ (האיחוד בין סוריה ומצרים) לבין הרפובליקה העיראקית הצעירה. להתפתחויות אלה היו ארבע השלכות על המזרח הערבי:

• הראשונה – במישור הבינלאומי: מועצת-הבטחון של האו"ם דנה בתוקפנות האמריקאית-בריטית על לבנון וירדן. הדיון הועבר לעצרת

הכללית של האו"ם, וזו קיבלה החלטות הקוראות לנסיגת הכוחות האימפריאליסטיים האמריקאיים-בריטיים.

• השניה — במישור הערבי: האו"ם הטיל את האחריות להשבת השלום ללבנון על הליגה הערבית. הליגה הערבית קיבלה על עצמה אחריות זו, ובכך סללה את הדרך בפני נסיגת הכוחות האמריקאיים מלבנון והכוחות הבריטיים מירדן.

• השלישית — במישור הערבי: הנשיא כמיל שמעון פרש מן המירוץ לנשיאות לבנון ובמקומו נבחר האלוף פואד שיהאב, מפקד הצבא, כנשיא הרפובליקה. הלה התחייב, מאוחר יותר, להוציא את לבנון ממעגל דוקטרינת אייזנהאור האימפריאליסטית ולשתף פעולה עם הכוחות הערביים האנטי-אימפריאליסטיים, המיוצגים על-ידי הרפובליקה הערבית המאוחדת.

• הרביעית — גם היא במישור הערבי, אך עומדת בסתירה לשלוש ההשלכות החיוביות שמנינו. המדובר בכשלונן של הנהגות הרפובליקה הערבית המאוחדת והרפובליקה העיראקית להגיע להסכם שיתוף-פעולה ביניהן, כחלק ממגמת האיחוד הערבי. כשלון זה הביא עמו שתי תוצאות: א. הנהגת הרפובליקה הערבית המאוחדת פתחה במתקפה תעמולתית נגד עיראק הרפובליקנית ונגד הקומוניסטים בעולם הערבי. מתקפה זו כוונה גם נגד ברית-המועצות, בתוקף היותה מנהיגת הפעילות המהפכנית העולמית. ב. הוצרות מגמות דיקטאטוריות, בלתי דמוקרטיות, שצמחו על רקע התגבשות גושים מעמדיים חזקים. מגמות אלה הביאו לפירוק האיחוד בין מצרים וסוריה, בספטמבר 1961, ובו בזמן גם לתחילת הקונטר-רבולוציה ברפובליקה הערבית העיראקית.

מיקומה של הבעיה הפלסטינית מבחינה בינלאומית

המהפכה האלג'יראית לשחרור לאומי התרחשה, כאמור, בד בבד עם התחזקות מעמדה של הרפובליקה הערבית המאוחדת (מצרים, ליתר דיוק) ועם התחזקות הזרם המהפכני בעולם הערבי ובאפריקה. בספטמבר 1960 קיבלה קונגו הבלגית את עצמאותה. היה זה מאורע חשוב, בשל מיקומה של קונגו בלב היבשת, והוא גרר לתגובות מהפכניות בכל רחבי אפריקה. באותה עת ערכו חוגי השלטון בישראל מתקפה דיפלומאטית בארצות המשוחררות של אפריקה ובאלה העומדות להשתחרר. מתקפה זו שאפה להגשים שתי מטרות: האחת — לשרת את האינטרסים האימפריאליסטיים האמריקאיים-אירופאיים באפריקה. ישראל יכלה להציג את עצמה כמדינה "צעירה" ו"משוחררת" המסוגלת להושיט למדינות האפריקאיות

המשתחררות סיוע של אמת שאין מאחוריו כוונת ניצול. השניה – לגייס לצידה כל מדינה חדשה שהתקבלה כחברה באו"ם, במסגרת המערכה המדינית-דיפלומטית נגד מדינות ערב הקוראות להכיר בזכויות העם הפלסטיני.

התיאום בין מטרות שליטי ישראל ובין מטרות האימפריאליזם והמדיניות הקולוניאליסטית החדשה קיבלה ביטוי ביותר מהזדמנות אחת. האישור הבולט ביותר ניתן במהלך ביקור שערך ראש ממשלת ישראל דאז, בן-גוריון, במערב אירופה. במסיבת-עיתונאים שקיים בבריסל ב-21.6.60, ערב קבלת עצמאותה של קונגו "הבלגית", הצהיר בן-גוריון כי תפקידה של ישראל באפריקה מתבטא בהצבת מחסום בפני הקומוניזם (כלומר, בפני השחרור הלאומי והחברתי; המחבר). כתב ידיעות אחרונות שהתלווה לבן-גוריון בסיורו כתב: "ישראל מהווה את משענתו הטובה ביותר של המערב באפריקה ואת המשענת הטובה ביותר עבור בלגיה בקונגו" (אלאתחאד, 20.6.60). אותו כתב הוסיף עוד כי "מערב-אירופה מבינה עתה היטב איזה תפקיד חשוב יכולה ישראל למלא באפריקה".

לא היה קשה לשער אילו מקורות מימון איפשרו לשליטי ישראל "לסייע" למדינות אפריקה "העצמאיות". העיר על כך הגיב רדיו מוסקבה: "הכספים אותם מתחייבת ישראל להעניק למדינות אפריקה אינם מגיעים אליה אלא באמצעות אותם אימפריאליסטים היוצאים נגד מאבקם של האפריקאים לשחרור לאומי וחברתי. בריטניה וצרפת, או כל מדינה מערבית אחרת, לא היו נותנות לבן-גוריון את הסטרלינגים ואת הפרנקים הצרפתיים, לולא היו סמוכות ובטוחות כי כספים אלה ישמשו לחיזוק מעמדן באפריקה" (אלאתחאד, 20.6.60).

את תפקידה של ישראל באסטרטגיה הכוללת הבלית הגנרל האמריקאי יוליוס קליי: "במקרה חירום תהיה ישראל חשובה לארצות-הברית יותר מאשר ארצות-הברית לישראל" (אלאתחאד, 3.6.60). חוגי השלטון בישראל פעלו במזרח-התיכון בתיאום עם האימפריאליזם, והמשיכו בהתגררותיהם במדינות ערב השכנות, ובייחוד בארצות הרפובליקה הערבית המאוחדת (מצרים וסוריה), במטרה לערער את הקו האנטי-אימפריאליסטי שלהן. על התגררות אלה ניתן למנות, בין השאר, קרבות אוויר עם מטוסים מצריים ופשיטות על כפרי הגבול הסוריים, כדוגמת הכפר תואפיק.

עם כל זאת לא עלה בידי אותם חוגים להסיר את הבעיה הפלסטינית מסדר-היום בישראל, בעולם הערבי ובמישור הבינלאומי. המפלגה הקומוניסטית הישראלית מילאה תפקיד מכריע בהעלאת הצורך להכיר בזכויותיו של העם הערבי הפלסטיני. כך, למשל, קרא נציג המפלגה בוועידת שטוקהולם לפירוק הנשק, ביולי 1958, לנתק את הקשר עם

האימפריאליסטים ולהכיר בזכויות העם הערבי הפלסטיני, היות וזו הדרך המובילה לשלום בין ארצות ערב לישראל. באוגוסט 1958 הדגישה הוועדה המרכזית את המדיניות הפרו-אימפריאליסטית של ממשלת בן-גוריון ואת הסכנה שהיא טומנת בחובה עבור ישראל. בהחלטותיה נאמר גם: "מעשי הטבח בקיביה ובקלקיליה, התוקפנות בסיני וטבח כפר-קאסם, הענקת מסדרון אווירי לצנחנים הבריטים בדרכם לירדן וההתעלמות מן הבעיה הפלסטינית ומגורלם של הפליטים הערבים, כל אלה מהווים עבור ישראל דרך זרועת מוקשים, המביאה לשינאה כלפיה ולבידודה במזרח הערבי ובזירה הבינלאומית. משום כך, אין מנוס מלהחליף את ממשלת בן-גוריון ולשנות את מדיניותה בכיוון של שלום ונייטרליות" (אלאתחאד, 8.8.58). במצע הבחירות שלה מאוגוסט 1958 הבליטה המפלגה הקומוניסטית הישראלית את קריאתה לשלום בין מדינות ערב וישראל באמצעות הכרה בזכויות העם הערבי הפלסטיני, ובראשן זכותו להגדרה עצמית ופתרון בעית הפליטים.

הבעיה הפלסטינית לא ירדה מסדר היום בזירה הערבית ובזירה הבינלאומית. ברבות מן הפגישות שהתקיימו בין מנהיגי ארצות ערב ומנהיגי המדינות הסוציאליסטיות הועלתה הבעיה הפלסטינית. כך, למשל, בדיונים שהתקיימו במוסקבה במאי 1958 בין המשלחת הסובייטית בראשות המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית דאז, ניקיטה כרושצ'וב, לבין המשלחת המצרית בראשותו של הנשיא גמאל עבד-אלנאצר, נגעו שני הצדדים בבעיה הפלסטינית והכריזו: "שתי הממשלות עסקו בבעיית זכויותיהם של ערביי פלסטין ובענין גירושם ממולדתם. כמו כן עסקו בבעיית הפרת זכויות-האדם הנובעת מכך ובסכנה לשלום ולבטחון באיזור. שתי הממשלות מביעות את תמיכתן המלאה בזכויות החוקיות של ערביי פלסטין" (אלאתחאד 16.5.58 ו-25.5.58). ביוני 1960, בעקבות דיונים שהתקיימו בין הנשיא המצרי גמאל עבד-אלנאצר ונשיא יוגוסלביה יוזף ברוז טיטו באי בריוני, הכריזו השניים כי הם רואים צורך לפתור את הבעיה הפלסטינית בדרכי שלום, על-ידי כיבוד אמנת האו"ם וביצוע החלטותיו בענין (אלאתחאד, 24.6.60). מנהיגי הרפובליקה הערבית המאוחדת (בשיאה של תקופת האיחוד) הדגישו ביותר מהזדמנות אחת את דבקותם בזכויות העם הערבי הפלסטיני, וקשרו את ההכרה בזכויות השייט של ישראל בתעלת סואץ בהגשמתן של זכויות אלו. כך, למשל, הצהיר עלי צברי, השר לעניני נשיאות הרפובליקה, לסוכנות הידיעות המזרח התיכון ביוני 1959, כי ממשלת הרפובליקה הערבית המאוחדת רואה עצמה אחראית, יחד עם מדינות ערב האחרות, לשמירה על זכויות העם הערבי הפלסטיני, ואינה יכולה להסכים כי סחורות ישראליות שמקורן בכספים ערביים שישראל גזלה מבעליהם החוקיים, תעבורנה

בתעלת סואץ. בנאום שנשא הנשיא עבד-אלנאצר בעיר רשיד, הגיב על קריאתו של שר-החוץ האמריקאי להכיר בזכותה של ישראל לחופש השייט בתעלת סואץ ואמר: "חופש השייט בתעלה קשור בהשבת זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני לבעליהן ובהענקת זכות השיבה למולדת לפליטים" (מן הרדיו, 19.9.59). עבד-אלנאצר שב לנושא זה בראיון שהעניק לכתב אסושיייטד פרס ב-12.10.59, באומרו: "הרפובליקה הערבית המאוחדת מוכנה לבצע את החלטות האו"ם בענין חופש השייט של ישראל בתעלה, בתנאי שישראל תבצע את החלטות האו"ם בענין הפליטים ובענין הבעיה הפלסטינית, אותן אישרה העצרת הכללית בשנת 1947" (דהיינו, החלטת החלוקה).

ברור, אם כן, כי המנהיגים הערבים העלו את בעיית פלסטין בדיוניהם הפנימיים ובפגישותיהם עם גורמים בינלאומיים.

כאשר פירסם העיתון אלג'רידה הלבנוני באוגוסט 1959 כי הרפובליקה הערבית המאוחדת דנה עם הממלכה הסעודית בענין תכנית להקמת ממשלה פלסטינית (בגולה) בראשותו של המנהיג הפלסטיני אחמד אלשוקיירי, וכי הן עתידות להעלות את הנושא בוועידת שרי-החוץ הערבים בקזבלנקה, הכריז נשיא הרפובליקה העיראקית דאז, עבד-אלכרים קאסם, כי הוא מציע להקים ממשלה פלסטינית לאלתר, בדצמבר 1959, וזאת למרות שהבעיה הדוחקת באותו זמן היתה הגברת המאבק באימפריאליזם. אין ספק כי תחרות זו על הרעיון להקים ממשלה פלסטינית צמח על רקע המאבק שהתנהל אז בין הרפובליקה הערבית המאוחדת והרפובליקה העיראקית בענין האחדות ערבית. הנשיא עבד-אלנאצר קרא לאיחוד אורגאני בין קע"מ ועיראק, בעוד שההנהגה העיראקית הסתייגה מכך. יש לציין כי הקומוניסטים בעולם הערבי קראו להקים איחוד פדראלי שיביא בחשבון את התנאים האובייקטיביים השוררים במדינות ערב שהם תוצאה של התפתחויות היסטוריות בתקופה העותומאנית ובהווה, ובעיקר מאז מלחמת-העולם השנייה וחלוקתו של העולם הערבי המזרחי בין שתי המדינות האימפריאליסטיות, בריטניה וצרפת, והמאבק לשחרור לאומי וחברתי שבא בעקבות זאת.

פעם נוספת מועלית מזימת יישוב הפליטים ופעם נוספת מסכל אותה גל התנגדות עממי

בדצמבר 1958 ביקר דאג המרשלד, המזכיר הכללי של האו"ם, באיזור הסכסוך הערבי-ישראלי. מטרת ביקורו היתה לדון בבעיית הפליטים הערבים הפלסטיניים. עוד מתחילת סיורו הצהיר המרשלד כי זו בעיה שאינה

מצטמצמת לשאלה של מימון והגשת סעד בלבד. ביוני 1959 פורסם המזכיר הכללי את הדו"ח שלו, בו התעלם מהחלטות האו"ם הקוראות להכיר בזכותם של הפליטים לשוב למולדתם. במקום זאת הציע לקלטם בעבודות יצרניות במסגרת תכניות-פיתוח בארצות ערב. בו בזמן הודה כי הבעיה הפלסטינית אינה בעיה כלכלית בלבד, אלא גם בעיה נפשית, אנושית ומדינית.

אך פורסם הדו"ח והפליטים הערבים הפלסטינים נזעקו לסכל את המזימה החדשה נגד עתידם וזכויותיהם הלאומיות. בסוף יוני 1959 קיימו הפליטים בלבנון כינוס רב-משתתפים בו מחו על הצעות המרשלד והכריזו על ה-12.7.59, מועד שובו לאיזור של בעל המזימה, כעל יום שביתת-רעב. כמו כן החליטו לדרוש את זכות השיבה ודחו כל הצעה שאינה מבטיחה זאת. במועד הנקוב שבתו רעב עשרות אלפי פליטים פלסטינים ב-16 מחנות פליטים בלבנון. המפגינים קראו: "לא לקליטה (בארצות ערב)... לא להתיישבות, כן לשיבה למולדת". הפגנות הפליטים הפלסטיניים התפשטו לבירות, שם נתקלו באלימות המשטרה. אולם הן השפיעו על ארצות העולם הערבי המזרחי ואילצו את ארצות ערב לדחות את התכנית. יחד עם זאת, ולמרבית האבסורד, ערך המשטר המצרי ברצועת עזה מעצרים נרחבים בקרב הלאומנים הפלסטינים שנאבקו בתכנית המרשלד. המעצרים היוו חלק ממתקפה שערכו מנהיגי הרפובליקה הערבית המאוחדת נגד הקומוניסטים בעולם הערבי, אותם האשימו, שלא בצדק, בהתנגדות לאחדות הערבית. הצבענו כבר על המאבק בין הרפובליקה הערבית המאוחדת והרפובליקה העיראקית סביב ענין זה ועל צמדתם של הקומוניסטים.

מה שחשוב הוא שהצעות המרשלד, שזכו לתמיכתם של חוגי השלטון הישראליים ושל האימפריאליזם האמריקאי, נמוגו נוכח עוצמת ההתנגדות הפלסטינית.

בד בבד עם מזימת "יישוב הפליטים" של המרשלד בא נסיונה של ארצות-הברית "להחיות" את ועדת הפיוס הבינלאומית, שכללה את נציגי ארצות-הברית, צרפת ותורכיה, במטרה ליישב את הבעיה הפלסטינית בהתאם לאינטרסים של האימפריאליזם, הציונות והריאקציה הערבית. הניסיון "להחיות" את ועדת הפיוס הבינלאומית נמשך בשנות ה-60 הראשונות. לעמדתה של ברית-המועצות היה תפקיד מכריע בסיכול מזימות אלו. במושב העצרת הכללית של האו"ם דרש נציג ברית-המועצות כי הפליטים הערבים הפלסטיניים ישובו למולדתם. הוא הוסיף שהדרך היחידה ליישוב בעיית הפליטים הפלסטיניים היא ביצוע החלטות האו"ם, המדגישות את זכותם לשוב למולדתם או לקבל פיצויים. לדבריו, אפשר היה לפתור בעיה

זו ולהסירה מן הזירה הבינלאומית, לולא היתה ישראל מסרבת, בעיקשות, לבצע את החלטות האו"ם.

חוגי השלטון הישראליים לא הסתפקו בדחיית פתרון בעיית הפליטים הערבים הפלסטינים ובסירוב לישוב את הסכסוך הערבי-ישראלי באמצעות הכרה בזכויות העם הערבי הפלסטיני; הם גם המשיכו במדיניותם העויינת כלפי שאר עמי ערב, המושתתת על שאיפות בתחום האיזורי ועל השתלטות על אוצרות הטבע, וכוונתנו כאן למקורות המים. בסוף שנות ה-50, לאחר שנכשלו נסיונות האימפריאליזם האמריקאי – שהיו מתואמים עם הציונות – להמשיך בתכנית ג'ונסטון לחלוקת מי נהר הירדן, על שלוחותיו, בין ישראל, ירדן, לבנון וסוריה, החלה ישראל בהכנות להטיית מי הירדן, באורח חד-צדדי, לשטח ישראל. נזכור כי ג'ונסטון התווה את תכניתו בשנת 1953. לפי התכנית היתה ארצות-הברית אמורה לממן את מתקני ההטייה בארבע הארצות: סוריה, לבנון, ירדן וישראל. מדינות ערב דחו את התכנית משתי סיבות עיקריות: האחת – התכנית העניקה לישראל את החלק הארי של המים ולא הביאה בחשבון את צרכיהן של ארצות ערב ואת זכויותיהן הטבעיות. השניה – החשש מאפשרות שארצות-הברית תשתלט על האיזור בטענה כי היא משתתפת במימון ומפקחת על ביצוע התכנית. אז ניסתה ישראל להטות את הירדן מהחולה והדבר הביא להתנגשויות מזויינות עם סוריה. מועצת-הבטחון גינתה את צעדי ישראל וקראה לה לחדול מהם.

בדצמבר 1959, במהלך מערכת הבחירות, הכריז משה דיין, שכהן אז כרמטכ"ל, כי ישראל תיקח את המים הדרושים לה, וכי אם סוריה תגלה התנגדות, תשתמש ישראל בנשק. ואכן, ישראל השתמשה בנשק. בראשית פברואר 1960 ביצעה ישראל פעולת גמול נגד הכפר הסורי אלתואפיק, הרסה 50 בתים, גירשה את הפלאחים וטענה כי האיזור, הנמצא בתחום המפורז, שייך לה. אולם צוות משקיפי האו"ם הזים טענה זו. אפילו העיתון על המשמר טען כי הוא משוכנע כי הפשיטה על אלתואפיק לא היתה הכרחית (3.2.60). היה ברור כי שאיפת ישראל להשתלט על האיזור קשורה בנסיונותיה להטות את מי הירדן ולהובילם אל הנגב. הליגה הערבית התעוררה והחליטה לדון בהצעת הרפובליקה הערבית המאוחדת לנקוט באמצעי-נגד במידה וישראל תטה את הירדן לשטחה (אלאתחאד, 4.12.59).

ייסוד "פתח"

הבעיה הפלסטינית, כאמור, לא ירדה מסדר-היום בזירה המקומית, האיזורית והעולמית. יחד עם זאת, החוגים הלאומיים הפלסטיניים חשו כי התענינות

ממשלות ערב בהן היא פורמאלית. לא זו בלבד אלא שהיא התמקדה, במרבית המקרים, בבעיית הפליטים הערכים הפלסטיניים. אלא שגם כאשר העלה מזכיר האו"ם, דאג המרשלד, את תכניתו ליישוב הפליטים בארצות בהן הם מתגוררים, ממשלות ערב, בכואן לדחות את התכנית, נמנעו מלהזכיר את זכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית. לא יפלא על כן שכמה מן הפלסטינים הגיעו לכלל דעה שקיבלה ביטוי בדברי אחמד צאדק ועבד-אלקאדר יאסין: "מאז אמצע שנת 1949 ועד 1959, בערך, נקטו רוב מדינות ערב בעמדה של גניזת הבעיה הפלסטינית, וזאת למרות התקריות שארעו לעתים בין כוחות שני הצדדים (הערבי והישראלי), ולמרות התוקפנות המשולשת. במשך כל עשר השנים הביעו בירות ערב השונות נכונות לפשרה כלשהי, ישירה או בלתי ישירה, עם ישראל, ולהכרה בה. בו בזמן לא נקטה אף אחת מהן צעד מעשי כלשהו שיאפשר לפלסטינים ליהנות מזכות ההגדרה העצמית באיזורים בהם התגוררו תחת שלטון ערבי" (התנועה הלאומית הפלסטינית 1948-1970, ירושלים, 1978, עמ' 78). הדבר נכון במיוחד לגבי הממלכה הירדנית ההאשמית, שסיפחה אליה במהלך מלחמת פלסטין בשנים 1947-1948 את האיזורים הערביים הפלסטיניים.

סבלו של הציבור הערבי הפלסטיני, בכל המקומות בהם התגורר, היה רב וקשה. מרביתו של ציבור זה היו פליטים שנאלצו להתמודד עם מזימות האימפריאליזם, השאיפות הציוניות והדיכוי מצד המשטרים, בלא שיעמדו לרשותם מנגנונים ארגוניים כלשהם. רוז מארי צאיג התקרבה לאמת משכתבה: "ההתנסות של הפלסטינים בניכר הובילה אותם לנקיטת עמדה מיוחדת לגבי 'הערביות'. הם האמינו כי התמיכה הערבית היא חיונית, והבינו כי ישראל מאיימת על האינטרסים הערביים ולא רק על אלה הפלסטיניים" (הפלאחים הפלסטינים מעקירה למהפכה, עמ' 126). משום כך היה זה אך טבעי כי מרגע שהתערער חזון "הערביות" בקרב הלאומנים הפלסטינים, תיווצרנה נסיבות אובייקטיביות וסובייקטיביות נוחות לתחייתה של התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית. סייעו לכך הנסיונות לטשטש את הזהות הערבית הפלסטינית – שהחמור שבהם היה פעולת "הירדניזציה" בממלכה הירדנית הפלסטינית – ולהכפיף את זכויות העם הערבי הפלסטיני לסכסוכים בין מדינות ערב המזרחיות.

על רקע זה צמח רעיון ה"פתח" (הערת המחבר: מייסדיו של ארגון זה, תנועת השחרור הפלסטינית – ובערבית: חרכת תחריר פלסטין – בחרו להפוך את סדר ראשי-התיבות של שם התנועה, וכך נוצר השם "פתח"). הצבענו כבר על כך שניצניו נבטו בהתנגדות לכיבוש הישראלי ברצועת עזה, בעת התוקפנות המשולשת הישראלית-בריטית-צרפתית נגד מצרים. הבה נבחן עתה מה היו נקודות-המוצא של מייסדי "פתח".

המייסדים סברו, ובצדק, כי טעותה הגדולה של התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית בימי המנדט ובעת מלחמת פלסטין בשנת 1948 היתה "הכפפת התנועה הלאומית הפלסטינית לרצונם של המשטרים הערביים". מסקנתם תאמה את דברי המשל הערבי: "כל המהפכות שנולדו בפלסטין הוכשלו בכירות ערב". משום כך נשבעו מייסדי הארגון, כדברי צלאח ח'לף (אבו-איאד), "להתנגד לכל נסיון להביא את התנועה הלאומית הפלסטינית תחת שליטתה של ממשלה ערבית כלשהי, ולדאוג לכך ששום ארץ מן הארצות ה'אחיות' לא תגייס אותה למטרותיה היא" (ללא מולדת, עמ' 63). הם לא חשבו על האחדות הערבית וגם לא ראו עצמם כבדלנים. הם ראו עצמם כגיבורי האחדות היות וסברו כי שחרור פלסטין, דהיינו, השבת זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני, יושג תוך שיתוף-פעולה עם העמים הערביים ועם משטריהם הלאומיים. יש להדגיש כי הם הושפעו על-ידי המהפכה הלאומית האלג'ירית והאמינו כי הדרך להשגת זכויות עמם, העם הערבי הפלסטיני, היא דרך המאבק המזוין. על כן הכריזו: "האלימות המהפכנית היא הדרך היחידה המובילה לשחרור המולדת" (ללא מולדת, עמ' 66). אך טבעי הוא שמייסדי "פתח" סרבו להשתייך לזרם אידיאולוגי כלשהו, ודרשו מחבריהם להיצמד למטרה של "שחרור פלסטין" בלבד. לא נטען כי אנו בקיאים בפרטים של הקמת "פתח". יחד עם זאת יש ביכולתנו לקבוע שני דברים: האחד, תנועת "פתח" התרחקה מן הסגנון ההפגנתי הרועש וניסתה שלא להיסחף לדראמטיות. מנהיגי התנועה העדיפו לפעול בחשאיות, ופירסמו הודעות תחת שמות שאולים. השני: מנהיגי התנועה השתייכו לבורגנות הזעירה השמאלנית. לדברי צלאח ח'לף (אבו-איאד), "יאסר ערפאת היה מהנדס שזכה לכבוד ולהערכה במשרד לעבודות ציבוריות (בכוויית). פארוק קדומי (אבו לוטף) שימש מנהל מחלקה במשרד לבריאות הציבור; ח'אלד אלחסן ועבד-אלמוחסן אלקטאן נמנו עם אנשי האדמיניסטרציה הגבוהה; ח'ליל אלוזיר (אבו-ג'יהאד) ואני היינו מורים בבתי-ספר תיכוניים" (ללא מולדת, עמ' 70).

"פתח" התחיל לתפוס מקום חשוב בזירה הפלסטינית בה בעת שממשלות ערב הכריזו על נכונותן ליישב את הבעיה הפלסטינית על בסיס פתרון בעיית הפליטים הפלסטיניים; לעתים כללו גם דרישה לביצוע החלטות האו"ם.

שאלת הישות הפלסטינית

בפרק הקודם הזכרנו את הנסיון לאחד את שלוש ההתאחדויות הלאומיות הפלסטיניות – בעזה, מצרים וסוריה – בתקופת הרפובליקה הערבית

המאוחדת. הערנו כי נסיון זה נכשל בשל פירוק האיחוד בין מצרים וסוריה בספטמבר 1961. למעשה, ההקצנה שחלה בזירה הערבית בסוף שנות ה-50 ובראשית שנות ה-60, ואשר החריפה לנוכח הסכסוכים בין מדינות ערב, ובייחוד זה שבין הרפובליקה הערבית המאוחדת לעיראק, תרמה רבות להעלאת שאלת הישות הפלסטינית על סדר יומה של הליגה הערבית.

הוועדה המדינית של הליגה הערבית, שהתכנסה בשתורא באוגוסט 1960, דנה בהצעתה של הרפובליקה הערבית המאוחדת בנושא הישות הפלסטינית, וקבעה כי "יש צורך לשמור על הישות הפלסטינית העצמית ולהכין את העם הפלסטיני כדי שיוכל לשחרר את ארצו ולזכות בהגדרה עצמית" (ספר השנה על הבעיה הפלסטינית, 1964, עמ' 7). כמה פרשנים רואים בהחלטה זו מפנה בעמדותיהן של מדינות ערב. הם מייחסים זאת לכך ש"מדינות ערב החלו להבין כי הישות העצמית הפלסטינית עודנה קיימת, וכי עדיף לבלום אותה בעודה בראשיתה. הממשל החדש בעיראק החל נוטה, לאחר יולי 1958, לרעיון המדינה הפלסטינית, דבר שהיווה, מבחינת מדינות ערב האחרות, אות אזהרה" (אחמד צאדק ועבד-אלקאדר יאסין, התנועה הלאומית הפלסטינית 1948-1970, עמ' 78). (לא כל מדינות ערב תמכו בהחלטה על הצורך לשמור על הישות הפלסטינית. משלחת ירדן התנגדה בתוקף לרעיון ולא הסכימה לו גם מאוחר יותר, בשנת 1964, אלא בתנאים מסויימים, אותם נציין בהמשך; המחבר).

הישות העצמית הפלסטינית החלה להתגבש מבחינה מדינית וארגונית; ולמרבית ארצות ערב היה אינטרס לסייע לצמיחתה כדי לשכך את זעמו של הציבור הפלסטיני ולאפשר לו להביע את רגשותיו הלאומיים ואת שאיפותיו הלאומיות הצודקות. העובדה שארצות ערב השונות הגיעו למסקנות כה דומות נבעה, בין השאר, מהפגנות ההמונים שקיימו הפליטים הפלסטינים במחאה על תכניתו של המרשלד. חלק נכבד בכך היה גם לנסיון לאחד את ההתאחדויות הלאומיות הפלסטיניות ברפובליקה הערבית המאוחדת, כמו גם לידיעות שהסתננו בדבר התארגנויות הלאומיות הפלסטיניות חדשות, אשר ארגון "פתח" היה החשוב שבהן. "פתח" הוא גם זה שהצליח לאחד במסגרתו כמה מאותן התארגנויות. צלאח ח'לף (אבו-איאד) אמר בענין זה: "בשנת 1961 הצלחנו לאחד את מרבית הארגונים הפלסטינים – כשלושים וחמישה במספר – שנוצרו בכוויית באופן ספונטאני" (ללא מולדת, עמ' 68).

פירוק האיחוד בין מצרים וסוריה בספטמבר 1961 היה מן הגורמים החשובים שדחפו את הלאומנים הפלסטינים לפעילות נמרצת למען החייאת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית. באסל אלכביסי כתב בספרו על ההיסטוריה של תנועת הלאומנים הערבים, צמיחתה והתפתחותה:

"ליסודה ונפילתה של הרפובליקה הערבית המאוחדת היתה השפעה רבה על תנועת הלאומנים הערבים. כאשר הוקמה הרפובליקה הערבית המאוחדת, קשרה התנועה את גורלה עם גורל המדינה החדשה, וקיוותה להוות את כוח-המחץ שלה בעיראק, ירדן ולבנון. כאשר התמוטטה הרפובליקה הערבית המאוחדת, רצתה התנועה לשחק את תפקיד 'המושיע' שלה. אולם התנועה נכשלה בשני התפקידים גם יחד: הן בתפקיד כוח-המחץ והן בתפקיד המושיע" (עמ' 75). הוא הוסיף כי אי-יכולתה של התנועה למלא את שני תפקידיה נבעה מן התנאים ששררו בעולם הערבי, ובכללם הלאומיות האזורית והמזימות הזרות. הדבר גרם לפירודים בין אגפיה השונים. "לבסוף באה מלחמת יוני (1967) וניפצה את הקשרים הרופפים שעדיין קשרו את האגפים השונים זה לזה" (שם: שם).

לאמיתו של דבר, "תנועת הלאומנים הערבים", שכללה חלק מן הלאומנים הפלסטינים, הזניחה את הבעיה הפלסטינית. בגילוי-הדעת שפירסמה נשארה נאמנה לאידיאולוגיה של האחדות, והיתה מתמלאת בגאווה כל אימת שהושג נצחון זה או אחר באלג'יר, בתימן, בעיראק ובסוריה (הערת המחבר: התנועה גדלה והתפשטה לאחר הפיכת 8.2.63 בעיראק, שהפילה את משטרו של עבד-אלכרים קאסם, ובעקבות ההפיכה שבאה לאחריה בסוריה, במרס 1963, והעלתה את "הבעת" לשלטון). היא התעלמה לחלוטין מפלסטיין. או שלא הזכירה אותה, או שהסתפקה בסיסמה: "יחי מאבק העם הערבי למען אחדות, סוציאליזם והשבת פלסטיין".

צלחח ח'לף (אבו-איאד), בתארו את השפעת פירוק האיחוד על הרחבת שורותיו של "פתח", כתב: "התפרקותה של הרפובליקה הערבית המאוחדת בספטמבר 1961 ציינה למעשה את ראשית התהליך שבו הפכנו לתנועת המונים. האכזבה מכשלוננו של האיחוד הסורי-מצרי – איחוד שהפיח תקוות עצומות בשעה שהכריזו על הקמתו בהנהגת נאצר, שלוש שנים קודם לכן – גרמה לפלסטינים רבים לנטוש את המפלגות השונות שבהן היו חברים, על מנת להצטרף לפתח" (ללא מולדת, עמ' 68-69).

בשנת 1963 נוצרו בזירה הערבית התנאים להקמת התארגנות לאומית פלסטינית. נמנה את החשובים שבהם:

- הצלחת שתי ההפיכות שביצעה מפלגת הבעת' הערבית הסוציאליסטית – בעיראק (ב-8.2.63) ובסוריה (ב-8.3.63), וההסכם בין מצרים, סוריה ועיראק על הקמת איחוד פדראלי ביניהן, שנודע בשם אמנת 17.4.63.
- ביטולו של ההסכם על-ידי הנשיא גמאל עבד-אלנאצר, לאחר שהאשים את אנשי הבעת' בעיראק ובסוריה בנקיטת מדיניות שאינה דוגלת לא באחדות, לא בסוציאליזם ולא בדמוקרטיה. עבד-אלנאצר הדגיש כי מנהיגי הבעת' באותן שתי ארצות משתפים פעולה עם גורמים בדלניים, מנסים לחסל את

הדוגלים באחדות, מגינים על הישויות האיזוריות, מבטלים את כל החרויות הדמוקרטיות ונוקטים במדיניות אנטי-פועלית.

• הגברת ההתבטאויות הקיצוניות של שליטי כמה מארצות ערב בענין הבעיה הפלסטינית, כדי לזכות בפופולאריות וב"אשראי הלאומי" במאזן הסכסוכים בינן לבין עצמן. כך, למשל, העלתה ממשלת עיראק, לאחר ביטול אמנת האיחוד הפדראלי, תכנית להבלטתו של ענין הישות הפלסטינית; התכנית היתה בבחינת הצעה להקמת ממשלה פלסטינית. בתכנית נאמר: "הפלסטינים המתגוררים ברצועת עזה, בגדה המערבית של נהר הירדן, בסוריה, בלבנון, בעיראק ובכל מקום בו נמצאים פלסטינים במספר מספיק, יתחלקו לאיזורי בחירה, שכל אחד מהם יבחר נציג. הנציגים, או הצירים, יתכנסו במסגרת מועצה לאומית ויבחרו ממשלה לאומית. הם יקיימו דיונים ויקבעו קו-פעולה למען שחרור פלסטין". התכנית קבעה כי הממשלה שתיבחר תקיים יחסים עם כל ארצות ערב ועם מדינות ידידותיות, תעסוק בהעלאת הבעיה הפלסטינית, תייצג את העם הפלסטיני בפורומים בינלאומיים ותקים את צבא השחרור הפלסטיני. כל אחת מממשלות ערב תגיש סיוע. מקום מושבה של ממשלת פלסטין יהיה בכל ארץ ערבית אותה תמצא מתאימה לניהול ענייניה" (העיתון העיראקי אלג'מאהיר, 11.9.63).

מפלגת הבעת' הערבית הסוציאליסטית קבעה בוועידה השישית של הנהגתה הלאומית, שהתכנסה בדמשק ב-5.27.63, כי לאחר שבחנה את "הבעיה הערבית בפלסטין בשלביה הנוכחיים והעתידיים" היא מוצאת כי "יש צורך להישען על ערביי פלסטין כגורם ראשון במעלה בשחרור פלסטין". היא אישרה את רעיון "חזית שחרור פלסטין", וקראה למדינות ערב, ככלל, ולשלטון המהפכני בסוריה ובעיראק, בפרט, להעניק את כל האמצעים להקמת חזית זו ולארגונה. כן קבעה כי ענין זה צריך לעמוד מעבר לכל חילוקי-הדיעות בין מדינות ערב (אלבעת' 28.10.63).

הנשיא עבד-אלנאצר המשיך לדבוק בסיסמת "האחדות הערבית" – הדרך לשחרור פלסטין" בנאומו לרגל יום השנה ה-11 למהפכת יולי. לאחר שגינה את שליטי סוריה ועיראק על כי "פוצצו" את אמנת האיחוד הפדראלי, אמר: "האחדות היא תקוותנו להגנה על המולדת הערבית. האחדות הערבית היא תקוותנו לשחרור פלסטין ולהשבת זכויותיו של העם הפלסטיני לעם הפלסטיני". והוא הוסיף: "הבעיה איננה מילולית. כלומר, אין די בכך שנאמר 'שחרור פלסטין' על הנייר בלבד" (אלאהראם, 23.7.63).

אירועים אלה, כאמור, יצרו את התנאים להתארגנות התנועה הלאומית הפלסטינית, משום ששליטי ארצות ערב גילו שהתבטאויות קיצוניות לגבי הבעיה הפלסטינית אינן משרתות את מטרותיהם וכי עליהם לנסות לנקוט בעמדה אחידה. מה שדחף את מדינות ערב למסקנה זו, יותר מכל דבר אחר,

היתה יוזמתה של ישראל לבצע את תכנית הטיית מי הירדן, באורח חד-צדדי. מדינות ערב חשו בסכנה. ביוזמתו של הנשיא גמאל עבד-אלנאצר, נקראו מלכי ערב ונשיאי ערב לוועידת-פיסגה לדיון בסכנה הממשמשת ובאה. ועידת-הפיסגה הערבית הראשונה התכנסה ב־17.1.64-12 ודנה באיומיה של ישראל ובתוקפנותה המתמדת מאז הוציאה את העם הפלסטיני מארצו. כמו כן דנה בתוקפנות החדשה – הטיית מימיו הערביים של נהר הירדן. הוועידה קיבלה החלטות מעשיות במישור ההגנה ובמישור הטכני, וכך דנה בארגונו של העם הפלסטיני ובמתן אמצעים בידו לשחרור ארצו ולמימוש זכותו להגדרה עצמית. כן החליטה ועידת-הפיסגה "ליפות את כוחו של אחמד אלשוקיירי, נציג פלסטין בליגה הערבית, להמשיך במגעים עם המדינות החברות בליגה ועם העם הפלסטיני, בכל מקום בו הוא נמצא, כדי לדון על הדרך האידיאלית לייצוג העם הפלסטיני" (ספר השנה על הבעיה הפלסטינית, 1964, ע"ע 5-6). ארבעה חדשים לאחר מכן התכנסה בירושלים הוועידה הלאומית הפלסטינית והקימה את אש"פ.

פעילותו של אחמד אל-שוקיירי והתגובה הפלסטינית והערבית

לא היה זה מקרה שוועידת-הפיסגה הערבית שנערכה בקהיר ב־17.1.64-12 הפקידה בידי אחמד אל-שוקיירי את המשימה להקים את "הישות הפלסטינית". אל-שוקיירי נטל חלק בתנועה הלאומית הערבית הפלסטינית בימי המנדט הבריטי, ומילא מספר תפקידים במדינות ערב. משך זמן מה היה נציגה של הממלכה הסעודית באו"ם, ובעת ועידת-הפיסגה הערבית הראשונה מילא את תפקיד נציג פלסטין בליגה הערבית. ניתן לשער כי הנשיא המנוח גמאל עבד-אלנאצר תיאר עם חוסיין מלך ירדן את ענין בחירתו של אל-שוקיירי, לאחר ששוכנע בצורך להקים את "הישות הפלסטינית"; נוכל גם לשער כי המלך חוסיין גילה נכונות לשתף עימו פעולה לשם הגשמת מטרה זו, מתוך "שיקולים ירדניים". לדעתנו, נקודות-המוצא של שני המנהיגים, עבד-אלנאצר וחוסיין, היו שונות ודומות בעת ובעונה אחת. עבד-אלנאצר, מנהיג תנועת השחרור הערבית הלאומית וראש המשטר המצרי המתנגד לאימפריאליזם, רצה, באמצעות תמיכתו בישות הפלסטינית, לסייע להקמת גוף מאורגן שיביע את ציפיותיו של העם הערבי הפלסטיני, יענה למשאלתו להחיות את תנועתו הלאומית וימקם את מאבקו הלאומי במסגרת האסטרטגיה הלאומית הכוללת שהתווה נאצר. חוסיין, מצידו, הבין כי התנגדות להקמת הישות הפלסטינית, כאשר ברקע יש צמיחה של ארגונים פלסטיניים ואווירה של התעוררות לאומית פלסטינית הזוכה לתמיכת מדינות ערב, תגרום לערעור מעמדו בממלכה הירדנית, שתחת שלטונה מצוי רוב העם הערבי הפלסטיני. חוסיין שיער, בוודאי, כי במידה וישתף פעולה עם הנשיא עבד-אלנאצר יעלה בידו לבלום את הישות הפלסטינית (הערת המחבר: בפרק הקודם ציינו את התנגדותו של נציג ירדן בכינוס הליגה הערבית בשתורא באוגוסט 1963 להחלטה להקים את הישות הפלסטינית. נוסף כאן כי המשטר המלוכני בירדן נאבק בתוקף ברעיון מרגע לידתו, בראשית 1960. ראש-הממשלה הזאע אלמג'אלי הכריז בבית-הנבחרים ב־12.1.60 כי "אין כל גוף בקיים היכול לטעון כי הוא מדבר בשם הפלסטינים". ב־22.3.60 שב ואמר בבית-הנבחרים כי הקמת ישות פלסטינית פירושה חיסולה של הבעיה הפלסטינית! הצהרה ברוח דומה נשא המלך חוסיין ב־17.1.60. לא זו בלבד, אלא שהממשל אירגן בחברון ועידה של נאמני משטרו, אשר גינתה את "החידוש המגונה" שבישות הפלסטינית!)

אחמד אל-שוקיירי ניגש עד מהרה לביצוע משימתו. בינואר 1964

נועד עם משלחת מטעם הוועד הפועל העליון של ההתאחדות הלאומית הפלסטינית ומטעם המועצה המחוקקת בעזה (הערת המחבר: ההתאחדות הלאומית הפלסטינית המשיכה לפעול ברצועת עזה לאחר כשלון האיחוד בין ההתאחדויות הלאומיות ברצועת עזה, במצרים ובסוריה, בעקבות פירוק האיחוד בין מצרים וסוריה בספטמבר 1961). מיד לאחר מכן הכריז אל-שוקיירי כי מדינות ערב צריכות לאפשר את הקמת הישות הפלסטינית ולתמוך בה (אלאהראם, 19.1.64). כן קרא למדינות שוחרות החרות, השחרור הלאומי והשלום, לתמוך בישות זו. בין ינואר למאי 1964, מועד כינוסה של הוועידה הלאומית הפלסטינית בירושלים, ביקר אל-שוקיירי במדינות המזרח הערבי ונועד עם פעילים פלסטינים ועם אנשי שלטון. תוך כדי כך שקד, יחד עם כמה מעוזריו, על ניסוח האמנה הלאומית הפלסטינית. מתוך רצון להסיר את ההתנגדות הירדנית, קיים אל-שוקיירי בפברואר 1964 דיונים עם מנהיגי ירדן, ובראשם המלך חוסיין, ועידכן אותם באשר לאמנה הפלסטינית ולקווי-הפעולה להקמת הישות הפלסטינית. כדי ליצור אווירה הולמת להתייעצויות עם חוסיין, הכריז: "הישות הפלסטינית לא תלבש, בשום פנים, צורה של ממשלה, ולא תתבע ריבונות על שטחי הגדה המערבית או רצועת עזה. קיומה לא יעמוד בסתירה עם אחדותה של הישות הירדנית. הישות הפלסטינית תקיים שיתוף-פעולה הדוק עם ירדן" (ספר השנה... , עמ' 71). עמדה זו אושרה שוב על-ידו בדברים שנשא ב-27.3.64: "הסיבה לאי הקמת ממשלת פלסטין טמונה בכך שהעם הפלסטיני אינו נוהה אחר תפקידים וכיבודים. נוסף על כך, האו"ם לא יוכל להכיר בממשלה זו, אלא במידה ונסכים לחלוקה. ואת זאת דוחים העם הפלסטיני והאומה הערבית" (שם: עמ' 75). בשתי הצהרות אלו, דחה אל-שוקיירי למעשה את תכניתה של ממשלת עיראק להחייאת הישות הפלסטינית (ר' הפרק הקודם).

כבר מן ההתחלה היה ברור שאל-שוקיירי אינו פועל בחלל ריק, לא בזירה הפלסטינית ולא בזירה הערבית. כאשר הזמין את הוועד הערבי העליון להשתתף בוועידה הלאומית הפלסטינית העתידה, הוא נתקל בסירוב מוחלט. למעשה, הוועד הערבי העליון היה במצב של פשיטת-רגל מאז מלחמת פלסטין בשנת 1948, הן מבחינה מדינית והן מבחינה ארגונית. הוא הפך לגוף פורמאלי שאיבד כל אשראי בקרב הציבור הערבי הפלסטיני. אנשי הוועד דימו לעצמם כי הפעילות למען הקמת הישות הפלסטינית תיצור נסיבות נוחות לחזרתם למעמד של הנהגת תנועת השחרור הלאומית הפלסטינית. ב-24.1.64, בעקבות ועידת-הפיסגה הערבית הראשונה, פירסם הוועד הערבי העליון גילוי-דעת שמתח ביקורת על החלטת הוועידה להטות את יובלי נהר הירדן, והודיע, כי פירושה סטיה מהחלטת מועצת ההגנה

הערבית העליונה מ-28.8.60, שקבעה כי יש להשתמש בכוח כדי למנוע מן הציונים מלהשתלט על מים ערביים. גילוי-הדעת ציין עוד, כי הטיית חלק מן היובלים לא תמנע מן האויב מלהשתלט על המים הדרושים לו כדי להשקות את שטחי המדבר בנגב, ובכך להגשים את תכניותיו המפחידות! משהוכיח את מידת הקיצוניות שלו בהשוואה לעמדת ועידת-הפיסגה, נגע הוועד בענין "הישות הפלסטינית" וקרא להקימה על יסודות דמוקראטיים בריאים. הוא הדגיש כי בעיית פלסטין נתונה כפיקדון בידיו, וכי אין ביכולתו לוותר עליה. אין הוא יכול להעביר את הטיפול בה אלא לישות אשר תוקם על דעת העם הפלסטיני ועל-פי רצונו בלבד (שם: עמ' 93). לאור פעילותו של אל-שוקיירי ניסה הוועד, בגילוי-דעת שפירסם ב-18.2.64, ללגלג על תכנית הישות הפלסטינית, ותיאר את אל-שוקיירי כ"משרד מדיני" שתפקידו לנהל תעמולה בעניין פלסטין. הוועד קבע כי הצהרותיו של אל-שוקיירי הן אחיזת-עיניים מבחינה מדינית. כן הכריז כי הוא המייצג החוקי של מאבקו של העם הערבי הפלסטיני וכי הוא המביע את רצונו, מאווייו ושאיפותיו. משום כך, "הוא רואה זאת מחובתו, מתוך הכרה באחריות הכבדה הרובצת על כתפיו, להכריז כדלהלן: "יש צורך להתוות תכנית לגייס את העם הפלסטיני על בסיס אמנתו הלאומית (הקמת מדינה ערבית בפלסטין)". הוועד הוסיף וקבע כי האמצעי הטוב ביותר להקמת הישות הפלסטינית הן בחירות כלליות! (אלחיאת, 19.2.64).

עמדת הוועד הערבי העליון היתה מאופיינת, מראשיתה, בסתירות. בשנים שלאחר מלחמת-העולם השנייה התנגדו מנהיגיו להכנסת גורמים דמוקראטיים לתנועה הלאומית הערבית הפלסטינית. הם סרבו לצאת בקריאה לייצוג הכוחות הלאומיים המהפכניים בבניית המנגנונים וההנהגה בתנועה. לא זו בלבד, אלא שהם נקטו במספר מקרים באמצעי טרור כדי לנטרל כוחות לאומיים דמוקראטיים. והם אכן הצליחו – הצלחה טראגית – להשתלט על התנועה הלאומית. משום כך התקשו עתה מנהיגי הוועד הערבי העליון לזכות באשראי חדש או להשיב לעצמם את האשראי שאיבדו בימי השואה (מלחמת 1948; המתרגם).

מציאות זו לא שונתה על-ידי העובדה שהוועד כינס ועידה פלסטינית גדולה (לפי גילוי-הדעת שפירסם בבירות ב-8.3.64) שקבעה: "הפלסטינים דבקים בזכותם להגדרה עצמית ובזכותם לממש את זכויותיהם הלאומיות במלואן, בדרכים דמוקראטיות. משום כך דורשים הם להקים ישות פלסטינית בדרך של עריכת בחירות כלליות בקרב כל הפלסטינים. הם רואים בכל הליך אחר הפרת זכויותיהם וסילוף רצונם, ודוחים את ההכרה בישות הפלסטינית" (ספר השנה..., עמ' 95). לאמיתו של דבר, "הוועידה הגדולה" כללה נכבדים מסורתיים ששמרו על קשרים עם מנהיגי הוועד ועם היו"ר שלו,

החאג' אמין אלחוסייני, מופתי ירושלים.

יש להדגיש כי התנגדות המופתי לפעילותו של אל-שוקיירי מקורה במאבק הישן בין המופתי ומפלגתו לבין ההאשמים, אשר חשקו בסיפוח פלסטין או חלקים ממנה לעבר-הירדן, והגשימו זאת בעקבות מלחמת פלסטין. בסרבו לשתף פעולה עם אל-שוקיירי, הוציא הוועד את עצמו לחלוטין מן הזירה.

ועידת ההתאחדות הכללית של הסטודנטים הפלסטינים שהתכנסה בעזה ב-27.2.64 עסקה גם היא בהטיית מי הירדן על-ידי ישראל. היא קידמה בברכה את החלטת ועידת-הפיסגה הערבית הראשונה לפעול בתגובה על הטיית יובלי הירדן. היא ראתה בהקמת הישות הפלסטינית נקודת זינוק חדשה, וקבעה כי עליה להיות התארגנות מהפכנית דמוקרטית בעלת חיות, שמשימתה תהיה לעסוק בגיוס כל המשאבים הפלסטיניים כדי שתוכל למלא, יחד עם שאר הכוחות הערביים, את תפקיד חיל-החלוץ במערכה לשחרור (ספר השנה... , עמ' 94).

תנועת הלאומנים הערבים, התאחדות הסטודנטים הפלסטינים, חזית השחרור הפלסטינית—דרך השיבה והנוער הערבי הפלסטיני בלבנון, פירסמו גילוי-דעת משותף בענין הישות ותבעו "כי תהיה התארגנות מהפכנית שמטרתה שחרור פלסטין כך שתהיה שוב ערבית במלואה. לשם כך עליה לקום על בסיס בחירות חופשיות שתבענה באופן נכון את רצונו המהפכני והאמיתי של העם. אם אי אפשר יהיה לקיים את הבחירות, בשל סיבות של כוח עליון, לא יהיה מנוס מכך שרצונו המהפכני של העם יובע באמצעות ועידה לאומית כללית שתכונס על-ידי ועדה מכינה אשר תייצג בהרכבה את כל הארגונים המהפכניים ואת כל הכוחות הפועלים בשטח. הישות צריכה להיות עצמאית מבחינה מוסרית ומבחינה חומרית" (שם: עמ' 96).

התאחדות הנשים הערבית הפלסטינית קיימה כינוס כללי במטה שלה בבירות ב-17.3.64, ויצאה בקריאה להקמת הישות באמצעות "בחירות חפשיות בהן ישתתפו כל הפלסטינים, על מנת שתישא אופי ייצוגי. אם אי אפשר יהיה לקיים את הבחירות מסיבה זו או אחרת, אסור שהישות תושתת על בסיס של מינויים; יש להקימה בדרך של ייצוג הכוחות הפלסטיניים שהוכיחו עצמם במישור הפעילות הפלסטינית, ומשום כך, יש לקרוא לכינוס ועידה לאומית כללית שתייצג את כל הכוחות הפועלים". ההתאחדות דרשה כי הוועדה המכינה תכלול נציגים מטעם כל הארגונים המייצגים מגזרים של העם הפלסטיני, כגון סטודנטים, פועלים, בעלי מקצוע, משכילים, גברים ונשים. זאת, בנוסף לארגונים המדיניים הפועלים בנושא הפלסטיני. ההתאחדות הדגישה את הצורך בייצוג האישה הפלסטינית, כדי שתוכל

למלא את תפקידה במערכה לשחרור.

מרגע שהתחיל אחמד אל-שוקיירי בפעילותו הנרחבת להקמת הישות הפלסטינית היה זה אך טבעי כי יצוצו בשטח ארגונים פלסטיניים חשאיים או בלתי מוכרים, החפצים להביע את דעתם באשר לעתידו של המאבק הפלסטיני. ב-24.5.64 התפרסם גילוי-דעת של המשרד המדיני של הכוחות המהפכניים הפלסטיניים, שקרא לעם הפלסטיני ולציבור הערבי לפעול באופן מלוכד. מגילוי-הדעת התברר כי המשרד המדיני מייצג שישה ארגונים פלסטיניים והם: חזית השחרור הפלסטינית, החזית המהפכנית לשחרור פלסטין, חזית השחרור הלאומית הפלסטינית, גוש הפדאיון הפלסטינים, חזית השחרור הערבית לפלסטין והארגון הלאומי לשחרור.

התברר גם כי ארגונים אלה "מסתמכים על הנסיון המהפכני הכללי שלהם. הם צמחו בחשאיות בין האוהלים השחורים וניהלו מאבק חשאי בקווים ברורים ומוגדרים". גילוי-הדעת הציג את התכנית עליה הסכימו ששת הארגונים בוועידה שכונסה בראשית מאי 1964; מטרת התכנית – "שחרור מלא של פלסטין מן האויב החמסן ושיבה אליה. הדבר מחייב אותנו להלחם בכל פתרון שאינו מוביל להגשמת מטרה זו, יהיה מקורו אשר יהיה". גילוי-הדעת ציין שחזית השחרור הפלסטינית היא אשר יזמה, בראשית מאי 1964, את הקריאה לכינוס הוועידה. רעיון הכינוס קדם להחלטת הליגה הערבית להקים את הישות הפלסטינית. לאחר הכינוס קראה הוועידה לכל הארגונים הפלסטיניים להצטרף למשרד המדיני. יחד עם זאת הכריזו ששת הארגונים כי "אין בכוונתם לצאת, באמצעות הקמת המשרד המדיני, נגד פעילותו של מר אל-שוקיירי. לא זו בלבד אלא שהמשרד יעשה ככל האפשר לסייע לו בהקמת ישות פלסטינית מהפכנית אפקטיבית. ניתן להבין מכך כי ישות פורמאלית שתושתת על מגעים אישיים לא תצליח, בשום פנים, אם תוקם בנפרד מן הארגונים המהפכניים" (ספר השנה..., ע"ע 353-354). יוצא כי המשרד המדיני התנה את שיתוף-הפעולה עם אל-שוקיירי בכל שהלה ינקוט קו-פעולה הנוגד, בעצם את דרך הפעולה שקבע לעצמו – ואשר היתה מושתתת על מגעים אישיים והתעלמה, במידה רבה, ממרבית הארגונים הפלסטיניים.

אל-שוקיירי, במהלך מגעיו עם הגורמים השונים והכוחות הלאומיים, דחה את רעיון הבחירות. במסיבת עיתונאים שכינס בבירות אמר שהפלסטינים הכריזו, בכל מקום אליו הלך, על נכונותם להתנדב למען שחרור פלסטין. "הדרישה להקים את המחנות (לאימונים צבאיים) לא הועלתה באמצעות בחירות... תנועות השחרור לא החלו בבחירות; הן החלו בהתנדבות ובהקרבה. שחרור פלסטין אינו זקוק למועמדים ולנבחרים אלא למתנדבים ולאלה המוכנים לחרף נפשם" (אלחיאאת הלבנוני, 28.3.64).

בקריאה זו להתנדבות ולמאבק מזויין יצר אל-שוקיירי מצב של סימטריה עם שאר הארגונים שעסקו בהקמת הישות ודרשו להקים גדודים פלסטיניים; לדוגמא: המשרד הערבי הפלסטיני בכירות, בראשות ד"ר עזת טנוס, אחד המנהיגים המסורתיים. ב-17.3.64 הכריז ד"ר טנוס כי "הבעיה הפלסטינית לא תיפתר על-ידי הוועד-הפועל שנבחר, ויהיה אופן בחירתו אשר יהיה, אלא על-ידי החייל הפלסטיני המחרף את נפשו על אדמת פלסטין. משום כך מוטל על כל פלסטיני להתנדב לצבא ההקרבה הפלסטיני" (אלחיאת, 18.3.64).

מדינות ערב היו חלוקות בדעותיהן לגבי הפקדת משימת הקמת הישות הפלסטינית בידי אל-שוקיירי. מן הראוי לעקוב בענין זה אחר עמדתה של סוריה, שהיתה גורם חשוב בנושא הפלסטיני. הפלסטינים שהיו מאורגנים במפלגת הבעת' הערבית הסוציאליסטית קראו להקים את הישות הפלסטינית על בסיס מהפכני; הם הסתייגו מפעילותו של אל-שוקיירי והזהירו מפני הפיכת הישות הפלסטינית למונח מהפכני מילולי ומזימה להסרת הלחץ המהפכני. הם קבעו כי על הישות הפלסטינית למלא אחר שלושת התנאים הבאים: ארץ, עם ושלטון. הם גם הביעו את רצונם ש"הישות תחזיק בריבונות על שטחי פלסטין אותם לא כבשה ישראל" – הגדה המערבית ורצועת עזה. ב-4.3.64 פירסמה ההנהגה הלאומית של מפלגת הבעת' הסוציאליסטית בדמשק גילוי-דעת בו הכריזה שעל הישות הפלסטינית למלא אחר מספר תנאים: עליה להיות התארגנות עממית אשר תביע רצון חופשי ושלטון מעשי, עליה להקים צבא ועליה לקבל סיוע כספי, חומרי ומוסרי ממדינות ערב. נוסח גילוי-הדעת מצביע על כך שהמשטר הסורי לא היה מרוצה מפעילותו של אל-שוקיירי. אך הגורמים האחראים בממשלת סוריה לא רצו לצאת נגד פעילותו לאחר שוועידת הפיסגה הערבית הראשונה הפקידה בידיה את המשימה לפעול להקמת הישות הפלסטינית. אמין אלחאפז, ראש ממשלת סוריה דאז, הביע עמדה זו בהצהרה מיום 8.3.63, בה הדגיש את חשיבות הקמת הישות באומרו: "על הישות להיות אמיתית... עליה לנבוע מרצונו של הציבור הפלסטיני, כדי שתוכל לעמוד על רגליה במישור הערבי והבינלאומי" (ספר השנה... , עמ' 10).

המלך חוסיין, מצידו, הגדיר את עמדת משטרו לגבי "המשמעות האמיתית של אופן התארגנותו של העם הפלסטיני" באומרו: "הישות היא האשראי של העם הפלסטיני והיא מרכזת את משאביו. היא מהווה נשק בידיהן של מדינות ערב. באמצעותה נפתחת הדרך לתקווה! הישות אינה פוגעת בשום פנים ואופן, בכל זמן שהוא, באחדות משפחתנו הירדנית המאוחדת, ואינה מזיקה לה כלל. היפוכו של דבר, היא מחזקת אותה, מעמיקה אותה ומכפילה את יכולתה לשגשג ולצאת לדרך. ירדן על שתי גדותיה מהווה את

נקודת-המוצא לשחרור המולדת הגזולה" (בני ירדן, 11.4.64).
שאר מדינות ערב תמכו בהחלטת ועידת הפיסגה הערבית הראשונה
ולא עשו כל צעד ממשי להגביל את פעילותו של אל-שוקיירי. הממלכה
הסעודית הודיעה כי אינה מתנגדת להקמת הישות. היא הודיעה זאת רק
לאחר כינוס הוועידה הלאומית הפלסטינית. לא זו בלבד, אלא שהיא תמכה
ברעיון גם בישיבות הליגה הערבית. הממלכה הסתייגה רק מכך ש"מר
אחמד אל-שוקיירי חרג מן הסמכויות שהוענקו לו על-ידי ועידת-הפיסגה
הערבית. היא מאמינה כי זכותו של העם הפלסטיני לבחור את נציגיו לישות
בעצמו, ושהנציגים לא ייכפו עליו" (גילוי-הדעת של שגרירות סעודיה
בירדן, אלג'האד, 17.6.64).

הוועידה הלאומית הפלסטינית

ב-28.5.64 התכנסה הוועידה הפלסטינית (הראשונה, שלאחר מכן הפכה
למושב הראשון של המועצה הלאומית הפלסטינית; המחבר). השתתפו בה
350 נציגים פלסטיניים שהגיעו "מכל רחבי ירדן, רצועת עזה, סוריה, לבנון,
עיראק, כוויית, מצרים (הרפובליקה הערבית המאוחדת), לוב, אלג'יריה
ובחרין" (ספר השנה... , עמ' 77).

מה היה ההרכב המעמדי-סוציאלי-מדיני של הנציגים? משקיפים
פלסטיניים אובייקטיבים מסכימים כי הרוב המכריע ייצג את השכבות
הגבוהות של הקפיטאליסטים הפלסטיניים בארצות ערב ואת נציגי מעמד
הביניים. היה גם מספר זעום של נציגים של הארגונים הפלסטיניים
החדשים. אולם כדי להשלים את תמונת מבנה הוועידה צריך להוסיף כי
המשטר המלוכני הירדני כפה את השתתפותם של רבים מנאמניו, ומנע
מכמה משתתפים או מועמדים-להשתתפות מלהגיע למקום כינוס הוועידה,
ירושלים הערבית. בו בזמן גם הציק למשתתפים שלא נמנו על תומכיו. ענין
זה הובא בהבלטה על-ידי פיצל חוראני: "הרשימה הסופית כללה נציגים
שנבחרו מן הריכוזים הפלסטיניים בתוך המולדת ומחוצה לה. אל-שוקיירי
הגיש לממשל הירדני רשימה מחייבת, אליה צירף את כל הפלסטינים
החברים והחברים-לשעבר בבית-הנבחרים ובבית העליון הירדני, כמו גם
פלסטינים חברי ממשלה וחברי מועצות הערים והכפרים. כל אלה לא נכללו
ברשימות שהכינו הוועדות המכינות. ערב כינוס הוועידה התערבו שלטונות
ירדן ומנעו את השתתפותם של נציגים שדגלו בעמדות מנוגדות שלהם. הם
גם מנעו את השתתפותם של נציגים ששהו בעבר בבתי-כלא ירדניים ושל
אלה שישבו בירדן בעבר ועזבו אותה (הרעיון המדיני הפלסטיני 1964-1974,
עמ' 27).

צלאח ח'לף (אבו־איאד) חשף את הנחות־היסוד של אחמד אל־שוקיירי. הוא סיפר בספרו כי לאחר שנודע ל"פתח" על החלטת הליגה הערבית להקים את הישות הפלסטינית, התקשר, יחד עם יאסר ערפאת, אל אחמד אל־שוקיירי. הם הסבירו לו כי ארגון שמבנהו יקבע "מגבוה" עתיד להיות בלתי אפקטיבי. הם הציעו לו ליצור תיאום חשאי בין פעילותו הפומבית ובין פעילות (צבאית) חשאית שתבוצע על־ידי "פתח". תשובת אל־שוקיירי היתה שלילית. "הוא הודיע לי שתפקידו, יחסיו עם המשטרים הערביים וחובתו שלא לחבל באסטרטגיה של הליגה — שבאותו זמן ניסתה למנוע את ישראל מלהטות אליה את מי הירדן — כל אלה אסרו עליו לכרות איתנו ברית מסוג זה" (ללא מולדת, עמ' 74).

"פתח" החליט להשתתף בוועידה כדי לא להוציא את עצמו מן החיים הפוליטיים הפלסטיניים, וכן כדי להסתגל לתוך ארגון עשיר, חזק ובעל אמצעים — אמצעים בהם יוכל להשתמש לצורך פעילותו החשאית. כך השתתפו בוועידה כמה ממנהיגי "פתח" וביניהם ח'ליל אלוזיר (אבו־ג'יהאד), כמאל עדואן וח'אלד אלחסן. במהלך הוועידה הם העלו את התיזה הבסיסית של אירגונם והיא: המאבק המזויין. מהלך הוועידה הוכתב על־ידי מספר גורמים:

הראשון: המלך חוסיין התנה שני תנאים להשתתפותו בטקס הפתיחה של הוועידה: 1. על הארגון העתיד לקום — ארגון השחרור הפלסטיני — לוותר על הרעיון לארגן את הפלסטינים ולחמשם בתחומי הממלכה הירדנית ההאשמית; 2. יש לקבוע, הן בנאום הפתיחה של אל־שוקיירי והן באמנה הלאומית, כי לארגון אין כל שאיפות לגבי הגדה המערבית. אל־שוקיירי הסכים למלא אחר שני התנאים.

השני: המהפכנים, ובכללם הנאצריסטים, חברי הבעת' ותומכים אחרים באחדות הערבית, נמנעו מלצאת נגד הסיסמאות שהופרחו על־ידי אל־שוקיירי, על מנת שלא להביך את הנשיא המנוח עבד־אלנאצר, שתמך בצעדים להקמת הישות הפלסטינית.

השלישי: נציגי מדינות ערב, להוציא את נציגי הממלכה הסעודית (בנושא זה נטפל מאוחר יותר; המחבר), קידמו בברכה את כינוס הוועידה והטילו את כל כובד משקלם למען הצלחתה, כל מדינה משיקוליה היא.

מן הראוי שנתעכב עתה על הנאומים שהיתוו את הדרך להקמת הישות הפלסטינית. הנאום הראשון היה של המלך חוסיין. היה זה נאום מעורפל, ללא קוים מעשיים ברורים. הוא התמקד בטענה שבעיית פלסטין לא רק שהיא ענין מקודש לערבים אלא גם שאלה של חיים בכבוד. הנאום השני היה של המזכיר הכללי של הליגה הערבית, עבד־אלח'אלק חסונה. היה זה נאום מסורתי שהצביע על רצונם של הפלסטינים להקים את תנועתם

הלאומית. הוא קרא לאחדות על מנת להניע את המערכה לשחרור. הנאום השלישי היה זה של אחמד אל-שוקיירי. נקודת-המוצא שלו היתה האחדות הערבית, אלא שהוא קיים את שני תנאיו של המלך חוסיין. הוא אמר: "לידתה של הישות הפלסטינית בעיר ירושלים אין פירושה קריעת הגדה המערבית מן הממלכה הירדנית ההאשמית. אנו שואפים לשחרר את מולדתנו הגזולה ממערב לגדה המערבית. אין אנו יוצאים נגד הישות הירדנית, שכן ארץ זו היתה, לאורך ההיסטוריה, מולדת אחת ועם אחד, והמחיצות שהציב הקולוניאליזם לא הצליחו במשך 30 שנה לנתק את הקשרים שנוצרו במהלך השנים והדורות". והוא הוסיף: "אנו נפגשים היום כדי לבנות את הישות הפלסטינית. אנו שואפים להוסיף כוח חדש לזירה הערבית בכלל ולישות הירדנית בפרט" (ספר השנה... , עמ' 281).

למעשה, הדיון בוועידה הוגבל למה שהכתיבו שני המשטרים הערביים שלקחו אותה תחת חסותם – המשטר הלאומי המצרי בראשותו של הנשיא המנוח עבד-אלנאצר והמשטר המלוכני ההאשמי בראשותו של המלך חוסיין. ייתכן ודווקא הניגודים בין שני משטרים אלה הם שנתנו השראה לכמה נציגים אשר הציעו למנוע מן הפלסטינים לפעול מחוץ למסגרת הארגון! הדבר אשר אפיין את הוועידה היה הקריאה להקים גדודי פדאיון פלסטיניים וצבא פלסטיני סדיר שישתייך למפקדה הערבית הכללית – שעל הקמתה החליטה ועידת-הפיסגה הערבית.

האמנה הלאומית הפלסטינית

ההחלטות החשובות ביותר של הוועידה הלאומית הפלסטינית היו אישור האמנה הלאומית הפלסטינית (הערת המחבר: ציינו כבר כי אחמד אל-שוקיירי הציג אותה בפגישותיו עם המלך חוסיין ועם הגורמים האחראים בממלכה הירדנית ההאשמית), הקמת הנהגת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית, שהיא ארגון השחרור הפלסטיני, והתוויית דרכו הארגונית והמדינית של הארגון.

האמנה דחתה את החלטת החלוקה משנת 1947 כשם שגם סרבה להכיר בתוצאות מלחמת פלסטין ב-1948, וקראה לשחרור פלסטין במסגרת השאיפה לאחדות ערבית, מבלי לקבוע מה תהיה צורת המשטר העתידי ומה יהיה אופי הקשר עם המדינה הירדנית, שסיפחה אליה את האיזורים הפלסטינים, ועם רצועת עזה, שענייניה נהלו על-ידי הממשל המצרי. הדבר מתחוויר מסעיפי האמנה.

בסעיף הראשון נאמר: "פלסטין היא מולדת ערבית הקשורה בקשרי

לאומיות ערבית עם שאר ארצות ערב, וכולן יחד מהוות את המולדת הערבית הגדולה".

בסעיף השני נאמר: "פלסטין, בגבולות של תקופת המנדט הבריטי, מהווה יחידה טריטוריאלית אחת שאינה ניתנת לחלוקה".

בסעיף השלישי מודגשת העובדה כי "העם הערבי הפלסטיני הוא בעל הזכות החוקית במולדתו והוא מהווה חלק בלתי נפרד מן האומה הערבית. הוא שותף לתקוותיה, למכאוביה ולמאבקה לחופש, לריבונות, לקידמה ולאחדות".

האמנה גם ענתה על השאלה: מי הוא העם הערבי הפלסטיני? הסעיף הרביעי הקדים והדגיש כי יש לו זכות להגדרה עצמית, בהתאם לרצונו ולפי בחירתו בלבד, ואילו הסעיף השישי קבע: "הפלסטינים הם האזרחים הערבים שהתגוררו בפלסטין, באופן סדיר, עד שנת 1947, בין אם הוצאו ממנה או נותרו בה, וכן כל מי שנולד לאב ערבי פלסטיני לאחר תאריך זה, בתוך פלסטין או מחוצה לה".

בהמשך הגדירה האמנה את מרכיבי האזרחות הפלסטינית, כשהיא לוקחת בחשבון כי יש במדינה יהודים. הסעיף השביעי קובע: "היהודים אשר מוצאם פלסטיני נחשבים פלסטינים, אם רצונם לחיות בנאמנות ובשלום בפלסטין".

סעיפי האמנה האחרים קבעו כי הזרמים האידיאולוגיים המדיניים או החברתיים (אליהם משתייכים הפלסטינים; המתרגם) "לא יסיחו את תושבי פלסטין מחובתם העיקרית – לשחרר את מולדתם". עליהם להתאחד במסגרת חזית לאומית אחת. האמנה העלתה שלוש סיסמאות: אחדות לאומית (פלסטינית), השתייכות לאומית (כלל ערבית) ושחרור. "לאחר שחרור המולדת יבחר העם הפלסטיני במשטר המדיני, הכלכלי והחברתי שבאמצעותו ינהל את חיי הציבור שלו" (סעיף 10).

ביותר מסעיף אחד מדגישה האמנה את אמונתו של העם הערבי הפלסטיני באחדות הערבית ובקשר האורגאני של אחדות זו עם שחרור פלסטין. גורלה של האומה הערבית כרוך בבעיה הפלסטינית, והמשימה של שחרור פלסטין מוטלת על האומה הערבית, ממשלות ועמים, ובראשם העם הערבי הפלסטיני.

האמנה נותנת את דעתה על המישור הבינלאומי ורואה את המאבק הפלסטיני לשחרור כפעולת הגנה כמשמעותה באמנת האו"ם. היא מכריזה כי העם הפלסטיני מצפה לתמיכת המדינות שוחרות החופש, הצדק והשלום "כדי שיושב לפלסטין המצב החוקי ויושכנו הבטחון והשלום באיזור, על מנת שיתאפשר לתושביה לממש את הריבונות הלאומית ואת החופש הלאומי שלהם" (סעיף 16).

האמנה דוחה את החלטת החלוקה של האו"ם ורואה אותה כבטלה מיסודה "משום שהיא עומדת בסתירה לרצונו של העם הפלסטיני ולזכותו הטבעית למולדתו, וסותרת את העקרונות הכלליים המועלים באמנת האו"ם" (סעיף 17).

נקודת-המוצא של האמנה היא שהצהרת בלפור וחווה המנדט בטלים מיסודם וכי הציונות היא תנועה קולוניאליסטית במהותה, תוקפנית, בעלת כוונות התפשטות, גזענית, מגלה קנאות לאומית בעצם התהוותה ופאשיסטית ביעדיה ובאמצעיה. ישראל היא נקודת משען לקולוניאליזם (סעיפים 18-19).

האמנה קובעת כי העם הפלסטיני מאמין בעקרונות הצדק, החופש, הריבונות וזכות העמים להגדרה עצמית. היא מעלה על נס את המאמצים הבינלאומיים שנעשו במטרה להשכיך שלום על בסיס הצדק ושיתוף-פעולה בינלאומי חופשי (סעיף 21). היא מכריזה כי היא דוגלת "בדו-קיום בשלום על בסיס שמירת החוק, היות ואין דו-קיום עם תוקפנות ולא שלום עם כיבוש וקולוניאליזם" (סעיף 22).

התנאי של המלך חוסיין מומש בסעיף 24: "אין לארגון השחרור הפלסטיני כל זכות לריבונות טריטוריאלית על הגדה המערבית של הממלכה הירדנית ההאשמית, לא על רצועת עזה ולא על איזור אלחמה (חמת-גדר; המתרגם) (אשר נפל בידיה של סוריה במלחמת פלסטין בשנת 1948; המחבר). פעילותו תהיה במישור הלאומי והעממי בתחומי השחרור, הארגון, המדיניות והכלכלה".

הוועידה אישרה המלצות במישורים הארגוני, הצבאי והכספי ובמישור ההסברה. ליו"ר הוועידה אחמד אל-שוקיירי ניתן ייפוי-כוח לבחור את הוועד-הפועל. הוועד נבחר באוגוסט 1964 וכלל את בהג'ת אבו-ע'רביה, חאמד אבו-סתה, נקולא אלדר, חידר עבד-אלשאפי, ח'אלד אלפאהום, עבד-אלח'אלק יע'מור, עבד-אלמג'יד שומאן, פארוק אלח'וסייני, פלאח אלמאצי, וליד קמחאוי, קצי אלעבאדלה, קאסם אלרימאוי ועבד-אלרחמן אלסכסכ. מאוחר יותר צירף אל-שוקיירי חבר נוסף לוועד-הפועל, הלא הוא סא"ל וג'יה אלמדני, שנתמנה למפקד צבא השחרור. הדבר נעשה בהתאם להחלטת הוועידה להקים גדודים צבאיים שיהיו מסופחים למפקדה הערבית הצבאית המאוחדת.

הוועידה קיבלה החלטות הנוגעות לביסוס התודעה הלאומית, ובכללן הקמת תחנת שידור פלסטינית, ציון מועדים לאומיים והכנת ספרי-לימוד הדרושים להקניית תודעה לאומית לתלמידים הערבים הפלסטינים.

משתתפי הוועידה מצאו לנכון לקדם בברכה את הסכם האיחוד בין מצרים ועיראק, למרות שטחיותו, שהובלטה עם כשלון הנסיון להקים איחוד

פדראלי בין מצרים, סוריה ועיראק במחצית 1963. הוועידה קראה למדינות ערב להשתתף מבחינה כספית ומדינית בכיסוסו של ארגון השחרור הפלסטיני, ולאפשר ללאומנים הפלסטינים לפעול בחופשיות בארצותיהם.

אחד המאפיינים החשובים של הוועידה הלאומית הפלסטינית הראשונה היתה הקריאה לשתף את האשה הערבית הפלסטינית בכל תחומי הפעילות הארגונית, כולל פעילות האיגודים המקצועיים, ולהעניק לה שוויון בזכויות ובחובות, למען שחרור המולדת. הוועידה קראה גם להקמת איגודים מקצועיים של פועלים, בעלי מקצוע וכוגרי אוניברסיטאות.

תגובות והתייחסויות לוועידה

ב־10.6.64 פירסם הוועד הערבי העליון גילוי־דעת בו הכריז שהוועידה הלאומית הפלסטינית והחלטותיה חרגו מהחלטות הליגה הערבית וועידת הפיסגה הערבית הראשונה, וכי משתתפי הוועידה נקבעו על סמך מינויים אישיים (כלומר, התמנו על־ידי אחמד אל־שוקיירי; המחבר). אל־שוקיירי, לדברי גילוי־הדעת, צירף מספר אישים שנודעו בהתנגדותם לתנועה הלאומית הפלסטינית ולמאבקו של העם הפלסטיני, בשיתוף־הפעולה שלהם עם הציונות והקולוניאליזם, ביחסיהם המפוקפקים עם שלטונות הכיבוש הציוניים ובמגעים שהם מנהלים עימם לחיסול נכסי הערבים באדמה הפלסטינית הכבושה. גילוי־הדעת הוסיף (ויש בכך מן האירוניה, לאור מה שאנו יודעים על סגנון פעילותה של ההנהגה הלאומית הפלסטינית המסורתית בימי המנדט; המחבר): "המוני העם הפלסטיני, פלאחים, פועלים ותושבי מחנות הפליטים לא יוצגו ייצוג אמיתי בכינוס זה. הכינוס אופיין בריכוז גורמים המייצגים אינטרסים אישיים" (ספר השנה... , עמ' 293).

תנועת הלאומנים הערבים פירסמה גילוי־דעת ב־14.6.64 (גילוי־הדעת התפרסם באלחריה, 15.6.64). היא קבעה כי עשתה מאמצים על מנת שאחמד אל־שוקיירי לא ייכנע ללחצים ריאקציוניים שיכשילו את הפעילות הפלסטינית המהפכנית. היא מנתה גורמים שליליים אשר השפיעו על הקמת הארגון הפלסטיני, ובכללם לחצי הממשלות הערביות הריאקציוניות. היא הפנתה את תשומת־הלב לכך כי אל־שוקיירי בחר, מלכתחילה, להיכנע, לאורך כל הקו, לדרישותיה של ירדן ולדרישות הכוחות הריאקציוניים האחרים. משום כך, קבעה, אין הארגון מסוגל לממש את התנאים להתארגנות פלסטינית עצמאית, להנהגה קולקטיבית ולהליכה בדרך מהפכנית. ומכאן הגיעה התנועה למסקנה הבאה: "תנועת הלאומנים הערבים מאמינה כי

כשלון ועידת ירושלים אין בו כדי לפגוע ברוח הפלסטינית ובדרך המהפכנית בה בחרו הפלסטינים מאז ראשית השואה (מלחמת 1948; המתרגם). תנועתנו מדגישה כי על הכוחות המהפכניים מוטלת האחריות לפעילות רצינית, מתמשכת ומאוחדת, שרק היא לבדה מסוגלת להתייצב בפני הסכנות האורבות למערכה לשחרור.

ההתאחדות הכללית של הסטודנטים הפלסטינים תיארה בגילוי-דעת שפירסמה בכירות ב-18.6.64 את האווירה ששררה בוועידה, ציינה את הקשיים לפנייהם ניצבו שליחיה לוועידה, והכריזה: "תנאי ההשתתפות בוועידה היו בלתי-מוגדרים ובלתי-ידועים, מה שאיפשר לאנשי הבולשת הירדניים להצביע כחברים בוועידה. כאשר לחופש הביטוי וחופש הדיון, אלה לא היו מובטחים. המלצות שהכינו הוועדות היו נתונות לסכנת תיקון מחוץ לוועדות, עוד בטרם הובאו בפני הוועידה. ההצבעה היתה בבחינת פארסה". ההתאחדות העלתה גם הצעות לארגון העם הערבי הפלסטיני, בהתאם להחלטת ועידת-הפיסגה הערבית הראשונה. בין שאר ההצעות – התארגנות בדרך דמוקרטית וקריאה למהפכה מזוינת. גילוי-הדעת הציע לראות בוועד-הפועל של אל-שוקיירי רק ועדה מכינה לוועידה אמיתית, אשר תייצג את הכוחות הפלסטיניים בכל אתר ואתר, "שכן, זוהי הדרך היחידה המובילה להקמת ישות לבני פלסטיין".

לדעתנו, הניתוח הביקורתי הטוב ביותר של האמנה הלאומית הוא זה של פיצל חוראני. דברי המבוא לאמנה, הוא כותב, בסקרם את היחסים הבינלאומיים, לא ציינו את גוש המדינות הסוציאליסטיות ואת גוש המדינות הבלתי-מזדהות ואת תפקידם במאבק נגד הציונות והאימפריאליזם (הרעיון המדיני הפלסטיני 1964-1974, ע"ע 40-41). גם ענין העצמאות הפלסטינית, אומר חוראני, נעדר מן המבוא, "בין אם המדובר בעצמאות מדינית, במדינה מיוחדת לעם הפלסטיני, ובין אם בעצמאותו של ארגון השחרור כארגון המייצג את ישותו של עם זה כישות נפרדת ממדינות ערב" (שם: עמ' 42). ואכן, כפי שראינו, סעיף 24 מדגיש כי לארגון לא תהיה ריבונות טריטוריאלית על הגדה המערבית של הממלכה הירדנית ההאשמית, וכך לא על רצועת עזה ואיזור אלחמה. פעילותו תהיה במישור הלאומי-העממי, בתחומי השחרור והארגון ובתחומים המדיני והכספי. לדעת פיצל חוראני, הביטוי "הגדה המערבית של הממלכה הירדנית ההאשמית" מתייחס לאיזור הפלסטיני שעבר-הירדן סיפחה לאחר מלחמת 1948. הדבר נעשה לפי תכתיב המשטר המלוכני ופירושו "התעלמות מוחלטת של הארגון מן הנוכחות הפלסטינית בשתי גדות הירדן, הריכוז הגדול ביותר של פלסטינים ושל פליטים" (שם: עמ' 72-73). לדברי חוראני, מי שיקשר בין סעיף זה ובין סעיף 4, הקובע כי העם הפלסטיני יממש את זכותו להגדרה עצמית לאחר

שתשחרר מולדתו, "ימצא, כי ההגדרה העצמית תמומש רק באיזור בו נמצאת ישראל!"

בנתחו את סעיף 12, הקובע כי האחדות הערבית ושחרור פלסטין הן שתי מטרות המשלימות זו את זו, כשכל אחת מהן סוללת את הדרך להגשמת חברתה, כותב חוראני כי הסעיף נועד לגשר בין שתי עמדות: האחת, האומרת כי האחדות הערבית היא הדרך לשחרור פלסטין, והשניה הקובעת כי שחרור פלסטין היא הדרך לקראת האחדות הערבית (שם: עמ' 53).

עמדת הכוחות המתקדמים בישראל

הקמת ארגון השחרור הפלסטיני התרחשה בד בבד עם המשבר במפלגה הקומוניסטית הישראלית, שהביא לפרישת הפלג של מיקוניס וסנה מן המפלגה. (הערת המחבר: שמואל מיקוניס מילא באותו זמן את משרת המזכיר הכללי של המפלגה. משה סנה היה חבר הלשכה המדינית של המפלגה. גוש הפורשים המשיך בפעילותו, בנפרד, תחת השם "המפלגה הקומוניסטית הישראלית" – מק"י – עד שנות ה-70. אז הקימה מק"י, יחד עם גורמים ציוניים, את של"י, ונעלמה לחלוטין מן הזירה המפלגתית הישראלית).

בהחלטות הוועידה ה-16 של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, שהתכנסה בדצמבר 1969, נאמר כי המתפלגים סטו מעמדת המפלגה כלפי הבעיה הפלסטינית והסכסוך הערבי-ישראלי הנובע ממנה, וויתרו על המאבק לשינוי מדיניות ישראל המושתתת על סרוב להכיר בזכויות העם הערבי הפלסטיני. מנהיגי מק"י קראו להאבק בארצות ערב המסרבות להכיר בישראל, וזאת למרות שידעו היטב, בדיוק כמונו, חברי המפלגה הקומוניסטית הישראלית, כי ארצות ערב היו מוכנות, יותר מפעם, להכיר בישראל במידה וישראל תהיה מוכנה להכיר בזכויות העם הערבי הפלסטיני (ר' למשל, החלטות ועידת בנדונג ממאי 1955). (ספר הוועידה ה-16 של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, ע"ע 529-530).

המפלגה הקומוניסטית הישראלית קבעה באותה ועידה "כי מאבקו של העם הערבי הפלסטיני, בתמיכת תנועת השחרור הלאומית הערבית כולה, למימוש זכויותיו הלגיטימיות של העם הפלסטיני ולמען פתרון צודק לבעיה הפלסטינית, ובמיוחד לבעיית הפליטים הערבים, הוא מאבק צודק שכל הכוחות הסוציאליסטיים והכוחות הנאבקים בקולוניאליזם בעולם תומכים בו" (שם: עמ' 521).

החלטות הוועידה הדגישו כי הבעיה הפלסטינית התעוררה כתוצאה מהצלחתו של עם ישראל לממש את זכותו להגדרה עצמית ולעצמאות לאומית על-ידי הקמת מדינת ישראל, בעוד שמן העם הערבי הפלסטיני נשללה זכות זו. משום כך אין מנוס מלהכיר בזכות זו, ועל ישראל להביע את נכונותה לכך. שכן, פתרון בדרכי שלום מבוסס על ההכרה ההדדית בזכויותיו של כל אחד משני העמים, הערבי והיהודי (שם: ע"ע 528-529). נחזור עתה לתגובת הוועידה ה-15 של המפלגה הקומוניסטית הישראלית להקמתו של ארגון השחרור הפלסטיני. הוועידה לא התנגדה להקמת הארגון, אך קבעה כי "יש לפעול למען השכנת שלום צודק בין ישראל וארצות ערב ולמען פתרון הבעיה הפלסטינית לפי עקרון ההכרה ההדדית בזכויות שני העמים היושבים בפלסטין, הערבי והיהודי" (שם: עמ' 51). הוועידה ביקרה את העמדות הערביות המתכחשות לזכותה של ישראל להמשיך להתקיים, ובייחוד אלה של המנהיגים האנטי-אימפריאליסטיים. הוועידה גינתה (ובכך לא קלעה לאמת, בשל הסתמכותה על נתונים שוליים ושטחיים) את "פעולות הטרור של פתח" (!), אך יחד עם זאת הכריזה: "בד בבד עם מידת החומרה שיש לייחס לדברים אלה, יש צורך לערוך ניתוח אובייקטיבי של האירועים באיזורנו" (שם: עמ' 48).

למעשה, החוגים הדמוקראטיים, היהודיים והערביים כאחד, ראו בהקמת ארגון השחרור הפלסטיני מאורע חיובי בלי קשר לנסיבות התארגנותו ולמבנהו. הם תפסו את הארגון כמי שהחיה את תנועת השחרור הלאומית הפלסטינית והשיב את ענין זכות העם הערבי הפלסטיני להגדרה עצמית לסדר-היום בזירת ערב-ישראל. הם ראו בו ראשית של פתרון לבעיה הפלסטינית וראשית של דרך לשלום ערבי-ישראלי. בו בזמן דחו חוגים אלה את הכרזתה של האמנה הלאומית כי החלטת החלוקה, אותה אישר האו"ם ב-29.10.47, בטלה. הם ראו בכך מכשול בדרך לפתרון הבעיה הפלסטינית, משום שהכרזה זו מבטלת את זכותו של העם הישראלי להגדרה עצמית, זכות שמומשה בהקמת מדינת ישראל.

התבססותו של ארגון השחרור הפלסטיני

אחמד אל-שוקיירי פעל להפיכת ארגון השחרור הפלסטיני לגורם על המפה הערבית. הוא כינס את הוועד-הפועל בירושלים וקיים ב-27.8.64 מסיבת עתונאים בה הודיע כי הוועדה שוקדת על התוויית תכנית לפעילות הארגון בכל תחומי הבעיה הפלסטינית, וכי היא עיבדה תכנית מפורטת להקמת כוח פלסטיני מזויין, תכנית הסברה במישור הבינלאומי ותכנית ארגונית שתבטיח

כי העם הפלסטיני יצעד לקראת שחרור מולדתו. היה ברור כי אל-שוקיירי סולל את הדרך לקראת הכרה מצד מדינות ערב. עם התקרב מועד כינוסה של ועידת-הפיסגה הערבית השנייה, היה צפוי כי היא תדון בנושא הישות הפלסטינית ובדו"ח שיוגש על-ידי המנהיג הפלסטיני, אל-שוקיירי, שבידו הפקידה ועידת-הפיסגה הראשונה את משימת הקמת הישות.

ועידת-הפיסגה הערבית השנייה התכנסה באלכסנדריה ב-11.9.64. 5. ערב התכנסותה ניסו מספר גורמים פלסטיניים לפגוע בארגון השחרור ולמנוע את ההכרה בו. כצפוי, היוזמה לכך באה מן הוועד הערבי העליון, וליתר דיוק, מן היושב-ראש שלו, החאג' אמין אלחוסייני. הוועד פירסם גילוי-דעת שדמה בתוכנו לגילוי-דעת קודמים. הוא האשים את אל-שוקיירי בכך ש"ניתק את הבעיה הפלסטינית מן העולם האיסלאמי, בטענה בטלה כי המדובר בבעיה לאומית בלבד. לזאת קיוו מאז ומתמיד הציונים והקולוניאליסטים, שכן באופן זה הם יכולים למנוע מפלסטין את סיועם ואהדתם של מיליוני מוסלמים" (אלחיאת, 4.9.64). גילוי-הדעת תבע שלא להכיר בארגון.

בשטח נכרו עקבות המאבק בין המשטרים הערביים בנושא הפלסטיני. נזכור כי באותם ימים נכשלו הנסיונות לחדש את האיחוד בין מצרים וסוריה. משום כך גילו גורמים סוריים ואיתם גורמים פלסטיניים שפעלו בסוריה התנגדות לארגון השחרור, במתכונתו דאז. ההתאחדות הכללית של איגודי הפועלים בסוריה פירסמה לרגל כינוס ועידת-הפיסגה גילוי-דעת שעסק בבעיות המאבק הלאומי בעולם הערבי. גילוי-הדעת התעלם מארגון השחרור ואמר: "אין פתרון לבעיה הפלסטינית ולהטיית מי הירדן כל עוד אלה החפצים בשיבה למולדת אינם נוטלים על עצמם את משימת המאבק במסגרת התארגנות עממית מאוחדת שתוקם על השטח שנותר מפלסטין (הכוונה לגדה המערבית; המחבר). התארגנות זו תקים צבא שחרור ופיקוד פלסטיני שיהיה חבר במפקדה הערבית המאוחדת" (ספר השנה..., עמ' 446).

החזית המהפכנית הפלסטינית, שמרכזה בדמשק, שיגרה לוועידת-הפיסגה תזכיר בו סקרה את הבעיה הפלסטינית. היא הזהירה מפני המזימות האימפריאליסטיות ודחתה את ההתארגנות הפלסטינית שנוצרה בהדגישה: "התארגנות לאומית שתיכפה עליו (על העם הפלסטיני; המחבר) לא תהיה מסוגלת להשתחרר מן הנסיבות שהתלוו להקמתה... התארגנות כזאת לא תהיה מסוגלת, בשום פנים, לפתוח במהפכה לשחרור. יתר על כן, היא תהיה, שלא מרצונה, לגורם מן הגורמים אשר יביאו להקפאת המשאבים של העם, למיסמוס בעייתו ולשיעבודה להשגת הישגים לטובת ממשלה זו או אחרת. לאור מה שנאמר מסתבר לנו כי התנאים הדרושים להחייאת ישות מהפכנית של העם הערבי הפלסטיני לא יתממשו בישות שתנבע מוועידת

ירושלים, משום שזו נעדרת את המרכיבים החשובים ביותר של ההתארגנות המהפכנית, והם – אי שיעבוד לכל גורם שהוא ונביעה עצמית מקרב הציבור". החזית המהפכנית הפלסטינית הציעה שההתארגנות הפלסטינית תוקם באופן כזה שתיהנה מתמיכתן של ארצות ערב, תוך התעלמות מן הסכסוכים ביניהן. שכן, המערכה על שחרור פלסטין מהווה את קנה-המידה לשרשיותם של המשטרים המהפכניים במולדת הערבית. התזכיר ממשיך וקובע: "כל מאבק למען שחרור פלסטין צריך שיהיה מלווה במאבק לחיסול ההשפעה הקולוניאליסטית במולדת הערבית, ואין כל תועלת בטענתנו כי אנו פועלים לשחרור פלסטין בשעה שאנו נמצאים במצב של שביתת-נשק עם הקולוניאליזם החדש" (אלבעת', דמשק, 7.9.64). החזית קראה לעצמאותה של ההתארגנות הפלסטינית "כדי שהפעילות הפלסטינית המהפכנית תתעלה מעל לסכסוכים הערביים החולפים" אלחיאת, 6.9.64).

ואכן, אם נתעלם מן המניעים והנסיבות שעמדו מאחורי העמדות שזו עתה סקרנו, האמת היא שהנהגת הארגון לשחרור פלסטין עמדה באותה תקופה תחת האפוטרופסות של מצרים וירדן. יחד עם זאת, לא חסרו תומכים לארגון. המזכירות הכללית של המשרד המדיני של הכוחות הפלסטיניים לפעילות מאוחדת שלחה תזכיר לוועידת-הפיסגה בו קראה למדינות ערב לסלק את הקשיים והמכשולים הניצבים בפני הוועד-הפועל "משום שנטישתו של הוועד-הפועל, אי-היענות לו והשארתו בשטח יגרמו לכשלון של ההתנסות החדשה...".

משתתפי ועידת-הפיסגה השניה, שייצגו את כל מדינות ערב, המזרחיות והמערביות, דנו בהרחבה בשאלת הישות הפלסטינית. במהלך הדין הושמעו דעות שונות. לדוגמא, ביום 10.9.64, בטרם הסתיימה הוועידה, הכריזה המשלחת הסורית כי לדעתה כל התארגנות פלסטינית צריכה להיות עצמאית לחלוטין ועליה להמנע מעיסוק בפוליטיקה ובסכסוכים חולפים. האמיר הסעודי פיצל, כשנשאל לדעתו על הארגון במסיבת עיתונאים שהתקיימה לאחר הוועידה, אמר: "סעודיה תומכת בארגון. עמדתה המסוייגת בוועידה היתה לגבי הנהלים".

אולם בסופו של דבר הוסכם פה אחד על גילוי-דעת המקדם בברכה את הקמת הארגון. בגילוי-הדעת נאמר: "המועצה הסכימה פה אחד להגדיר את המטרה הלאומית כשחרור פלסטין מן הקולוניאליזם הציוני וללכת לפי תכנית פעולה ערבית משותפת, בין אם בשלב הנוכחי, שקווי-הפעולה שלו נקבעו, ובין אם בשלב הבא, שלקראתו יש להתכונן. המועצה מקדמת בברכה את הקמתו של ארגון השחרור הפלסטיני... חיל-החלוח של המאבק הערבי הקולקטיבי לשחרור פלסטין". המועצה סמכה את ידיה על החלטת

הארגון להקים את צבא השחרור הפלסטיני וקבעה כי "המדינות (הערביות) תמלאנה את המוטל עליהן" (אלאהראם, 12.9.64).

עוד בטרם פורסם גילוי-הדעת של הוועידה, הצהיר אחמד אל-שוקיירי כי "הוועידה אישרה הקמת צבא פלסטיני השייך לארגון. הצבא יבחר את חייליו וקציניו מקרב בני פלסטין, בכל מקום בו הם נמצאים. למטרה זו אישרה הוועידה תקציב בסכום של מיליון דינאר". והוא הוסיף: "העניין הפלסטיני החל היום את ראשית דרכו לשחרור" (ספר השנה... עמ' 22). כל אותה עת עסק "פתח" בבניית כוחות מזוינים. הוא זכה לתמיכת המשטר הסורי, שהתיר לו, בראשית שנת 1964, להקים מחנה אימונים בסוריה. צלאח ח'לף (אבו-איאד) מציין כי המשטר הערבי הראשון שתמך ב"פתח" והתיר לו בשנת 1964 לפתוח נציגות בארצו היה משטרו של בן-בלה באלג'יר. אולם בן-בלה, שהיו לו קשרים הדוקים עם עבד-אלנאצר, לא סייע ל"פתח". המצב השתנה רק לאחר עליית הוארי בומדיאן לשלטון. הממשל החדש הוא שהחל לספק ל"פתח" נשק באמצעות חאפז אל-אסד, שהיה אז מפקד חיל-האוויר בסוריה. צאלח ח'לף מוסיף כי "פתח" ראה בצבא השחרור הפלסטיני "מעין פתיון. הוא לא נועד להלחם בישראל — דבר שכל המשטרים הערביים ניסו להמנע ממנו בכל מחיר — אלא להניא את הפלסטינים מן הפיתוי לנהל מאבק מזויין עצמאי" (ללא מולדת, ע"ע 76). הדבר קיבל אישור עובדתי ב-11.9.64, במסיבת עיתונאים שקיים המלך חוסיין באלכסנדריה. בתשובה לשאלה אם תפקיד ירדן חלק משטחה בתחום אחריותו של צבא פלסטין, דוגמת מה שעשה הנשיא עבד-אלנאצר בסיני ובעזה, ענה: "הצבא הירדני מורכב משיעור גדול של פלסטינים, והמשפחה הירדנית מהווה חלק מפלסטין. בעיית פלסטין היא בעייתנו". בהמשך הדגיש את נכונותה של ירדן לקבל בשטחה יחידות של הצבא הערבי המאוחד, אם תציע זאת המפקדה הערבית המאוחדת (אלג'האד הירדני, 13.9.64).

אין ספק כי תמיכתה של ועידת-הפיסגה הערבית השניה בארגון השחרור הפלסטיני חוללה שינוי חשוב בזירה הפלסטינית. עם הזמן הצטרפו אליו גם גופים פלסטיניים שהסתייגו ממנו. ב-6.11.64 הכריזה ועידת ההתאחדות הכללית של הסטודנטים הפלסטינים על תמיכתה בארגון וקראה לבני פלסטין להצטרף אליו. היא גם הביעה את נכונותה להצטרף לצבא הפלסטיני. בו בזמן החליטה גם ההתאחדות הכללית של פועלי פלסטין לראות את ארגונם, על כל סניפיו, כחלק מארגון השחרור הפלסטיני (ספר השנה... עמ' 109). עם תחילתה של שנת 1964 תפס ארגון השחרור מקום ברור על מפת העולם הערבי והחל לקיים מגעים עם מדינות בגושים השונים. עם פתיחתה של ועידת המדינות הבלתי-מזדהות בקהיר ב-5.10.64, הגיש הארגון למשתתפי

הוועידה תזכיר בענין הבעיה הפלסטינית, והצליח, הודות למגעים שקיים ולתמיכת המנהיגים הערבים, להשיג הכרה של הגוש. (הצהרת אל-שוקיירי במסיבת עתונאים באלג'יריה, 14.11.64).

כל זה התרחש במקביל להכנות של "פתח" לפתוח במאבק המזויין.

ההכרזה על "פתח" והשקפות מנהיגיו

צלאח ח'לף (אבו־איאד), אחד ממנהיגי "פתח", מתייחס בספרו לדיון שהתנהל בוועדה המרכזית של הארגון בענין ההכרזה על המהפכה. לדבריו חברי הוועדה נחלקו ביניהם, בתחילה, בין מי שנחשבו "שפויים" לבין אלה שנחשבו "הרפתקנים". בסופו של דבר נתקבלה פה אחד עמדת "ההרפתקנים". מספר ימים לאחר מכן נקבע מועד הפעולה הצבאית הראשונה נגד ישראל ל-31.12.64 (ללא מולדת, עמ' 77). הוחלט כי חוליות קומנדו שתוקמנה בגדה המערבית, בעזה ובלבנון, תחצינה את גבול ישראל, בחשאי, כדי לבצע תקיפות נגד יעדים צבאיים וכלכליים, ובייחוד נגד המתקנים להטיית מי הירדן למדינה היהודית. לדברי אבו־איאד, המטרה העיקרית לא היתה הסבת אבידות כבדות לאויב. "רצינו קודם כל לבצע פעולה ראוותנית שיהיה בה כדי להדהים הן את הישראלים, שביקשנו להזכיר להם את נוכחותנו, הן את הפלסטינים, שרצינו לחזק בהם את הנכונות למאבק עצמאי, הן את המשטרים הערביים, שקראנו עליהם תיגר, והן את דעת הקהל העולמית, שלא הכירה, או העמידה פנים שאינה מכירה, את הגורל השמור לעמנו" (שם: עמ' 77). אבו־איאד הוסיף כי המפקדה נתנה הוראות לפדאיון "לא לגרום בשום פנים לאובדן חיי אדם בקרב האוכלוסייה האזרחית בישראל. זאת היתה דרכנו בתחילה. לדאבוננו התנהגותם של השלטונות הישראליים אילצה אותנו אחר־כך לחרוג מן הכלל שקבענו לעצמנו. פעולות הנקם הישראליות גורמות בדרך כלל למספר רב של קורבנות בקרב האזרחים הפלסטיניים – במיוחד כשחיל האוויר הישראלי מפציץ בצורה פראית ועיוורת את מחנות הפליטים – וטבעי שנשיב בדרך מתאימה כדי להניא את האויב מלהמשיך בטבח החפים מפשע. הדוקטרינה הציונית, הגזענית במהותה, ידועה היטב: עיקרה הוא להצדיק את הכחדתם של עשרות ומאות פלסטינים, ולעתים אף את השמדתם הגמורה של יישובים שלמים, במסווה של גמול על מותו של ישראלי אחד" (שם: ע"ע 77-78).

"פתח" רואה ביום 1.1.65 את יום פרוץ המהפכה הפלסטינית, שכן, באותו יום ביצעה הזרוע הצבאית שלו, כוחות "אלעאציפה", את הפעולה הצבאית הראשונה בישראל. בהודעה שהתפרסמה ב־6.1.65 נאמר כי העם הפלסטיני החליט החלטה נחושה לפתוח במאבק מזויין. "מה שמניע אותנו הוא האמונה כי זוהי הדרך הנכונה להוציא את בעייתנו מן הבדידות בה היתה שרוייה במשך השנים. אנו קשורים באומתנו הערבית מבחינת

גורלנו ומאבקנו, והיא זו אשר מסייעת למאבקנו מבחינה חומרית ומוסרית".
ההודעה הסתיימה בקריאה לכל שוחרי החופש בעולם לתמוך במאבק
הפלסטיני (אלדאי אלעאם הכווייתי, 7.1.65).

"פתח" מתח ביקורת על "קשר השתיקה" של אמצעי-התקשורת הערביים
לגבי פעילות כוחות "אלעאציפה"; ואכן, עיתוני ירדן, מצרים וסעודיה לא
פירסמו אף הודעה. אך יש לומר כי היו כמה עתונים ערביים שפירסמו
את ההודעות, שמספרן הגיע ללמעלה מ-50 עד פרוץ מלחמת יוני 1967.
חלק מן ההודעות התפרסמו בעתונים שונים בעיראק, סוריה, לבנון וכוויית.
ההודעות התאפיינו בהגזמות והפרזות; במקרים רבים לא הסתפקו ב"ניפוח"
הפעולות, אלא אף המציאו אותן. רבות ייחסו לפדאיון תקריות רגילות כגון
שריפה או התפוצצות, שלא היה להן כל קשר עם פעילותם של הפדאיון.
המשטרים הערביים התנגדו, באופן כללי, ולעתים אף נאבקו בכוח,
בפעילותם של הפדאיון. צלאח ח'לף מציין כי רשויות הבטחון המצריות
ברצועת עזה הצליחו לחדור לשורות הפדאיון שעמדו להסתגן לישראל ביום
פרוץ המהפכה, ועצרו אותם עוד בטרם יציאתם. הוא מוסיף כי המשטר
הירדני גרם לנפילתו של החלל הראשון מכוחות "אלעאציפה", בשם אחמד
מוסא, עת שב מפעולה צבאית בישראל. הירדנים הפתיעו את הפדאיון
באיזור בקעת הירדן ועצרו חשודים. מספר העצורים שהואשמו באהדה
ל"אלעאציפה" הגיע, ערב פרוץ מלחמת יוני 1967, ל-250. ח'לף מציין
עוד כי דיכוי דומה הופעל גם בשאר ארצות ערב, הגם שבאכזריות פחותה
מזו שבירדן (שם: עמ' 79).

יחס שכזה חל גם על הפדאיון שהופעלו על-ידי הוועד-הפועל של ארגון
השחרור הפלסטיני. יו"ר הוועד הפועל, אחמד אל-שוקיירי, הכריז בקהיר ב-
27.12.66 כי כוחות ירדניים הפתיעו ועצרו פדאיון בעת שובם מישראל. הם
סבלו מעינויים ומתנאי-כליאה גרועים. הוא הוסיף כי הירדנים עצרו קבוצה
של "פתח" "כשהם בדרכם אל הארץ הכבושה" ו"הם נתונים לעינויים בידי
הממשל משתף-הפעולה עם האימפריאליזם" (אלמחרד, 28.12.66).

עמדה זו של המשטרים הערביים נבעה מרצונם שלא "לתת לישראל
אמתלה לתקוף אותם". הדברים נאמרו בתזכיר ששלח הלויטננט-גנרל
המצרי עלי עאמר אשר כיהן, באותה תקופה, כמפקד הכוחות הערביים
המאוחדים, לממשלות ערב. עאמר קרא לדכא בתקיפות את פעילות הפדאיון
(שם, עמ' 36).

חוגים לאומיים שונים, ערביים ופלסטיניים, הסיתו באותה עת נגד
"פתח". העיתון הלבנוני הפרו-נאצריסטי אל-אנאר האשימו בשיתוף-פעולה
עם סוכנות המודיעין האמריקאית (ה-CIA). הסעודים, מצידם, הפיצו
האשמה כאילו הוא משתף פעולה עם הקומוניזם הבינלאומי. חוגים ירדניים

האשימו את "פתח" בכגידה במחנה המהפכני הערבי. ואילו מנהל משרד אש"פ באלג'יר, ד"ר רפעת עודה, תיאר את "פתח" כסוכן בריטי (פיצל חוראני, הרעיון המדיני הפלסטיני 1964-1974, עמ' 105).

אין להתפלא על כך שמרבית המשטרים הערביים נקטו עמדה שלילית כלפי "פתח" והזרוע הצבאית שלו, "כוחות אלעאציפה", שכן הנהגת "פתח" ייצגה נסיון להבליט את תפקידה של התנועה הלאומית הפלסטינית במאבק הפלסטיני, את חשיבות עצמאותה של תנועה זו ואת הביקורת שלה כלפי הדרך בה הלכו ועידות הפיסגה הערביות. הדבר בא לידי ביטוי בתזכיר שהגיש "פתח" לוועידת ראשי-הממשלה הערבים שהתכנסה בקהיר במרס 1966. "פתח" תמה: "האם התכנית הערבית להטיית נהר הירדן פירושה הטיית המאמץ הערבי מן המערכה העיקרית?" "פתח" סבר כי חובה להשמיד את הפרוייקט הישראלי.

ה"פתח" דרש לכבד את זכותו של העם הערבי הפלסטיני להאבק למען שחרור מולדתו ולבנות את ארגונו המהפכני. הוא דרש להעניק חופש פעולה לכל הכוחות המהפכניים הפלסטיניים המאמינים במאבק המזויין כדרך לשחרור. כן דרש להכשיר כל אדמה ערבית הגובלת בפלסטין כנקודת-מוצא לשחרור – ולא להפכה לבית-כלא ללוחמים או לזירה לרדיפות ולעינויי-מוות, שמטרתם להבטיח את שלום האויב ולמנוע פגיעה בו (ב-22.7 כיתר המודיעין הירדני חוליה של לוחמי "פתח" וחיסל ארבעה מהם; אלבעת', 15.3.66).

בתזכיר שהגיש "פתח" לוועדת ראשי-הממשלה דרש להפוך את הגדה המערבית לבסיס מהפכני באמצעות הקמתן של ועדות מהפכניות בכל כפר ועיר, אשר תקבלנה את האחריות להתנגדות העממית ולהגנה האזרחית. לדעת "פתח" היתה זו טעות להקים את צבא השחרור הפלסטיני במתכונת של הצבאות הקלאסיים. דרישות אלה עמדו בסתירה מוחלטת להשקפתו של המשטר הירדני ואף לאופן החשיבה של הנהגת ארגון השחרור. אין ספק כי נקודת-המוצא של הנהגת "פתח" היתה הרצון לסבך את המשטרים הערביים במלחמה עם ישראל. כפי שציינו, הדבר נגד לחלוטין את מדיניות ההנהגה הערבית המאוחדת.

לדעתנו, הדרישות של "פתח" לא הביאו בחשבון את מאזן הכוחות הצבאיים באזור, את התנאים הבינלאומיים ואת דעת-הקהל העולמית. נקודת-המוצא של "פתח" היתה "שחרור פלסטין", כלומר, חיסול ישראל מבחינה מדינית, דבר שסתר את רעיון פתרון הבעיה הפלסטינית באופן דמוקרטי, דהיינו, מאבק למען חזרת הפליטים ומתן אפשרות לעם הערבי הפלסטיני לממש את זכותו להגדרה עצמית, כל זאת תוך כדי הכרה בזכותו

של העם היהודי לממש את זכותו להגדרה עצמית במדינתו העצמאית (עוד נשוב לנושא זה בפרקים הבאים).

המצב בעולם הערבי

בתקופה שקדמה למלחמת יוני 1967 ידע העולם הערבי סערות פוליטיות רבות סביב העניין הפלסטיני – הגם שבעיית פלסטין לא היתה תמיד הגורם היחיד לסערה. זאת, למרות כינוסן של שתי ועידות-פיסגה ערביות בשנת 1964 ולמרות הפגת המתח בין הרפובליקה הערבית המאוחדת (מצרים) ובין סעודיה, שנבע מן הסיוע הצבאי שהגישה מצרים למהפכה התימנית. הסערה הראשונה, שהיו לה השלכות מרחיקות-לכת, פרצה עת ערך הנשיא התוניסי אלחביב בורגיבה סיור בכמה מארצות המזרח הערבי. כנאום שנשא ביריחו (שהיתה אז בתחומי הממלכה הירדנית ההאשמית) אמר בורגיבה דברים אמיצים ובלתי-צפויים בענין בעיית פלסטין. הוא קבע כי אין להתעלם מן היהודים או להתנכר להתפתחויות ולנתונים החדשים, וכי אין להפריז בהערכת כוחם של הערבים וצבאותיהם. כנאומים שנשא בירושלים, בשכם ובבירות קרא לקיים משא-ומתן עם ישראל על ביצוע החלטת האו"ם בענין חלוקת פלסטין (העיתון התוניסי אלעמל, 7.3.65, 9.3.65).

ביקורו של בורגיבה בירדן הסתיים בפירסום גילוי-דעת משותף עם המלך חוסיין, בו הביעו שני המנהיגים את אמונתם כי שתי ועידות-הפיסגה היוו שלב מכריע במאבק הערבי למען פלסטין (אלדפאע, עמאן, 8.3.65). הדבר לא מנע את יציאת החוגים הערביים נגד קריאתו של בורגיבה. ההנהגה הלאומית של מפלגת הבעת' הערבית הסוציאליסטית בדמשק פירסמה גילוי-דעת בו הוקיעה בתוקף את קריאתו של בורגיבה לקיום משא-ומתן עם הציונים בענין החלטת החלוקה, והאשימה אותו בבגידה ובקשירת קשר עם האימפריאליזם. היא הודיעה כי עצם קיומה של הישות הישראלית הקולוניאליסטית מהווה פעולה תוקפנית נגד זכותו של העם הערבי בפלסטין להגדרה עצמית (אלת'ורה, דמשק, 28.4.65). הנהגת הבעת' בסוריה המשיכה בגינוייה ובהתבטאויותיה הקיצוניות. בגילוי-דעת שפירסמה ב-15.5.65 לרגל "יום גזילת פלסטין" (יום הקמת מדינת ישראל), הדגישה את סירובה להכיר ב"מדינת הכנופיות הציונית" וגינתה את השימוש באמתלות נוסח "ריאליזם מדיני", העליונות הטכנולוגית של ישראל, מדיניות השלבים או "התחשבות בצרכי הדיפלומאטיה". היא קבעה כי כל זה מביא למיסמוסה של הבעיה הפלסטינית. גילוי-הדעת יצא כגנות הצהרותיו של בורגיבה

והביע דאגה מפני מיעוט הלהט המהפכני בארגון השחרור של אל-שוקיירי ומפני אי יכולתו לארגן את מבצע השחרור.

עבד-אלסלאם עארף, נשיא הרפובליקה העיראקית דאז, האשים את בורגיבה בחריגה מהחלטות ועידת הפיסגה הערביות ותיאר את ישראל כמדינה גזלנית. הוא העלה על נס את תפקידה של עיראק בהעלאת הישות הפלסטינית על המפה וקרא להפיכת הפלסטיני לחוד החנית במערכה לשחרור פלסטין (אלג'מהוריה, בגדאד, 3.5.65).

הנשיא המצרי, גמאל עבד-אלנאצר, אמר בנאום שנשא לרגל חג הפועלים העולמי ב-1.5.65 כי הצעות בורגיבה הן בבחינת זעזוע עמוק לאומה הערבית. בכך הגיב על טענת בורגיבה כאילו הצעותיו אינן חורגות מן הקונצנזוס הערבי. אלנאצר אמר כי קיימת תכנית מדינית שמטרתה להוציא את הבעיה הפלסטינית מקפאונה ולהביאה לתודעתו של המצפון העולמי, הלא היא החלטת ועידת בנדונג. גמאל עבד-אלנאצר הזכיר כי ישראל דחתה בוועידת לוזאן של ועדת הפיוס הבינלאומית, בשנת 1949, את החלטות האו"ם המקובלות על הערבים, וכי היא עדיין עומדת בסירובה. הוא סיים באומרו שאי אפשר לפתור את הבעיה הפלסטינית באמצעות עסקאות אלא רק במאבק צבאי (אלאהראם, 2.5.65). על דבריו אלה חזר אלנאצר בהזדמנויות שונות, ובכללן בוועידה הלאומית הפלסטינית השנייה (המושב השני של המועצה הלאומית הפלסטינית) שהתכנסה בקהיר ביוני 1965, ובוועידת הפיסגה הערבית השלישית, שהתכנסה בקזבלנקה בספטמבר 1965.

אין צורך לומר כי הצעותיו של בורגיבה נדחו על-ידי ארגון השחרור הפלסטיני ועל-ידי הגופים הערביים הפלסטיניים. "פתח" הודיע כי יש בהן "טון של בגידה" במסווה של "ריאליזם" ושל "הכרה בעובדה קיימת". הוא קרא להטיל חרם על כל המדינות האימפריאליסטיות, ובייחוד על ארצות-הברית, וקבע כי מטרת המאבק היא "עקירתה מן השורש של הישות הציונית"!

ואולם, הנושא הבעייתי ביותר בעולם הערבי באותו זמן היה חילוקי-הדעות בין חוגי השלטון במצרים וסוריה, חילוקי-דעות שחריפותם לא הוקתה על-ידי ההסכמה על דחיית הצעותיו של בורגיבה. אחת הסיבות לסכסוך היתה הסכם האיחוד שהושג בין הנשיא המצרי גמאל עבד-אלנאצר והנשיא העיראקי עבד-אלסלאם עארף, במחצית הראשונה של שנת 1965. במסגרת הסכם זה—שהיה, כפי שהתברר, ענין חולף בלבד—הוקמה הנהגה מדינית מאוחדת. הנהגה זו לא הגיעה לידי ביסוס ולא הגשימה שיתוף-פעולה עמוק בין שתי הארצות, מבחינה כלכלית וצבאית. היא הביאה להיווצרות גושים בליגה הערבית. ההסכם הכעיס את המשטר הסורי

ודחף אותו להתנגדות ולהתבטאויות קיצוניות, בעיקר בענין בעיית פלסטין. הסכסוך קיבל גוון של עימות סביב ארגון השחרור הפלסטיני וסביב תפקידו ומעמדו בארצות ערב.

ערב כינוס ועידת-הפיסגה השלישית, בספטמבר 1965, קיבל דו-קרב זה שני ביטויים בולטים. הראשון: גילוי-דעת משותף של ההנהגה המדינית המאוחדת המצרית-עיראקית שהתפרסם לאחר פגישתם של הנשיא המצרי עבד-אלנאצר והנשיא העיראקי עבד-אלסלאם עארף, במאי 1965. השני: גילוי-דעת של ההנהגה הלאומית של מפלגת הבעת' הערבית הסוציאליסטית בענין הבעיה הפלסטינית, מיוני 1965.

בגילוי-הדעת המשותף המצרי-עיראקי נאמר: בעייתו של העם הערבי הפלסטיני היא בעייתו של העם הערבי כולו וחובה לדבוק בהחלטת ועידת-הפיסגה הערבית השניה (משנת 1964) בענין שחרור פלסטין וחיסולה של ישראל! כן הדגיש גילוי-הדעת: "המטרה הדחופה היא תיגבור כוח ההגנה הערבי באופן שיאפשר חופש פעולה למדינות הערביות שבהן זורמים יובלי הירדן". גילוי-הדעת הכריז כי על העם הערבי להיות חיל-החלוץ במאבק למען השבת המולדת הגזולה, וקרא לתמוך בישות המהפכנית שלו, ארגון השחרור הפלסטיני.

גילוי-הדעת של ההנהגה הלאומית של מפלגת הבעת' (בדמשק) מיוני 1965 נגע בחילוקי-הדעות בין סוריה ומצרים ובקרב המילולי שהתנהל ביניהן. הנהגת הבעת' הכריזה כי ישראל היא מדינה חמסנית המנסה, באמצעות הטיית מי הירדן, להפוך ישות קבע. היא האשימה את מצרים של עבד-אלנאצר כי היא מעדיפה שלא להיכנס למלחמה עם ישראל בשל המצב הבינלאומי, שאינו נוח למלחמה. היא קבעה כי ועידת-הפיסגה השניה לא הכשירה את הקרקע לשחרור פלסטין וכי האימפריאליזם מעסיק את ארצות ערב במלחמות שוליות ומקומיות (עם הכורדים בעיראק ועם האפריקאים בדרום-סודאן). היא קראה ליצירת שני גורמים לשם שחרור פלסטין: בניית כוח ערבי עצמי ויצירת מצב בינלאומי הולם (אלבעת', דמשק, 16.6.65).

הקרב המילולי בין מצרים וסוריה נמשך לאחר שעבד-אלנאצר הכריז כי אי-אפשר להגן על תכניות סוריה להטות ראשונה את יובלי נהר הירדן, כדי לסכל את תכנית ההטייה של ישראל, משום שהמשטר הסורי נמנע מלהעניק בסיסים על אדמתו לכוחות הערביים. המפלגות הלאומיות, מצידן, הכריזו כי דווקא הממשלה המצרית בראשותו של עבד-אלנאצר היא אשר מסרבת לכונן יחסים טבעיים עם סוריה.

חילוקי-דעות אלה לא פסקו גם לאחר כינוס ועידת-הפיסגה הערבית השלישית ברבאט שבמרוקו, בספטמבר 1965. הוועידה אישרה את התמיכה בסולידאריות הערבית, ובייחוד את התמיכה בענין שחרור פלסטין. כן הוחלט

להעניק חופש פעולה מלא להתארגנות העממית הפלסטינית, באמצעות עריכת בחירות דמוקרטיות למועצה הלאומית הפלסטינית. הוחלט גם ליפות את כוחה של המפקדה הערבית המאוחדת (אשר הוקמה לאחר ועידת-הפיסגה הערבית הראשונה) ליטול חלק, יחד עם מפקדת צבא השחרור הפלסטיני (שהוקמה על-פי החלטת ועידת-הפיסגה הערבית השנייה) בהקמת הכוחות הפלסטיניים. בו בזמן הכינה הוועידה תכנית ערבית לשחרור פלסטין ולתמיכה בארגון השחרור ובצבא השחרור. הוסכם גם על קו הגנה על הבעיה הפלסטינית באו"ם ובחוגים הבינלאומיים. ועידה זו, למרות שהשתתפו בה נשיאים ומלכים של המשטרים הערביים הריאקציוניים, תמכה במאבקם של העמים לשחרור לאומי, ובייחוד בזה של עמי אנגולה, מוזמביק ורודזיה. הוועידה תמכה גם בקריאה לפירוק הנשק ודרשה את חיסול הבסיסים הצבאיים הזרים המאיימים על בטחון האיזור ועל שלום העולם.

אך חילוקי-הדעות לא נפסקו. הדבר בא לידי ביטוי בדברי התגובה של ד"ר מניף, המזכיר הכללי של מפלגת הבעת' הערבית הסוציאליסטית, להחלטת ועידת-הפיסגה השלישית: "אשליה היא לחשוב שהוועידות באות במקום הפעילות המהפכנית לשחרור פלסטין. שכן, שחרור פלסטין הוא פעולה מהפכנית אשר כל המשאבים הערביים צריכים לעמוד לשרותו" (אלבעת', דמשק, 24.9.65).

עם הזמן העלתה מפלגת הבעת' (והדבר נעשה, לדעתנו, במסגרת התחרות על ההתבטאויות הקיצוניות) את הסיסמה: מלחמת השחרור העממית להגשמת זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני. דוגמא לכך ניתן למצוא בגילויי-הדעת של הנהגת המפלגה לרגל יום השנה ל"גזילת פלסטין" ב-15.5.65.

אחמד אל-שוקיירי ביטא את דעת החוגים הפלסטיניים הפועלים בתחום הלאומי באומרו על החלטות ועידת-הפיסגה הערבית: "מה שנעשה רחוק מלהלום את האפשרויות העצומות המצויות בידיה של האומה הערבית". הוא העיר את תשומת-הלב לכך שהמשטר הירדני התנגד לכניסת כוחות עיראקיים וסעודיים לירדן, ובכך הותיר את התכנית הערבית להטיית יובלי הירדן ללא הגנה צבאית.

היחסים בין המשטר הירדני וארגון השחרור הפלסטיני

התקופה שבין ייסוד ארגון השחרור הפלסטיני ב-28.5.64 לכינוס הוועידה הלאומית הפלסטינית השנייה (שנודעה כמושב השני של המועצה הלאומית

הפלסטינית) בקהיר ב-31.5.65 הצטיינה בשביתת־נשק בין המשטר הירדני לארגון. אולם זו היתה גם תקופה של מתיחות. מה שהגביר את המתיחות היתה ההתנגדות התקיפה של המשטר הירדני לפעילות הפדאית. זה מה שדחף את "פתח" לשלוח את התזכיר לוועידת־הפיסגה הערבית השלישית, אותו ציטטנו לעיל. יתרה מזאת, עצם העובדה שהוועידה הלאומית הפלסטינית השניה התכנסה בקהיר, ולא בירושלים, היוותה הוכחה לתחושתם של מנהיגי הארגון באשר לעמדתו השלילית של המשטר הירדני. הנשיא המצרי המנוח גמאל עבד-אלנאצר, שפתח את הוועידה, הצביע על הניגודים והספקות הקיימים בקרב ממשלות ערב והתעכב על הקשיים הניצבים בפני הקמת מפקדה ערבית צבאית אחת (בכלל הניגודים הוא כלל את הסכסוך עם סוריה; המחבר). הוא אמר, כי הקמת צבא פלסטיני אינה משימה קלה והביע את תקוותו כי הבעיה הקיימת בין הארגון וירדן תפתר (אלאהראם, 1.1.65).

אולם הבעיה לא נפתרה גם לאחר הוועידה. הוועידה אישרה את חוק ההתארגנות העממית שמטרתו הקמת תנועה לאומית ערבית פלסטינית. כמו כן, אישרה את בחירתם של חמישה קצינים פלסטינים אשר יחד עם המפקדה הכללית של הכוחות המזוינים הירדניים יתוו תכנית מפורטת לשיתוף־פעולה ידידותי בין ירדן לארגון, לשם חיזוק ההגנה על קו־הגבול ועל הכפרים באיזור הספר ולשם התוויית תכנית הגנה אזורית והכשרה צבאית לפלסטינים. בו בזמן החליטה הוועידה לעשות הכנות לבחירת חברי המועצה הלאומית, וקראה לממשלות ערב לאפשר לפלסטינים לנוע בחופשיות לשם מילוי משימותיהם השונות.

המשטר המלוכני הירדני, סרב, כמובן, לשתף פעולה. עמדה זו נבעה מחששו פן יביא הדבר לערעור קיומו, בייחוד בגדה המערבית. מדיניותו, שהיתה מושתתת על דיכוי והדחקת משאלותיו של הציבור בשתי הגדות, לא יכלה לאפשר צמיחת תנועה לאומית פלסטינית עממית, ובוודאי שלא הביאה בחשבון את חימושם של הכפרים באיזורים הקדמיים הגובלים בישראל. דווקא עמדה זו עוררה רגשי נקם וזעם בקרב הציבור הערבי הפלסטיני, שהיה חשוף, באופן תמידי, לתוקפנות ישראלית ברברית. שכן שליטי ישראל המשיכו בתקופה זו במדיניות של מעשי הטבח של קיביה ונחאלין ומקומות אחרים. בחודשים האחרונים של שנת 1965 ובשנת 1966 נרשמה הסלמה בפעולות התוקפנות. כך, למשל, תקפו כוחות ישראליים את קלקיליה ב-5.9.65 ופוצצו את המשאבות ואת הבארות. ב-19.4.66 ירו על עמדות ירדניות ממערב לענין בנפת ג'נין ומצפון לכפר אם־אלריחאן. ב-29.4.66 ערכו הכוחות הישראליים מספר התקפות טרור על אלסמוע, על מוצב רג'ם־אלמוקע במחוז חברון, על מוצב ג'סר־אלשיח־חוסיין ועל גשרי

תעלת העיור. הם פוצצו בתים והרגו ופצעו זקנים, נשים טף. ב-10.5.66 תקפו במקלעים ובתותחים את הכפר בית-מרסם שבאיזור חברון. ההתקפה הברברית ביותר, באותה תקופה, היתה על הכפר אלסמוע ב-13.11.66. במהלך התקפה זו פוצצו התוקפים עשרות בתים על תושביהם. עשרות אזרחים ערבים שלוים נהרגו. התקפה זו עוררה הפגנות עממיות בגנות הממשל הירדני ובדרישה לצייד את התושבים בנשק כדי שיוכלו להגן על עצמם.

איבתו של המלך חוסיין לתנועות הפדאיון ולארגון השחרור הפלסטיני באה לידי ביטוי עת הטיל את האחריות לתוקפנות על הפעילות הפדאית. הוא קבע כי התוקפנות על אלסמוע היתה צפויה וכי עוד קודם לכן הוסכם במפקדה הערבית המאוחדת למנוע הסתננות אל האיזור הכבוש, כדי שלא לתת לאויב הצדקה לכפות מלחמה בטרם עת (ספר השנה של הבעיה הפלסטינית לשנת 1967, ע"ע 8-157). (הערת המחבר: למעשה, המדיניות בה נקטו שליטי ישראל בתקופה זו היתה המשך הקו התוקפני אשר בא לידי ביטוי בתוקפנות על מצרים בסתיו 1956 ובטבח כפר-קאסם. פעולות-הגמול לא היו תגובה על פעולות הפדאיון, אלא חלק ממזימות ציוניות שמטרתן הנחתת מכה על מאבקם של עמי ערב והתפשטות טריטוריאלית. הדבר הוכח במלחמה התוקפנית של יוני 1967. הוא מתברר גם מן העובדה שהכוחות הישראליים הפגינו בארטיילריה, באותה עת עצמה, עמדות סוריות ותקפו אותן במטוסים. התקיפה האווירית ארעה במרס 1967 והיוותה הקדמה למלחמת 1967).

עמדת המשטר הירדני לגבי ההתארגנות, בחירת הנציגים והאימונים הצבאיים לפלסטינים לא היתה שונה מעמדתו לגבי חימוש כפרי-הספר והערים הקדמיות. משום כך לא עלה בידי הארגון לקיים בחירות למועצה הלאומית הפלסטינית ביולי 1965, לא בירדן ולא בארצות ערב האחרות. (מפתח הבחירה היה כלהלן: 100 צירים מממלכת ירדן, 40 מרצועת עזה, 14 מלבנון, 13 מסוריה, 10 מכוויית, 5 מעיראק, 2 מקטאר, 2 מאלג'יריה, 2 מלוב, 15 מן הפזורה ו-5 מצבא השחרור).

עם התקרב שנת 1965 לסיומה הגיעו היחסים בין המשטר הירדני והארגון לידי פיצוץ מלווה חילופי האשמות באמצעי-התקשורת. הדבר נמשך עד תחילת שנת 1966. אז התערבה הליגה הערבית והצליחה לפייס בין הצדדים. ב-10.1.66 הושג הסכם להפסקת המלחמה התקשורתית (אלג'האד, 11.1.66) ולעריכת דיונים בין שני הצדדים במטה הליגה בקהיר.

ערב הדיונים הביע הארגון את נכונותו לשביתת-נשק. במזכר שהגיש למשטר הירדני דובר על הנקודות הבאות: הארגון אינו מתכוון לתבוע שלטון על טריטוריה כלשהי בירדן על שתי גדותיה, ואינו רוצה להקים

ממשלה פלסטינית, לא במולדת ולא בגולה. אין בכוונתו להפריד את הגדה המערבית מירדן; הוא לא יתערב, בשום פנים, בענייניה הפנימיים של הממלכה ולא יתנכל לישות הירדנית. כל חפצו הוא להכין את העם לשחרור מולדתו. משום כך הוא דבק בזהותו העצמית. לשם הכנתו של העם לביצוע משימתו, הוא דורש להעביר חוק מיוחד בדבר גיוס חובה והקמת גדודים במסגרת צבא השחרור הפלסטיני. הוא גם מבקש לאפשר לארגון חופש פעולה בתחום העממי, כל עוד אין הדבר מתנגש עם הפעילות הרשמית (אלמחרד, בירות, 23.2.66).

הדיונים הסתיימו בגילוי-דעת משותף עליו חתמו משלחות ירדן והארגון. גילוי-הדעת העיד על נסיגה מצד הנהגת הארגון. הוסכם כי נושא הגיוס יבדק (!), כי ענין הקמתם של הגדודים הפלסטיניים יידון במסגרת תכניותיה של המפקדה הערבית המאוחדת (!), כי יתקיימו אימונים צבאיים לנוער בחופשת הקיץ וכי הארגון ישתתף בחימוש הכפרים הקדמיים. כן הוסכם כי ירדן תתיר חופש פעולה לארגון; בו בזמן הביעה ממשלת ירדן את נכונותה לחוקק חוקים שיאפשרו הטלת מס על הפלסטינים למימון הארגון (אלג'האד, ירושלים 2.3.66).

דבר מכל שנאמר בהסכם זה לא בוצע. משום כך החליטה המועצה הלאומית הפלסטינית להתכנס למושבה השלישי בעזה, ב-28.5.66. בכך הדגיש הארגון כי יחסיו עם ירדן חזרו להיות מתוחים. הסכסוך פרץ שוב, וחילופי ההאשמות חודשו בצורה חריפה יותר מאשר בשנת 1965. הניצוץ שהבעיר את האש היה מעצרו של פלסטינים באשמת פעילות מפלגתית בלתי חוקית.

ב-16.7.66 החליטה מועצת האומה הירדנית להשבע שבועת-אמונים לחוסיין. היא הכריזה כי האחדות הירדנית היא אחדות של עם אציל, וכי הישות הירדנית היא הישות הערבית המממשת באופן המירבי את גיוס המשאבים למען פלסטין. המועצה קבעה כי אסור שההתארגנות הפלסטינית תזיק למאמץ הערבי המתקיים בממלכה (אלג'האד, ירושלים, 17.6.66). באמצעות החלטה זו ודומות לה, "פוצצה" ממשלת ירדן את הסכם קהיר בינה ובין הארגון והפסיקה אף להעמיד פנים כאילו היא חפצה בשיתוף-פעולה.

יו"ר הוועד-הפועל של ארגון השחרור, אחמד אל-שוקיירי, הגיב על אחד מנאומיו של חוסיין ותאר את התקפתו על ברית-המועצות ועל סין העממית כדברים שיצאו מפיו של דאלס (שר-החוץ של ארצות-הברית באותה תקופה). הוא האשים את חוסיין בהפרת החלטות הפיסגה הערבית והגיב על דבריו כאילו הגוון הפלסטיני נעלם מבעיית פלסטין מאז נכנסו אליה צבאות ערב בשנת 1948 באומרו: אלו דברים של גולדה מאיר ואבא

אבן, שהרי הם המכריזים כי הבעיה הפלסטינית אינה קיימת עוד. אל-שוקיירי תבע מן השרים הפלסטיניים להתפטר מתפקידיהם והציב בפני המלך חוסיין אתגר: לערוך משאל-עם בירדן שיכריע בינו ובין הארגון (אלאהראם, 18.6.66).

המשבר החריף לאחר ההתקפה הברברית על הכפר אלסמוע ב-13.11.66. אל-שוקיירי פנה אז בקריאה אל המלך חוסיין, מעל גלי האתר, להוציא אל הפועל תכנית שבאמצעותה ניתן יהיה להתייצב נוכח מעשי התוקפנות הישראלים ולקיים פעולות פדאיון. ואולם חוסיין, כפי שציינו, הטיל את האחריות לתוקפנות הישראלית על פעילות הפדאיון. משטרו אף הגביר את דיכוי הציבור הערבי הפלסטיני, שהתקומם במחאה על אי יציאת כוחותיו לבלימת התוקפנות.

חשוב לציין כי הציבור הפלסטיני הגביר במהלך תקופה זו את התלכדותו סביב ארגון השחרור. האירוע שהבליט זאת היה כינוס של אנשי ציבור בשכם בעקבות טבח אלסמוע, שקרא לחימוש תושבי הקווים הקדמיים ולביצור היישובים, וכן לשיתוף-פעולה מלא עם ארגון השחרור כדי לארגן את ההתנגדות העממית. הכינוס קרא לממשלה לשתף פעולה עם מדינות ערב ולהצטרף להסכם ההגנה אשר נחתם אז בין מצרים וסוריה. ההסכם הושג תחת לחץ מעשי התוקפנות הישראלים נגד סוריה, ובהשפעת חילופי האישים בשלטון הבעת' בדמשק, והוא סלל את הדרך לחיסול חילוקי-הדעות בין שתי ארצות ערביות אלה. אירוע נוסף שאיפייין את ההתלכדות סביב הארגון היה ועידת הפלסטינים המתגוררים בלבנון, בסוף נובמבר 1966. ועידה זו החליטה לתמוך בעמדת העם הנסער בירדן ולהפנות דרישה לשליטי ירדן לכבד את החלטות המפקדה הערבית המאוחדת, להסתלק ממדיניות הטרור, לשתף פעולה עם ארגון השחרור ולתמוך בפעילות הפדאית (אלמחרד, 28.11.66). תנועת הלאומנים הערבים פירסמה גילוי-דעת בו נאמר כי האירועים חשפו את אופי המשטר בירדן ואת הקשר שלו עם האימפריאליזם והריאקציה הערבית. התנועה דרשה להתלכד סביב הארגון, לחמש את העם ולהקל על הפעילות הפדאית. היא קראה לציבור הערבי ברחבי המולדת הערבית לתמוך בציבור בירדן (אלמחרד, בירות, 29.11.66).

חילוקי-הדעות בין הארגון והמשטר הירדני לא ניתנו לגישור, בייחוד לאחר שכוחות ירדן הפתיעו את הפדאיון (כפי שכבר ציינו) בסוף דצמבר 1966, עצרו אותם והשליכום לכלא. היחסים הגיעו לשפל המדרגה ב-4.2.67, עת חזרה בה ממשלת ירדן מהכרתה בארגון השחרור הפלסטיני. ניתוק היחסים נשאר בעינו עד מלחמת יוני 1967, שעה שירדן הצטרפה להסכם ההגנה המצרי-סורי ויישבה את יחסיה עם הנהגת הארגון.

הבעיה הפלסטינית במישור הבינלאומי

הקמתו של ארגון השחרור הפלסטיני פתחה שלב חדש בהתייחסות לבעיה הפלסטינית במישור הבינלאומי. יחס חדש זה בא לידי ביטוי בגילויי-הדעת שפורסמו לאחר מפגשים של מנהיגים ערבים בינם לבין עצמם, ובינם לבין מנהיגי המדינות הסוציאליסטיות. לדוגמא: בעקבות הדיונים שהתקיימו בין המשלחת המצרית (הרפובליקה הערבית המאוחדת), בראשותו של הנשיא המנוח גמאל עבד-אלנאצר, והמשלחת הסובייטית בראשותו של המנוח ליאוניד ברז'נייב, המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית, פורסם ב-1.9.65 גילוי-דעת משותף בו נאמר ביחס לבעיה הפלסטינית: "ממשלות ברית-המועצות והרפובליקה הערבית המאוחדת מגנות את המדיניות הקולוניאליסטית במזרח-התיכון. ברית-המועצות מביעה את תמיכתה המלאה במאבקם של עמי ערב נגד מדיניות זו ותומכת תמיכה מלאה בזכויות הלגיטימיות הבלתי-ניתנות לחלוקה של עמה של פלסטין" (אלנדאא, בירות, 2.9.65). בתום ביקורו של ראש-הממשלה המנוח אלכסיי קוסיגין במצרים במאי 1966 התפרסם גילוי-דעת משותף שנגע, בין השאר, בבעיה הפלסטינית. נאמר בו: "הצד הסובייטי תומך תמיכה מלאה בזכויות הלגיטימיות הבלתי-ניתנות לחלוקה של עמה הערבי של פלסטין. כן הוא תומך במאבקן של מדינות ערב ובמאמצים שהן משקיעות נגד הכוחות האימפריאליסטיים ומזימותיהם התוקפניות לנצל את הבעיה הפלסטינית להגברת המתיחות במזרח-התיכון" (אלאהראם, 19.5.66).

בגילוי-דעת משותף שפורסם בעקבות דיונים שקיימה משלחת רשמית סורית עם מנהיגי ברית-המועצות נאמר: "שני הצדדים מכריזים על הזדהותם המלאה עם ערביי פלסטין. כן תומכים הם בזכויותיהם הלגיטימיות ובמאבקם הצודק בציונות, אותו מנצלים הכוחות האימפריאליסטיים לשם החרפת המתח במזרח-התיכון" (אלבעת', 26.4.66). באוגוסט 1966 גינה גילוי-דעת סובייטי-עיראקי, שהתפרסם לאחר ביקור משלחת עיראקית במוסקבה, את התגריותיה של ישראל במדינות ערב, ובייחוד בסוריה. הצד הסובייטי הודיע כי הוא תומך תמיכה מלאה בזכויות הלגיטימיות הבלתי-ניתנות לחלוקה של ערביי פלסטין. כן תומך הוא במאבקן הצודק של מדינות ערב ובמאמצים שהן משקיעות נגד המזימות התוקפניות שמטרתן להשתמש בבעיה הפלסטינית לשם הגברת המתח במזרח הקרוב" (אלג'מהוריה, בגדאד, 4.8.66).

גילוי-דעת שהתפרסמו בעקבות מפגשים בין מנהיגי ארצות ערב לבין עצמם ביטאו עמדה דומה. כך, למשל, בגילוי-הדעת המצרי-אלג'ירי שפורסם לאחר דיונים שהתקיימו בין הנשיא המנוח עבד-אלנאצר והנשיא האלג'ירי

המנוח הוארי בומדיאן נאמר: "שני הנשיאים מעלים על נס את זכותו של העם הערבי הפלסטיני לשחרר את ארצו ולהשיב את אדמותיו. כמו כן הם מעלים על נס את זכותו הבלתי-ניתנת לערעור לארגן את מאבקו ולהקים את מוסדותיו. הנשיאים תומכים תמיכה מלאה בארגון השחרור ובמאמציו לבסס את הישות הפלסטינית ולארגן את המאבק העממי. הם קוראים לכל הכוחות המאמינים בצדק ובשלום לתמוך במאבקו של העם הפלסטיני". בגילוי-דעת שהתפרסם בתום דיונים שהתקיימו בדצמבר 1966 באלג'יר בין משלחות מפלגת הבעת' הערבית הסוציאליסטית (הסורית) ומפלגת חזית השחרור הלאומי האלג'ירית, נאמר בהתייחס לבעיה הפלסטינית: "מלחמת השחרור העממית הינה הדרך היחידה לשחרור פלסטין. חובה להכשיר את הקרקע לכך. מלחמה זו נופלת על כתפיהם של כל הלוחמים הערבים, ובייחוד על כתפי הלוחמים הפלסטיניים".

בגילוי-דעת אלה ניתן להבחין בהיעדר ראייה ברורה של אופן פתרון הבעיה הפלסטינית. כן מתגלה הפער שבין עמדת ברית-המועצות (ושאר הארצות הסוציאליסטיות), מצד אחד, ובין עמדת המשטרים הערביים האנטי-אימפריאליסטיים, מצד שני. לדעתנו, ברית-המועצות, שתמכה בנובמבר 1947 בהחלטת האו"ם לחלק את פלסטין לשתי מדינות, ערבית ויהודית, לא ראתה בעין יפה את חיסולה של מדינת ישראל, בה הכירה. לכן הדגישה את זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני לאור החלטת האו"ם — בעוד שהמשטרים הערביים האנטי-אימפריאליסטיים קראו, ללא יוצא מן הכלל, לשחרור פלסטין!

חשוב לציין כי "פתח" וארגון השחרור ראו בתבוסת הקולוניאליזם והאימפריאליזם בכל אתר באסיה ואפריקה ואמריקה הלאטינית ניצחון במערכה של העם הערבי הפלסטיני ושל שאר ארצות ערב.

יחד עם זאת צריך להעיר כי מדינות ערב ניסו, באותה תקופה, לבלום את ארגון השחרור הפלסטיני. "פתח", למרות שהיה חלוק בדעותיו על ארגון השחרור הפלסטיני, נלחם יחד איתו במגמת-בלימה זו.

ערב מלחמת 1967 נכנס איזור המזרח-התיכון לשלב חדש. האיזור התייצב אל מול מזימות האימפריאליזם, אשר שיתף פעולה עם שליטי ישראל ועם הריאקציה הערבית. אותה מלחמה היוותה גורם חשוב בקביעת דרכה של התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית ושל ארגון השחרור הפלסטיני.

הבעיות הניצבות בפני התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית

[הערת המתרגם: בנקודה זו יש במקור דילוג מאירועי 1967 לאירועי שנות
השמונים המוקדמות]

שתי הערות פתיחה

1. המצב הבינלאומי (כתחילת שנות השמונים; המתרגם) התאפיין בהמשך מתקפת האימפריאליזם וכוחות הריאקציה נגד הפגת המתיחות בעולם. במסגרת אותה מתקפה ניתן לכלול את מזימת "קמפ־דייוויד" והשלכותיה ואת התוקפנות הישראלית הברברית על לבנון ביוני 1982 אשר בצל השפעותיה אנו חיים עדיין. האימפריאליזם האמריקאי הגביר את מתקפתו עם בחירתו של רונלד רייגן לנשיא בשנת 1980. בהנהגתו גבר המתח הבינלאומי ובייחוד ההסתה נגד ברית־המועצות ושאר המדינות הסוציאליסטיות. בחירתו־מחדש של רונאלד רייגן ב־1984 לא תרמה להפגת המתיחות, בייחוד לאור העובדה שמערכת־הבחירות שלו נשענה על הפגנת איבה לברית־המועצות, לקומוניזם, לתנועות־השחרור הלאומיות ולשכבה העמלה בארצו ובעולם.

יחד עם זאת לא יכלו קברניטי האימפריאליזם ומשתפי־הפעולה עימם להתעלם ממאזן הכוחות הבינלאומי. הממשל האמריקאי שב לנהל דיאלוג עם ברית־המועצות בענין הנשק הגרעיני ונשק החלל. בעיה זו, אם לא תיושב, עלולה להביא למלחמה אטומית עולמית שלא תותיר אחריה שריד ופליט.

2. המצב בעולם הערבי מתאפיין בפירוד וקרע במישור הבין־ממשלתי ובנסיגה במישור תנועת השחרור הלאומית הערבית, על שלוחותיה השונות. הסיבות העיקריות לכך הן:

א. הצטרפות המשטר המצרי להסכמי "קמפ־דייוויד", שקרעו את מצרים מן הזירה הערבית־ישראלית והעניקו לשליטי ישראל את התנאים הטובים ביותר להמשך מדיניותם התוקפנית. ההסכמים קשרו את מצרים באסטרטגיה האימפריאליסטית האמריקאית – שהביטוי האחרון והחשוב ביותר שלה היה מלחמת לבנון.

ב. מלחמת עיראק־איראן, אשר חילקה את העולם הערבי לשנים – מדינות התומכות בעיראק ומדינות התומכות באיראן.

ג. הפירוד הישן, הקיים מאז שנות ה-50, בין המשטרים הערביים האנטי-אימפריאליסטיים ובין המשטרים הערביים הפרו-אימפריאליסטיים. מצב זה גרם ועודנו גורם להיעדר סולידאריות במישור הערבי הרשמי ולהווצרותם של צירים, שחלקם אף בלתי-הגיוניים, כגון "האיחוד" בין המשטרים הלובי-הרפובליקני והמרוקאי-המלרכני.

בו בזמן נמצאת התנועה הלאומית הערבית בנסיגה עקב שינויים מבניים שאילצו אותה לארגן את כוחותיה מחדש. אחד השינויים היה פרישת החוגים הלאומיים של הבורגנות הגדולה מן הזרם הלאומי והחשת תהליכי הפירוד בקרב שורות הבורגנות הזעירה, בין ימין ושמאל, תהליכים שגרמו לעליית הריאקציה במצרים ובעיראק. התפתחות זו מאיימת גם על משטרים ערביים אחרים, כמו באלג'יר ובסוריה, ומחייבת, כפי שציינו, הערכות-מחדש של הכוחות החברתיים המעוניינים בדרך המהפכנית.

אין ספק כי העמקת הברית בין האימפריאליזם האמריקאי לשליטי ישראל, והביטוי שקיבלה בברית צבאית אסטרטגית, הגבירו את תוקפנותה של שותפות זו, והדבר בא לידי ביטוי במלחמת לבנון וספיחיה. יש בכך משום אתגר לתנועת השחרור הלאומית הערבית.

הבעיה הפלסטינית במישור הבינלאומי

המטרה החשובה ביותר של המתקפה הברברית של ישראל נגד לבנון ביוני 1972 היתה חיסול ארגון השחרור הפלסטיני מבחינה צבאית, מדינית, כלכלית ואירגונית. (הערות המחבר: המטרות האחרות היו הפיכת לבנון לפרוטקטוראט אמריקאי-ישראלי והנחתת מכה ניצחת לצבא הסורי, כהכנה לביצוע הפיכה אשר תחסל את המשטר האנטי-אימפריאליסטי בסוריה ותשים קץ לידידות הסובייטית – ערבית, שהיא אחד מן הגורמים המכריעים בחישולה של התנועה הלאומית הערבית). באמצעות חיסול ארגון השחרור הפלסטיני בלבנון ביקשה ישראל לכתוש את ההתנגדות האמיצה והעיקשת בשטחים הכבושים ולמסמס את זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני.

התוקפנות נכשלה. התנגדות הגבורה הפלסטינית, בסיועם של הכוחות הלאומיים הלבנוניים, הצליחה להדוף את הצבא הישראלי שנע לעבר בירות ולהחזיק מעמד בתוך העיר, למרות המצור הברברי עליה.

מתוך רצון למנוע מתושבי בירות את הטראגדיות הכרוכות בהרס, נסוגו ממנה כוחות ההתנגדות הפלסטינית, כשהם מניפים את דגליהם וכהם נושאים את נשקם האישי, והם עשו זאת בסדר מופתי. הכוחות התפרסו

בשש ארצות ערביות, מאלג'יריה במערב ועד לדרום תימן במזרח, והחלו להתארגן מחדש.

שלטונות הכיבוש הישראלי נכשלו גם בכתישת ההתנגדות העיקשת בגדה וברצועה. לא זו בלבד, אלא שהתוקפנות על לבנון ומהלכיה עוררו את הציבור הערבי הפלסטיני והגבירו את מאבקו.

בה בעת, קיבלה הבעיה הפלסטינית משנה חשיבות במישור הבינלאומי. מוסדות האו"ם גינו בתוקף את התוקפנות למן יומה הראשון, וקראו לישראל לסגת מיד משטח לבנון. הם גם תמכו בזכויות הלאומיות של העם הערבי הפלסטיני, הלא הן זכות ההגדרה העצמית והקמת מדינה פלסטינית עצמאית. תמיכת המוסדות העולמיים במאבק העם הפלסטיני למען זכויותיו הלאומיות השתקפה בוועידה בינלאומית שכינס האו"ם בג'נבה, בסוף אוגוסט ובראשית ספטמבר 1983, כדי לדון בבעיה הפלסטינית. בוועידה השתתפו מרבית חברות האו"ם ונציגים של יותר מ-110 ארגונים עולמיים ואיזוריים. היתה זו פעם ראשונה שהאו"ם יזם כינוס ועידה בינלאומית לטיפול בבעיה לאומית. הוועידה קיבלה החלטות הקוראות לפתרון הבעיה הפלסטינית על-ידי נסיגת ישראל מן האיזורים שכבשה מאז במלחמת יוני 1967 ועל-ידי הכרה בזכותו של העם הערבי הפלסטיני להגדרה עצמית ולהקמת מדינתו העצמאית בגדה וברצועה. הוועידה קבעה כי יישוב הבעיה צריך להיעשות באמצעות כינוס ועידה בינלאומית בה ישתתפו כל הצדדים בסכסוך, ובכללם ארגון השחרור הפלסטיני, שהוא הנציג החוקי היחיד של העם הערבי הפלסטיני, וכן ברית-המועצות, ארצות-הברית ומדינות מסוימות נוספות.

באוגוסט 1984 גברה ההזדהות העממית בעולם עם מאבקו של העם הערבי הפלסטיני, וכמאה מן הארגונים הבלתי-ממשלתיים העוסקים במזרח-התיכון קיימו כינוס בג'נבה לציון הזדהותם עם העם הערבי הפלסטיני. הם קראו לכינוס ועידה בינלאומית לפתרון הבעיה הפלסטינית וליישוב משבר המזרח-התיכון. הוועידה החליטה לארגן מסע הסברה עולמי שבמהלכו תיערך החתמה על עצומה הקוראת לכינוס ועידה בינלאומית. מסע ההחתמה החל ב-29.11.84 והיה עתיד להימשך שנה. תאריך ה-29.11 נבחר בשל היותו יום ההזדהות העולמי עם העם הפלסטיני.

הזירה הפלסטינית לאחר הנסיגה מבירות

לאחר הנסיגה מבירות ניצבה ההנהגה הפלסטינית בפני מצב חדש. היה עליה לקבוע מקום מושב חדש כדי שתוכל להמשיך בהנהגת מאבקו של

העם הערבי הפלסטיני. האתר החדש חייב היה לענות על ארבע דרישות יסוד: היה עליו לאפשר שמירה על האחדות הלאומית הפלסטינית, דבקות בדרך הלאומית המהפכנית האנטי-אימפריאליסטית ושמירה על העצמאות הפלסטינית בקבלת החלטות. כן היה עליו להיות קרוב, במידת האפשר, לריכוזיו המרכזיים של העם הערבי הפלסטיני – הגדה והרצועה הכבושות, ירדן ולבנון. המקום האידיאלי למילוי אחר התנאי הרביעי היה עמאן, ולאחריו – דמשק. אולם ההנהגה הפלסטינית בחרה דווקא בתוניס כמרכז מדיני-ארגוני, מתוך שהיתה סבורה כי זה המקום המתאים ביותר לשמירה על עצמאותה בקבלת החלטות.

כינוס המושב ה-16 של המועצה הלאומית הפלסטינית באלג'יר בפברואר 1983 היווה מאורע חשוב ביותר, בייחוד נוכח ציפיותיהם של אויבי התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית שהתנועה תהיה שסועה לאחר הנסיגה מבירות. מושב זה ביטא את האחדות הלאומית הפלסטינית. בדיונים השתתפו כל פלגי ארגון השחרור. המושב גיבש דרך לאומית מהפכנית אנטי-אימפריאליסטית שהלמה את צרכי המאבק הלאומי הפלסטיני-ערבי. המועצה הלאומית קבעה בהחלטותיה, בין השאר:

- "יש לחזק את האחדות הלאומית בין פלגי המהפכה במסגרת ארגון השחרור הפלסטיני ולשפר את היחסים הארגוניים בכל המוסדות והגופים של הארגון, על בסיס הפעילות בחזית וההנהגה הקולקטיבית".
- "יש לדבוק ביכולתם של הפלסטינים לקבל החלטות עצמאיות במישור הלאומי, לשמור על כושר החלטה זה ולהדוף לחצים שמטרתם לפגוע בעצמאות זו".

- "יש לפתח ולהסלים את המאבק המזויין נגד האויב הציוני. כן יש צורך לאחד את כוחות המהפכה הפלסטינית במסגרת צבא שחרור לאומי מאוחד". המועצה קידמה בברכה "את הציבור שלנו העומד איתן בשטחים הכבושים, נגד הכיבוש, ההתנחלות והעקירה; את קולו הלאומי הנשמע פה אחד ואת התלכדותו סביב ארגון השחרור הפלסטיני כנציג החוקי היחיד של העם הפלסטיני מפנים ומחוץ". היא העלתה על נס את "חיזוק אחדותם של המוסדות הלאומיים, החברתיים והציבוריים ושל האיגודים המקצועיים, וכן את הצורך לפעול להקמת החזית הלאומית הפנימית".

המועצה הגדירה את העקרונות שינחו את היחסים בין הארגון למדינות ערב, כשהחשוב שבהם הוא המחויבות לבעיית פלסטין, הדבקות בזכות העם הערבי הפלסטיני לשוב למולדתו וזכותו להגדרה עצמית ולהקמת מולדתו הפלסטינית העצמאית, ודחיית כל התכניות שמטרתן לפגוע בזכותו של הארגון לייצג, לבדו, את העם הערבי הפלסטיני.

עקרונות אלה הנחו את המועצה בבואה לגבש את עמדתה כלפי כמה

ממדינות ערב. אנו נתרכזו בעמדת המועצה לגבי שלוש מהן – ירדן, סוריה ומצרים.

באשר לירדן הדגישה המועצה את "הקשר המיוחד במינו הקושר בין שני העמים, הירדני והפלסטיני, ואת הצורך לפעול למען פיתוחו באופן שיתאם את האינטרס הלאומי של שני העמים ושל האומה הערבית כולה, למען הגשמת הזכויות הבלתי-ניתנות לערעור של העם הפלסטיני, כולל זכותו לשיבה למולדתו וזכותו להגדרה עצמית ולהקמת מדינתו העצמאית". היא הכריזה על "דבקותה בהחלטות הקודמות של המועצה הלאומית המתייחסות לקשר בין ארגון השחרור הפלסטיני וירדן, כאשר נקודת-המוצא היא שהארגון הוא הנציג החוקי והיחיד בתוך השטחים הכבושים ומחוצה להם". המועצה ציינה כי "יש לקדם את הקשרים העתידיים עם ירדן במתכונת של קונפדרציה בין שתי מדינות עצמאיות". (הערת המחבר: למרות שהמועצה אישרה את כל ההחלטות פה אחד, היו מספר פלגים שהסתייגו מסעיף הקונפדרציה, ואולם הם לא רצו "לנפח" את הסכסוך סביב סעיף זה, מתוך הנחה כי הדבר ייושם ממילא רק לאחר קום המדינה הפלסטינית העצמאית).

באשר לסוריה נאמר: "היחסים עם סוריה האחות מושתתים על ההחלטות השוטפות של המועצה הלאומית, המדגישות את חשיבות הקשר האסטרטגי בין ארגון השחרור הפלסטיני וסוריה לשרות המאבק והמטרות הלאומיות, לנוכח האויב האימפריאליסטי הציוני, נגדו עומדים ארגון השחרור הפלסטיני וסוריה בקו העימות הקדמי".

ובאשר למצרים, המועצה דחתה את הסכמי "קמפ־דייוויד" ואת תכניות האוטונומיה והמינהל האזרחי. המועצה הדגישה כי "היא ניצבת לצד העם המצרי וכוחותיו הלאומיים השואפים לשים קץ למדיניות קמפ־דייוויד, כדי שמצרים תשוב למעמדה בתחום המאבק, בלב אומתנו הערבית". הוועד הפועל קרא לפתח את קשרי הארגון עם הכוחות הלאומיים, הדמוקראטיים והעממיים המצריים הנלחמים ב"נורמאליזציה". הוועד הפועל החליט ל"הגדיר את יחסו כלפי המשטר המצרי על בסיס הסתלקותו ממדיניות קמפ־דייוויד".

המועצה אישרה החלטה התומכת בפתרון הבעיה הפלסטינית על בסיס העקרונות אותם גיבשה דעת הקהל העולמית, כפי שהיא מיוצגת באו"ם. המועצה קבעה כי היא "רואה בהחלטות ועידת-הפיסגה של פס (שבמרוקו) את המינימום הדרוש לפעילות מדינית של מדינות ערב, כהשלמה לפעילות הצבאית, במגמה להטות את מאזן-הכוחות לטובת המאבק ולטובת הזכויות הפלסטיניות והערביות". כן הביעה המועצה את תמיכתה בתכניתו של היו"ר ברז'נייב, "המדגישה את הזכויות הלאומיות הבלתי-ניתנות לערעור,

ובכלל זה, זכות השיבה, ההגדרה העצמית והקמת המדינה הפלסטינית העצמאית, בהנהגת ארגון השחרור הפלסטיני, נציגו החוקי והיחיד של העם הפלסטיני". (הערת המחבר: תכנית ברז'נייב כוללת סעיף הקובע את כיבוד הריבונות והעצמאות של כל המדינות במזרח-התיכון, ובכלל זה ישראל. סעיף זה נכלל בתכנית השלום הערבית שאושרה בוועידת-הפיסגה של פס, אך ללא הפיסקה: "ובכלל זה ישראל". ואולם המלך חסן השני, יו"ר פיסגת פס, אמר, בתשובה לשאלת עיתונאי, כי הסעיף אכן נכלל בתכנית). המועצה החליטה עוד לדחות את תכנית רייגן על שהיא מתנכרת לזכות השיבה, לזכות ההגדרה העצמית ולזכות להקים מדינה פלסטינית עצמאית. כן קראה המועצה לטפח את יחסי הידידות בין הארגון לברית-המועצות, לשאר המדינות הסוציאליסטיות, למדינות הליבראליזם המתנגדות לאימפריאליזם, לציונות ולקולוניאליזם, למדינות הידידות באמריקה הלאטינית ולכוחות הדמוקראטיים. המועצה הביעה גם את הערכתה לתפקיד אותו ממלא האו"ם והכריזה על דבקותה באמנתו. לסיכום, ניתן לקבוע שהמושב ה-16 הביא את מאבקו של העם הערבי הפלסטיני לשלב מתקדם יותר. המושב ייצג, מבחינה מדינית וצבאית, את האחדות הלאומית הפלסטינית, והוכיח כי זו מסוגלת להתגבר על הקשיים שבנסיגה מבירות ולהציג פתרון דמוקראטי לבעיה הפלסטינית.

המרידה ב"פתח" וספיחיה

במאי 1983 הודיעו מספר גורמים ב"פתח" כי הם אינם מקבלים את דרכה של הוועדה המרכזית של "פתח". הבולטים שבהם היו נמר צאלח (אבו-צאלח), חבר הוועדה המרכזית, והמפקד הצבאי אבו-מוסא. הם קראו לכנס את ועידת "פתח" כדי להכריע בבעיות הניצבות בפני התנועה. הניצוץ שהבעיר את התנגדות אותם גורמים היו השינויים שהכניס יאסר ערפאת, יו"ר הוועד-הפועל והמפקד הכללי, בקרב הפיקוד הצבאי, כולל מינויים של מפקדים שלא נהנו מאמון הלוחמים בשל התנהגותם במלחמת לבנון ביוני 1982. הרושם הראשון היה שגורמים אלה תובעים רפורמות ארגוניות כגון: הנהגה קולקטיבית, ביקורת על הכספים וניהול דמוקראטי של המוסדות. ואולם בפועל התברר כי הפורשים מתנועת "פתח" מסרבים לקבל את הקו המדיני של ארגון השחרור, כפי שגובש על-ידי המועצה הלאומית הפלסטינית במושבה באלג'יר. אבו-מוסא חשף עובדה זו בתזכיר ששיגר להנהגת "פתח", בו אמר: "תנועת 'פתח' מאמינה כי המאבק בנוכחות הישראלית בפלסטין הוא מאבק בין שתי ישויות סותרות המצויות על אדמה

אחת. כל אחת מהן שוללת את קיומה של השניה ואין מקום לדו־קיום בין השתיים. בענין זה לא יסייע הזמן ולא השנים החולפות. תנועת "פתח" דוחה את החלטות ועידת־הפיסגה של פס ורואה בהן חלק מן המזימה האמריקאית להביא להכרה מצד האומה הערבית בישות הציונית, סיום מצב המלחמה עימה כהכנה לחיסול בעית פלסטין, חיסול המבנה הנקרא האומה הערבית והידוק האחיזה האמריקאית בכל המולדת הערבית" (כתב־העת אלמוקף אלערבי, יוני 1982).

המתפלגים לא זכו בתמיכת הציבור הערבי הפלסטיני. הציבור התנגד לדרך בה בחרו — יציאה ממסגרת האחדות הערבית והלגיטימיות הפלסטינית, כפי שהיא באה לידי ביטוי בהחלטות המוסדות הפלסטיניים. עמדת המתפלגים סתרה את הצורך לשמור על עצמאות ההחלטה הפלסטינית: המתפלגים סמכו על תמיכתו של המשטר הסורי. תמיכה זו, מצידה, עומדת בסתירה לתמיכתה של סוריה בהחלטות מועצת־הבטחון 242 ו־338, שהתקבלו לאחר מלחמת אוקטובר 1973, כמו גם להשתתפותה בהתוויית תכנית השלום הערבית בוועידת פס.

התמיכה הסורית היתה גורם מכריע בפריצת הלחימה בין האחים הפלסטינים בבקעת הלבנון, ולאחר מכן בטריפולי. התפשטות הלחימה לטריפולי הצביעה על כך שהמורדים ומשתפי הפעולה עימם רצו להכריע את המאבק בדרך הצבאית, וחרגו בגסות מסגנון הדיאלוג הדמוקראטי בו השתמשו פלגי התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית, ואשר היה לאחד ממקורות הכוח והדינאמיות שלה ושימש מקור השראה להתלכדות הציבור הערבי הפלסטיני סביב הוועד הפועל של ארגון השחרור הפלסטיני. טבעי הדבר שהציבור הערבי הפלסטיני, ועימו שאר הכוחות הלאומיים בעולם הערבי, גינו את חזית המתפלגים ואת החלטתם להשתמש בנשק — בייחוד לאחר שהקרבות הגיעו למחנות הפליטים אלנהר אלבארד ואלבדאוי באיזור טריפולי. טבעי גם שהציבור הערבי הפלסטיני ראה בלחימה נסיון הפיכה ופשע נגד העם הערבי הפלסטיני.

עוד קודם לכן הקימו החזית העממית הדמוקראטית לשחרור פלסטין והחזית העממית לשחרור פלסטין הנהגה משותפת שגיבשה "תכנית לאחדות ולרפורמה דמוקראטית", במטרה להילחם במגמות הימניות. הנהגה זו ראתה בהמשך הלחימה בטריפולי מצד המתפלגים נסיון הפיכה. האמת היא שהמתפלגים מ"פתח" לא חפצו ברפורמה הדמוקראטית. הם גם סרכו להצעה של אחד ממנהיגי "פתח", צלאח ח'לף (אבו־איאד), ליישב את המשבר. מייד לאחר הכרזת המתפלגים על התנגדותם לדרך של הנהגת "פתח", ועוד לפני שפרצה הלחימה בטריפולי, העלה אבו־איאד הצעה ליישוב המשבר. הצעתו כללה את הסעיפים הבאים:

- יופקו לקחים ממלחמת לבנון במישורים המדיני, הצבאי והארגוני, כדי שאפשר יהיה לבחון כל מעשה הפוגע בתנועה.
 - יוקמו ועדות ביקורת בתחומי הכספים והארגון של הכוחות הצבאיים, בדרג המרכזי ובדרג האיזורי.
 - יחולקו מחדש תחומי האחריות בתוך הוועדה המרכזית והמועצה המהפכנית של תנועת "פתח".
 - יוקפד על קיום הנהגה קולקטיבית בתנועה.
 - יפורסם גילוי-דעת מדיני שידגיש מחדש את החלטות המועצה הלאומית הפלסטינית, את דחיית תכנית השלום האמריקאית ואת הדבקות בהחלטות ועידת פס ובתכנית ברז'נייב לשלום במזרח-התיכון.
 - יימשך הדיאלוג עם מנהיגי תנועת האופוזיציה בתוך "פתח". אלה ייקראו להציג את ביקורתם בפני ועידת התנועה, אשר תכונס בהקדם.
 - יאורגנו מחדש משרדי ארגון השחרור הפלסטיני בחו"ל.
- מלחמת-האחים הפלסטינים בטריפולי פסקה לאחר הסכמתם של יאסר ערפאת והכוחות המזוינים הפלסטיניים לסגת מן האיזור ולהפסיק בכך את שפיכות הדמים ואת הרס בירתה של צפון-לבנון. המתפלגים והמשטר הסורי הסכימו, בלחץ של גורמים ערביים ובינלאומיים, להפסקת הלחימה ולנסיגת מטריפולי, וזאת למרות שרצו להשיג הכרעה צבאית. ח'אלד אלחסן, אחד ממנהיגי "פתח", ציין כי ההסכם הסעודי-סורי להפסקת הלחימה הושג לאחר התערבותן של דרום-תימן, אלג'יריה וכוויית. הוא הוסיף כי ברית-המועצות פעלה מן ההתחלה לאיחוי הקרע ולמניעת ההתנגשות, אולם לא עלה בידה לעצור בעד האחים הסורים והמתפלגים אלא לאחר שנשפך דם רב, למרבית הצער והכאב. האמת היא שברית-המועצות מילאה תפקיד מכריע בהפסקת הלחימה, אולם מספר חוגים ערביים תימניים וסוריים רצו להעניק דווקא לסוריה את האשראי של הפסקת הלחימה.
- באשר לתוצאות הלחימה הבין-פלסטינית בבקעה ובצפון לבנון ניתן לציין את הנקודות הבאות:
- הוכשלו המאמצים לחולל רפורמה דמוקרטית, כפי שהוצע על-ידי המתפלגים ומנהיגי פלגים פלסטיניים נוספים.
 - הסתבכו היחסים בין המשטר הסורי וארגון השחרור – אותם יחסים שהמועצה הלאומית הפלסטינית במושבה באלג'יר קבעה כי הם צורך אסטרטגי לנוכח איומי האימפריאליזם והציונות.
 - נכשל הנסיון להכריע את המאבק בתנועה הלאומית הפלסטינית בדרך צבאית וכן נכשלה הקמתה של הנהגה פלסטינית חלופית, שתביע את רצונה של סוריה. כשלון זה העמיק את תמיכתו של הציבור הפלסטיני, בכל אתר ואתר, ואפילו במחנה הפליטים אלירמוכ שבסוריה, בארגון השחרור

הפלסטיני. ציבור זה דחה את דרכם של המתפלגים, שהעדיפו להשתמש בנשק במקום לנהל דו-שיח דמוקראטי.

המבוכה בזירה הפלסטינית גברה במהלך פעולת הנסיגה מטריפולי, בעקבות ביקור יו"ר הוועד-הפועל, יאסר ערפאת – שהיה בדרכו לתימן – במצרים, שם נפגש עם הנשיא חוסני מובארכ. פגישה זו עוררה סערה משום שסתרה את החלטות מוסדות התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית, ובייחוד את החלטות מושב המועצה הלאומית שהתכנס באלג'יר, אשר היתנו כינון יחסים עם המשטר המצרי בהסתלקותו של זה מהסכמי "קמפ-דייוויד". כפי שצפוי היה, סרבו הכוחות הלאומיים הפלסטיניים לראות בפגישה מאורע מכריע. הם דחו את קריאת המתפלגים ותמכו, ככלל, בעמדת הוועדה המרכזית של "פתח" בענין פגישת עראפת-מובארכ, שאלה עיקריה:

ראשית, הוועדה מתחה ביקורת על פגישת ערפאת-מובארכ וראתה בה צעד אישי שעשה יאסר ערפאת מבלי לקבל את אישור המוסדות הלגיטימיים ומבלי להתייעץ עימם. בכך הפר את עקרון ההנהגה הקולקטיבית ואת עקרונות "פתח". הוא גם הפר את החלטות המועצה הלאומית הפלסטינית.

דבר שני, הוועדה הדגישה את המחוייבות לזכויות העם הערבי הפלסטיני לשיבה, להגדרה עצמית ולהקמת מדינה פלסטינית עצמאית על אדמה פלסטינית. כן הודגשה ההתנגדות "לחוזים, להסכמים וליוזמות הפוגעים בזכויותינו הלאומיות, ובכלל זה הסכמי 'קמפ-דייוויד' ו'תכנית רייגן'. דבר שלישי: הוועדה קראה למצוא פתרון לכל ההסתבכויות במסגרת המוסדות הלגיטימיים: "חשוב לנו להדגיש שכל הסתייגות או תמיהה יועלו במסגרת המוסדות הלגיטימיים (אלאתחאד, 26.10.83).

יחד עם זאת, אין מנוס מלראות את ביקורו של יאסר ערפאת בקהיר ואת פגישתו עם חוסני מובארכ כביטוי לנטייה ימנית המשקפת זרם בורגני לאומי פלסטיני. הערכתנו זו מסתמכת על נסיונותיו של יאסר ערפאת, במסגרת הדיונים שניהל עם המלך הירדני חוסיין מאז אפריל 1983, למצוא בסיס משותף עליו יוכל המלך חוסיין להסתמך כדי להצטרף למשא-ומתן ליישוב הבעיה הפלסטינית על יסוד "תכנית רייגן". נסיון זה הוכשל על-ידי הוועדה המרכזית של "פתח", עת דחתה באופן נחרץ את "תכנית רייגן", מצד אחד, וסרבה ליפות את כוחו של המלך חוסיין לייצג את הצד הפלסטיני, מצד שני.

הסכם עדן-אלג'יר

הנסיבות הביאו ליצירת גוש חדש במסגרת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית, שקבע כי הוא משתייך לארגון השחרור הפלסטיני וכי הוא דבק באחדות הלאומית, בחופש ההחלטה הפלסטיני ובדרך הלאומית האנטי-אימפריאליסטית. גוש זה הורכב מן החזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין, החזית העממית לשחרור פלסטין, המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית וחזית השחרור הפלסטינית. הוא הוקם במהלך הלחימה בטריפולי ופירסם את גילוי-הדעת הראשון שלו בנובמבר 1983. התארגנות חזיתית זו הסבירה את הקמתה בהכרח להביא לרפורמה דמוקרטית. מכאן, אולי, נבע שמה – "הברית הדמוקרטית". "הברית הדמוקרטית" קראה לדרושיח לאומי בין כל הפלגים הפלסטיניים, על מנת להשיב את האחדות הלאומית ולחלץ את ארגון השחרור הפלסטיני מן הקשיים, וליתר דיוק, מן המשבר אליו נקלע כתוצאה מן הקרע ב"פתח" וספיחיו, ובייחוד מהחרפת היחסים בין המשטר הסורי והארגון, וליתר דיוק הנהגת "פתח", שהוא הפלג הפלסטיני הגדול ביותר. המשטר הסורי הרחיק את ערפאת מדמשק וניתק את הקשר של הפלגים שמפקדותיהם נמצאות בדמשק עם מוסדות ארגון השחרור הפלסטיני.

הדיאלוג בין מנהיגי "פתח" ל"ברית הדמוקרטית" הפך לאבן-פינה בזירה הפלסטינית ומשך את התעניינות החוגים הפלסטיניים, הערביים והעולמיים. נטלו בו חלק – דינאמי ויעיל – שני נשיאים ערביים: נשיא תימן, עלי נאצר מוחמד, ונשיא אלג'יריה, אלשאזלי בן-ג'דיד. הדיאלוג זכה לעידוד מצד הכוחות המהפכניים בעולם ובראשם ברית-המועצות, אשר פעלה להשבת האחדות הלאומית הפלסטינית על כנה, מצד אחד, ולהסדרת היחסים הסוריים-פלסטיניים, מצד שני.

ב-27.6.84 הושג בעדן הסכם בין חמישה פלגים: "פתח", החזית הדמוקרטית, החזית העממית, המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית וחזית השחרור הפלסטינית. היתה ציפייה כי ההסכם יביא למחיקת ההשפעות השליליות של הפילוג ולהשבת האחדות הלאומית לתנועת השחרור הלאומית הפלסטינית. ההסכם, שנודע כהסכם עדן-אלג'יר, נחתם באופן רשמי ב-13.7.84. חליל אלחזיר, ראש משלחת "פתח", פירסם גילוי-דעת בו אמר: "ההסכם טומן בחובו משמעויות רבות, שהבולטות שבהן הן הדגשת אחדותו של ארגון השחרור הפלסטיני, בתוקף היותו הנציג החוקי היחיד של העם הפלסטיני; דחיית כל פילוג בשורותיו ושקידה על הישגיו, על דרכו ועל הקו הלאומי שלו, המבטא את המטרות והאינטרסים של העם הפלסטיני. שנית: אש"פ ימשיך להיות המסגרת וחיל-החלוח בהמשכת

המאבק למען הבטחת זכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית ולהקמת מדינתו העצמאית. שלישית: אש"פ מתנגד לפתרונות האימפריאליסטיים השואפים לגזול את זכויותיו של העם הפלסטיני ולחסל את זהותו הלאומית, כגון הסכמי "קמפ-דייוויד", תכנית רייגן, תכנית האוטונומיה ותכניתה של מפלגת העבודה. רביעית: על אש"פ לשמש בתפקיד מגן זכויותיו של העם הפלסטיני והאינטרסים הקיומיים שלו, בכל אתר ואתר. האחדות הלאומית בכל ריכוז (פלסטיני) היא הערובה הבטוחה להגנה על זכויות ואינטרסים אלו. חמישית: יש לשקוד על ריכוז כל המשאבים הערביים ועל הצורך באחדות המאבק הערבי, לצד מאבקו של העם הפלסטיני. בענין זה מדגיש ההסכם את חשיבות היחסים הסוריים-פלסטיניים. כן מדגיש ההסכם את הצורך לתמוך במאבק הפלסטיני-הלאומי-לבנוני (המשותף), כדי לחזק את אחדות קו העימות העיקרי – עם הכיבוש הישראלי. ששית: ההסכם מקדיש תשומת-לב רבה לבעיותיו של העם הפלסטיני בארץ הכבושה ולצורך לחזק את אחדותו באמצעות הקמת חזית לאומית".

ההסכם קרא לכל הפלגים, האישים והכוחות הלאומיים לפתוח בדיאלוג לאומי כולל, במסגרת אש"פ ומוסדותיו החוקיים. כן קרא ההסכם לפתוח בדיאלוג לאומי כולל, ב-15 ליולי 1984. ההסכם קבע שיש לכנס את המושב הבא של המועצה הלאומית הפלסטינית לא יאוחר מן ה-15.9.84.

בגילוי-הדעת קרא אלוזיר לציבור הפלסטיני להביע את דעתו, כדי שההסכם יוכל להגשים את אחדותו של אש"פ. הוא קרא לכל התומכים במאבק הפלסטיני – מדינות, עמים וכוחות לאומיים – לתמוך באחדות אש"פ. הצדדים התחייבו להגן על האחדות הלאומית הפלסטינית במסגרת אש"פ (אלאתחאד, 15.7.84).

הסכם עדן-אלג'יר קבע את העמדות לגבי הבעיות העיקריות הניצבות בפני ארגון השחרור הפלסטיני והתנועה הלאומית הערבית הפלסטינית. בסעיף הראשון, שעסק במצבו של הציבור הפלסטיני בארץ הכבושה, נאמר: "יש צורך להגן על אחדות השורה ועל עמדה לאומית אחידה, ולמנוע את השתקפות הבעיות והקשיים מבחוח בקרב עמנו בארץ הכבושה". כן נכללת קריאה ל"החייאתה של החזית הלאומית הפלסטינית בשטחים הכבושים, על בסיס החלטות המושב ה-16 של המועצה הלאומית הפלסטינית. לחזית זו תינתן הסמכות להנהיג את המאבק המדיני והציבורי... יש לאחד את המוסדות העממיים, האיגודים המקצועיים ואחרים, ולצאת בתקיפות נגד כל נסיונות הפילוג בשורותיהם. יש לצאת נגד הנסיונות המפוקפקים לפגוע בהתלכדות סביב ארגון השחרור הפלסטיני כנציגו החוקי והיחיד של העם הערבי הפלסטיני. יש לצאת נגד הנסיונות להנחית מהלומה

על המוסדות הלאומיים בשטחים הכבושים ונגד המצור המופעל כדי לאלץ את עמנו לקבל את תכניות הכניעה".

בנושא היחסים הפלסטיניים-מצריים קבע ההסכם כי ביקורו של יאסר ערפאת במצרים היווה חריגה מהחלטות המועצה הלאומית הפלסטינית. יש לצאת נגד השפעותיו המזיקות. ארגון השחרור הפלסטיני אינו אחראי לתוצאותיו ואינו מחוייב בכל התחייבויות מדיניות הנובעות ממנו. ההתחשבנות לגביו תיעשה במסגרת המוסדות החוקיים של ארגון השחרור הפלסטיני. כן קבע ההסכם כי הארגון ממשיך לדבוק בהחלטות ועידת הפיסגה של בגדאד בענין ההתייחסות למשטר המצרי; את "קמפ־דייוויד", נאמר, יש לראות כתופעה מבודדת, ויש להפסיק את כל המגעים המדיניים עם המשטר המצרי. בהסכם אושרו גם החלטות המושב ה־16 של המועצה הלאומית הפלסטינית בענין הקשרים עם המשטר המצרי, במידה ויסתלק ממדיניות "קמפ־דייוויד".

ההסכם קבע כי יש צורך להשתית את היחסים בין ארגון השחרור למשטר הירדני על בסיס הסייגים שנכללו בהחלטות המועצה הלאומית, ובמיוחד אלה של המושב ה־16 שלה. ההסכם כלל החלטה ש"לא לנקוט בכל פעילות מדינית משותפת עם ירדן לחיפוש אחר פתרונות לבעיה הפלסטינית, העלולים לפגוע בייצוג הבלעדי של העם הפלסטיני על־ידי ארגון השחרור".

כן הוחלט "לדחות כל פתרון לבעיה הפלסטינית על בסיס תכנית רייגן, פשרה טריטוריאלית או 'האופציה הירדנית' (תכניתה של מפלגת העבודה הישראלית), או כל תכנית אחרת הגורעת מן הזכויות הלאומיות והבלתי־ניתנות לעירעור של עמנו לשיבה למולדת ולהקמת מדינה עצמאית בהנהגת ארגון השחרור הפלסטיני. כן יש לדחות כל נסיון ירדני להצטרף לפתרונות אלה". ההסכם דחה את הצעד הירדני להחייאת הפרלמנט, על שום שהוא חורג מהחלטות ועידת־הפיסגה של רבאט בשנת 1974 ועל שום שהוא גורע מזכותו של ארגון השחרור הפלסטיני לייצג באופן בלעדי את העם הפלסטיני.

בפרק אחר של ההסכם נאמר כי החתומים עליו דנו ברוח של אחריות לאומית במאורעות־הדמים החמורים שאירעו בזירה הפלסטינית ב־1983 ובהשלכותיהם על אחדות המאבק הפלסטיני ועל מעמדו ושמם הטוב של ארגון השחרור. מתוך נקודת־מוצא זו החליטו החתומים כדלהלן:

א. השימוש בנשק ובאלימות לשם כפיית פתרונות לסכסוכים בתוך שורות המהפכה, סותר את החלטות המועצה הלאומית, אשר קבעו את עקרונות הדיאלוג הדמוקרטי, ופוגע בדרכה של המהפכה הפלסטינית.

ב. יש לדחות את כל הנסיונות לפלג את ארגון השחרור הפלסטיני ולזרוע

קרע בשורותיו, או ליצור לו הנהגות חלופיות. יש לדבוק באחדות הארגון ובלגיטימיות של מוסדותיו.
ג. נושא זה יידון במושב הבא של המועצה הלאומית, על בסיס העקרונות דלעיל.

ההסכם הדגיש את חשיבות "העמקת הקשרים בין ארגון השחרור וסוריה על בסיס עקרונות לאומיים", שהם, בין השאר: כיבוד הדדי של עקרונות העצמאות, השוויון ואי-התערבות בעניינים פנימיים; נקיטת אמצעים אשר יביאו לחיזוק האמון ההדדי ויאפשרו למהפכה הפלסטינית למלא, שכם אל שכם עם סוריה ועם הכוחות הלאומיים הלבנוניים, את תפקידם במאבק...; ראיית גילוי-הדעת הסובייטי-סורי, אשר הדגיש את ענין אחדותו של ארגון השחרור על בסיס עקרונות לאומיים, מתקדמים ואנטי-אימפריאליסטיים, כציון-דרך בנסיונות לשפר את היחסים עם סוריה ולהתגבר על המשבר בו שרויים המהפכה וארגון השחרור".

ההסכם קרא להידוק הברית הלאומית הלבנונית-פלסטינית-סורית, להידוק הקשרים עם הכוחות הלאומיים והמתקדמים הלבנוניים הנאבקים בכיבוש, בהשפעה האמריקאית ובתכנית פריסת ההגמוניה של הפלנגות, ולפעול למען הבטחת עמצאותה של לבנון, אחדותה, ערביותה והתפתחותה הדמוקרטית.

בתחום הארגוני קרא ההסכם להרחבת לשכת המועצה הלאומית, להכרה במפלגה הקומוניסטית הפלסטינית כאחד מן הפלגים המיוצגים במועצה הלאומית ולהכנסת תיקונים בתקנון-היסוד של ארגון השחרור, באופן שיכלול את כל הרפורמות עליהן הוסכם. כן אישר ההסכם כי המועצה המרכזית תיבחר להבא באופן ישיר במועצה הלאומית. תהיינה לה סמכויות החלטה, ובכללן הסמכות לבקר את הוועד-הפועל בכל הנוגע לביצוע החלטות המועצה הלאומית. ההסכם קבע כי כל הפלגים ייוצגו בוועד-הפועל, כי הוועד-הפועל יבחר סגנים ליו"ר, כי תוקם מזכירות כללית שתהווה הנהגה ביצועית קולקטיבית האחראית על קבלת החלטות יומיומיות בכל הבעיות הארגוניות, המדיניות, הכספיות והצבאיות, במרווחי-הזמן שבין ישיבות של הוועד-הפועל.

החוגים הפלסטיניים והערביים והכוחות המהפכניים בעולם קידמו בברכה את ההסכם, וראו בו מאורע היסטורי המכשיר את הקרקע להשבת האחדות לארגון השחרור הפלסטיני על בסיס עקרונות יציבים – פעולה במסגרת תנועת השחרור הלאומית הערבית הפלסטינית האנטי-אימפריאליסטית, כריתת ברית אסטרטגית עם המשטרים הערביים הלאומיים, וכיחוד עם סוריה, הניצבת בקו-העימות הראשון עם

האימפריאליזם, והישענות על הידידות ושיתוף-הפעולה עם הכוחות המהפכניים בעולם, ובראשם ברית-המועצות.

כל אותה עת המשיכה הנהגת "פתח" לקיים דו-שיח עם מנהיגי המשטר הסורי באמצעות מנהיגי דרום-תימן ואלג'יריה, על מנת לסלק את המכשולים הניצבים בפני כריתת ברית מוחשית סורית-פלסטינית. אחד הצעדים שנעשו לשם כך, באותה תקופה, היה ביקורו של פארוק אלקדומי, ראש המחלקה המדינית ואחד ממנהיגי "פתח", בסוריה, בסוף יולי 1984. העתונים דיווחו כי שיחותיו של אלקדומי עם הנשיא הסורי חאפז אל-אסד החלו להניב תוצאות חיוביות. הנשיא חאפז אל-אסד הכריז: "השאלה אם ייבחר יאסר ערפאת מחדש כיו"ר הוועד-הפועל, אם לא, היא ענין פלסטיני פנימי לחלוטין, ויחליטו עליו מוסדות ארגון השחרור הפלסטיני" (אלאתחאד, 29.7.84). בה בעת ביקר בסוריה חידר אל-אייב, חבר הלשכה המדינית של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית. הוא ומשלחתו קיימו דיונים אינטנסיביים עם מנהיגי סוריה על בעיות שונות, ובכללן הבעיה הפלסטינית. סוכנויות-הידיעות הבליטו את העובדה שהמשלחת הסובייטית בראשותו של אל-אייב עשתה מאמצים מיוחדים למען שיפור היחסים הפלסטיניים-סוריים.

אולם, ההתפתחויות אשר תכפו ובאו בעקבות הסכם עדן-אלג'יר לא היו חיוביות. הדיאלוג הפלסטיני-סורי והמאמצים של מנהיגי דרום-תימן, אלג'יריה וברית-המועצות להסדרת היחסים בין הצדדים לא נשאו פרי. המשטר הסורי המשיך בסרובו להסדיר את יחסיו עם "פתח" ועם המנהיגים החוקיים של הארגון. הוא המשיך לתמוך במתפלגים ובפלגים הפלסטינים הנתמכים על-ידי סוריה. המתפלגים מ"פתח", ואיתם הפלגים הפלסטיניים הידועים בשיתוף-הפעולה שלהם עם המשטר הסורי (שלא לומר המזדנבים אחריו) — צאעיקה, החזית העממית לשחרור פלסטין — המפקדה הכללית (בהנהגת אחמד ג'בריל) וחזית המאבק העממי, הקימו ברית אותה כינו "הברית הלאומית". ברית זו נקטה עמדה הנוגדת את הסכם עדן-אלג'יר. אמנם, "הברית הלאומית" הביעה את נכונתה ליטול חלק בדיאלוג הלאומי הפלסטיני להשבת האחדות, ללא תנאים. היא גם הביעה את הסכמתה, באופן כללי, להסכם עדן-אלג'יר. ואולם כאשר ניצבה בפני הצורך לבצע את ההסכם בפועל, באמצעות השתתפות במושב המועצה הלאומית הפלסטינית, היא החלה להתנות תנאים, בייחוד בתחום הארגוני. החמורה בדרישותיה היתה סילוקו או פיטוריו של יו"ר הוועד-הפועל יאסר ערפאת, וזאת ללא כינוס המועצה הלאומית, הפרלמנט של העם הפלסטיני בגולה, שהוא הגוף החוקי בעל הסמכות להחליף את יו"ר הוועד-הפועל.

בתום דיונים שנערכו בין "הברית הדמוקראטית" ו"הברית הלאומית", גיבשה זו האחרונה את עמדתה בגילוי-דעת בו נאמר: "הברית הלאומית

הפלסטינית מדגישה את דבקותה באחדותו של ארגון השחרור הפלסטיני, שהוא הנציג החוקי היחיד של עמנו, ונאבקת למען הידוק האחדות על בסיס עקרונות מתקדמים לאומיים אנטי-אימפריאליסטיים, אנטי-ציוניים ואנטי-ריאקציוניים. היא תלחם בכל נסיון לזרוע קרע באחדות ולפלג את ארגון השחרור הפלסטיני. אחדותו של ארגון השחרור הפלסטיני מחייבת את המשך המאבק לחיסול דרכו של הימין הפלסטיני, אותו ייצג עראפאת עת חרג מן האמנה הלאומית הפלסטינית ומהחלטות המועצה הלאומית, ועורר ביקורת על הלגיטימיות שלו ועל כשירותו. הוא אינו מהווה עוד מכנה משותף לאחדות השורה הפלסטינית. הברית הלאומית הפלסטינית מברכת על כל המאמצים שנעשו על-ידי הכוחות הפלסטיניים והערביים למניעת פירוך, על-ידי מניעת כינוס המועצה הלאומית. במסגרת זו אנו מברכים את מאמצי דרום-תימן ואלג'יריה, ובייחוד את מאמצייהם של הנשיאים עלי נאצר מחמד ואלשאזלי בן-ג'דיד. הברית הלאומית קוראת לברית הדמוקראטית לחדש את הדיאלוג עמה בהשתתפות יו"ר המועצה הלאומית וחברי הוועד-הפועל, לשם הקמת התלכדות לאומית גדולה אשר תדיח את עראפאת ותדחה את דרכו, ולשם השבת אחדותו של ארגון השחרור הפלסטיני על בסיס עקרונות לאומיים מתקדמים אנטי-אימפריאליסטיים, אנטי-ציוניים ואנטי-ריאקציוניים" (אלא אלאמאם, עתון החזית העממית – המפקדה הכללית, 29.9.84).

"הברית הלאומית" זכתה ללא ספק בתמיכתו המלאה של המשטר הסורי. אך היא לא לקחה בחשבון את הנהגת "פתח" ואף לא את ארגון "פתח", המהווה את הפלג הפלסטיני הגדול והחזק ביותר, עמוד השדרה של התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית.

כתוצאה מהתפתחויות אלה נוצרו שלושה גושים בקרב הכוחות הלאומיים הפלסטיניים: "פתח" ותומכיו העצמאיים, הברית הדמוקראטית והברית הלאומית. כל אחד מהם שיקף מגמה שונה בענין עתידה של הפעילות הלאומית הפלסטינית. באופן טבעי התמקד הוויכוח ביניהם סביב מועד כינוס המושב ה-17 של המועצה הלאומית הפלסטינית, שכן המועצה הלאומית מהווה את המסגרת הארגונית היחידה המסוגלת להכריע בסכסוכים הנוגעים לבעיות המדיניות והארגוניות השונות. הצדדים להסכם עדן-אלג'יר מצאו לנכון לכנס את המושב ב-15.9.85, מתוך סברה שהדיאלוג המקיף בין כל הפלגים והגושים יסתיים עד לאותו מועד.

אולם התחזיות לא התממשו. מנהיגי "החזית הדמוקראטית" ביקשו לדחות את מושב המועצה הלאומית "עד שיוסרו המכשולים הניצבים בפני יישום הסכם עדן". החזית יצאה מתוך הנחה שהסכם עדן אינו מסתכם בנקודה אחת בלבד – מועד כינוס המועצה הלאומית – וכי הארגון, למרות

כל מה שעבר עליו, יכול להמתין זמן נוסף, עד אשר יוסרו המכשולים המונעים את ביצוע ההסכם. החזית טענה כי "כינוס המועצה הלאומית מבלי להגיע לפתרון בעיית היחסים הפלסטיניים-סוריים, עלולה להביא להחרפת היחסים הפלסטיניים-סוריים ולמשבר כולל, דבר שאינו אינטרס של סוריה וגם לא של המהפכה הפלסטינית" (אלהדף, 24.9.84). בו בזמן ראו מנהיגי החזית הדמוקרטית את התנאים שהציגה "הברית הלאומית" (ומאחוריה סוריה), כתנאים שאי-אפשר לעמוד בהם. הם ציינו שהסכם עדן-אלג'יר קבע שביקור ערפאת בקהיר וחריגותיו מהחלטות המועצה הלאומית יידונו במושב הבא של המועצה הלאומית. בענין זה הצהיר נאייף חואתמה, המזכיר הכללי של החזית הדמוקרטית: "אנו מוכנים לשוב ולהיפגש עם האחים ב'חזית הלאומית' אם יסכימו לפתוח בדיאלוג כולל ולוותר על תנאיהם המוקדמים, אותם לא ניתן למלא. במידה ועמדת 'הברית הלאומית' לגבי הדיאלוג הכולל וענין המוסדות תישאר בעינה, מן הנמנע יהיה להגיע לדיאלוג, וממנו להסכם בין הצדדים. התנאים הבלתי-אפשריים שמעלים האחים מן 'הברית הלאומית' מסכלים, למעשה, את הפעילות למען האחדות" (אלחריה, 23.9.84).

מנהיגי "פתח" הדגישו כי הסכם עדן-אלג'יר התווה את מרכיבי הדרך המדינית-ארגונית, ומשום כך תהיה משימתה של המועצה הלאומית לקבוע מהם האמצעים "אשר יבטיחו את הידוק האחדות הלאומית ויעמיקו את המשמעות החזיתית של הפעילות הלאומית הפלסטינית". לדעתם, "הסכמה לאורח-החשיבה הסורי פירושה כניעה, השבת האפוטרופוסות, ויתור על חופש ההחלטה הפלסטיני ועצמאותה ופירוק כל ההתארגנויות הפלסטיניות" (פלסטין אלת'ורה, 29.9.84). מנהיגי "פתח" לא התנגדו לדחיית מושב המועצה הלאומית "כל עוד נעשים נסיונות לקיים דיאלוג לאומי מקיף בהשתתפות כל הפלגים הפלסטיניים, כולל 'הברית הלאומית', שכן במקרה כזה תוסר התנגדותה של סוריה ויבוטלו השלכותיה במישור הערבי והבינלאומי". אולם הם דרשו לקבוע מועד לסיום הדיאלוג ונסיונות הפיוס. בתום תקופת הדיאלוג תבעו לכנס את המושב, ותהיינה הנסיבות אשר תהיינה. נקודת-המוצא שלהם היתה תחושתם כי מרבית חברי המועצה אכן ישתתפו בה.

נוכח כשלון הדיאלוג בין "הברית הדמוקרטית" ו"הברית הלאומית", חשו מנהיגי "פתח" כי נדרשת הכרעה בשאלת כינוס מושב המועצה. אי לכך, כינסו פגישה בתוניס ב-14.19.84 בה השתתפו חברי הוועדה המרכזית של "פתח", חברים מן הוועד-הפועל של ארגון השחרור והמועצה הלאומית ואישים פלסטינים המתגוררים במדינות ערב ובחול, מתומכי דרכה של "פתח". בעקבות הכינוס פירסמו את גילוי-הדעת הבא:

1. הנסיבות הנוכחיות... מחייבות את כינוס המושב ה-17 של המועצה הלאומית הפלסטינית לפני סוף נובמבר 1984, היות והמועצה היא המסגרת החוקית המתאימה להעלאת כל הבעיות הנוגעות לדרך מאבקו של העם הפלסטיני. הנושא הפלסטיני נפגע קשות מהמשך הטיפול בעניינים אלה מחוץ למסגרות החוקיות של הארגון.

2. המתכנסים מדגישים את הצורך לדבוק בהסכם עדן-אלג'יר ומביעים את צערם על האיחור בכינוס המועצה.

3. הכרחי להגיע למניין הדרוש לכינוס המועצה הלאומית הפלסטינית, כדי שתבוצע הערכה מקפת של השלב הקודם, וכדי שהמושב הבא ישקף תמורה איכותית אשר תרחוף את מאבקנו הלאומי קדימה ותגשים את הרפורמות אליהן שואף העם הפלסטיני... השתתפותם של כל חברי המועצה הלאומית הינה חובה לאומית בשלב עדין זה.

4. המתכנסים מדגישים את דבקותם באמנה הלאומית ובתקנון-היסוד, ודוחים לחלוטין כל נסיון, יהיה מקורו אשר יהיה, לחרוג מתקנון-היסוד אשר קבע כי יש לכפוף את דעת המיעוט לרצון הרוב, ולזכות באמון העם בדרך של שכנוע. כן הם מאשרים את החלטות המועצות הלאומיות הקודמות, ובייחוד את החלטות המושב ה-16 אשר התכנס באלג'יר.

5. מתוך אמונה מלאה כי המערכה נגד ישראל היא ענין לאומי (כלל-ערכי; המתרגם), אין לשום גורם כל זכות להתערב בעניינים הפנימיים של ארגון השחרור הפלסטיני."

היות ומנהיגי "פתח" קבעו שהמושב ה-17 של המועצה הלאומית הפלסטינית יכונס לא יאוחר מסוף נובמבר 1984, הגבירו הכוחות הלאומיים בארצות ערב ובעולם את פעילותם כדי שהמושב ישקף את כל הפלגים. מנהיגי תימן ואלג'יר קיימו פגישות תכופות עם מנהיגי המשטר הסורי, וברית-המועצות המשיכה את פעילותה לסילוק המכשולים הניצבים בפני הסדר היחסים הסוריים-פלסטיניים. במחצית השניה של אוקטובר 1984 התקיימו דיונים בין הנשיא הסורי חאפז אל-אסד ומנהיגי ברית-המועצות, במוסקבה. בגילוי-הדעת המשותף שהתפרסם בתום הדיונים נאמר: "הוחלפו דעות בענין המצב בתנועת ההתנגדות הפלסטינית ובמאבק למען הגשמת שלום צודק ובר-קיימא במזרח-התיכון. סוריה וברית-המועצות מוצאות כי יש צורך לשמור על אחדותה של תנועת ההתנגדות הפלסטינית ולהתגבר באופן דחוף על חילוקי-הדיעות בתוך ארגון השחרור הפלסטיני, שהוא הנציג החוקי והיחיד של העם הפלסטיני, וזאת, על בסיס לאומי, מתקדם ואנטי-אימפריאליסטי" (אלאתחאד, 19.10.84). בו בזמן חיזק קארן ברוטנס, סגן ראש-המחלקה לענייני-חוץ בוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, מגמה סובייטית זו, עת הצהיר בראיון שהעניק לעיתון הלבנוני

אלספיר : המנהיגים הסובייטים והסורים הסכימו שלא להרשות כל פילוג בתוך ארגון השחרור הפלסטיני ; אין מנוס מלתמוך בעצמאות, באפקטיביות ובאחדות של הארגון (אלאתחאד , 25.10.84).

החלטת מנהיגי "פתח" לכנס את מושב המועצה הלאומית הפלסטינית בירדן

בשליש הראשון של נובמבר 1984 התברר כי נכשלו כל המאמצים לקיים דיאלוג לאומי פלסטיני מקיף ולהסדיר את היחסים בין המשטר הסורי ובין מנהיגי "פתח". "הברית הלאומית" עמדה על תנאיה הבלתי-אפשריים לפתיחה בדיאלוג ולהגשמת האחדות הלאומית הכוללת. המשטר הסורי, שתמך ב"ברית הלאומית", איים על מנהיגי "הברית הדמוקראטית" בעונשים כבדים במידה וישתתפו במושב. הדבר הביא להסלמת ההתנגדות להנהגה החוקית של הארגון. המשטר הסורי הצליח ללחוץ על מנהיגי אלג'יריה, עד שאלה סגרו את דלתות בירתם בפני מושב המועצה, בתואנות שונות. כמה ממנהיגי "פתח", ובייחוד יאסר ערפאת, הגיבו על האשמות אמצעי-התקשורת הסוריים בהאשמות-נגד, והדבר הביא להסלמת המתיחות בין המשטר הסורי ומנהיגי הארגון. הימין הפלסטיני ניצל את ההזדמנות וקרא לכינוס מושב המועצה ללא "הברית הדמוקראטית" ו"הברית הלאומית". ערפאת זימן את המועצה בתוקף היותו המנהיג שסביבו מתלכד הציבור הפלסטיני הדבק בחופש ההחלטה הפלסטיני.

אנשי הימין האשימו את סוריה "בקשירת קשר" נגד העם הערבי הפלסטיני בשיתוף עם האימפריאליזם האמריקאי ושליטי ישראל! הדבר הגיע לכדי כך שהאשימו את סוריה כי היא נוטלת על עצמה להביא להתלקחות החזית עם ירדן. נאמר אף שסוריה היא שתמלא את מקומה של ישראל ב"הסחת-דעתה של ירדן באמצעות פעולות צבאיות מוגבלות בשטח ירדן" ! (אלביאדר אלסיאסי היוצא לאור בירושלים הכבושה, נושא את דגלו של יאסר ערפאת ומשמש ביטאונו, כביכול; מתוך גליונו מיום 29.9.84).

אנשי הימין קידמו בברכה את חידוש היחסים הדיפלומטיים בין המשטר המצרי, הדבק בהסכמי "קמפ דייויד", לבין המשטר הירדני, אשר קידם בברכה את תכנית "השלום" של הנשיא האמריקאי רייגן (הערת המחבר: בספטמבר 1982, לאחר יציאת כוחות ההתנגדות הפלסטינית מכירות, הציע רייגן אוטונומיה בגדה במסגרת ירדן, ודחה כבלתי-אפשרית למימוש את

זכות ההגדרה העצמית והקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגדה וברצועה. תכניתו התעלמה לחלוטין מארגון השחרור הפלסטיני, כנציג החוקי והיחיד של העם הערבי הפלסטיני). אנשי הימין ראו בביקורו של הנשיא המצרי חוסני מובארכ בעמאן, הכרזה גלויה על חזרתה של מצרים אל הזירה הערבית ונקודת-מפנה בכל הנוגע לבעיה הפלסטינית, היות והוא יצר נוסחה חדשה באיזור. הם הדגישו כי בשבועות הקרובים תתהווה חזית חדשה שתכלול את ירדן, ארגון השחרור, מצרים ועיראק (אלביאדר אלסיאסי, 13.10.84).

מנהיגי "פתח" היו מוכנים להכריז על דחיית כינוס מושב המועצה הלאומית במידה ו"הברית הדמוקראטית" תקבל את ההצעה להשתתף בתיפעול מוסדות הארגון. אולם "החזית העממית" דחתה את ההצעה. אי לכך החליטה הנהגת "פתח" לכנס את המועצה הלאומית הפלסטינית ב-22.11.84 בעמאן. מנהיגי "הברית הדמוקראטית" ניסו לשכנע את מנהיגי "פתח" לחזור בהם מהחלטתם ולדחות את מועד כינוס המושב בחודשיים, בטענם שאלג'יריה מוכנה לארח את המושב בכירתה, גם אם תצטמצם ההשתתפות בו ל"פתח", ל"ברית הדמוקראטית" ולעצמאים. הם הציעו ליטול חלק בתיפעול מוסדות הארגון – הוועד-הפועל והמועצה המרכזית – במהלך אותה תקופה, על מנת להוציא את הארגון מן הקיפאון והשיתוק. אך מנהיגי "פתח" דחו את ההצעה ותרצו זאת בהסתייגותם של מנהיגי "החזית העממית" מן ההסדר. כך נוצרו הנסיבות לכינוס מושב המועצה בעמאן.

אנו סבורים כי החלטה זו היתה מוטעית ומסוכנת. מדוע?
ראשית: התירוץ כאילו אין אלטרנטיבה אחרת זולת עמאן, מאחר שבירות ערב הלאומיות נעלו את שעריהן, אינו קביל. למרות חשיבות כינוס מושב המועצה, השאלה החשובה היא האם יוכל מושב של המועצה הלאומית שיתכנס בבירה הירדנית, בנסיבות הנוכחיות ובהעדר הצדדים המייצגים את "הברית הלאומית", להביא לביצוע הסכם עדן-אלג'יר שמרכיביו החשובים הם הגשמת האחדות הלאומית, שמירה על חופש ההחלטה של הפלסטינים וביסוס הקו הלאומי, המהפכני והאנטי-אימפריאליסטי?

שנית: הנהגת "פתח" קיבלה את החלטתה לאחר שהמשטר הירדני חידש את היחסים הדיפלומטיים עם המשטר המצרי, הדבק בהסכמי "קמפ-דייוויד". בכך היא הפרה את החלטת ועידת-הפיסגה של בגדאד.

מן הראוי להתעכב על מהלך זה ולבחון אותו מנקודת-מבט ערבית, ישראלית ואמריקאית. לדברי אמינה אלנקאש, הצד המצרי נשען על ההנחה שהחלטתה של ירדן מהווה אישור היסטורי "לקו שאומץ על-ידי המדיניות המצרית, אשר, מאז ביקורו של אלסאדאת בירושלים, ניבאה כי הערבים

ישוּבוּ לַמְצָרִים וּמְצָרִים תִּמְשִׁיךְ לְשִׁמּוֹר עַל הַתְּחִיבֵיכֶם הַקְּשׁוּרֹת בְּקִמְפֵי־דִיּוּיִד׳. מִנְקֻדַּת מִבְטָה שֶׁל מִמְשַׁלַּת מְצָרִים, הַצְעַד הִירְדַנִי מֵהוּוּה צֶעֶד שֵׁנִי לְאַחַר בִּיקוּרוֹ שֶׁל עֶרְפֵּאת בַּקְּהִיר. זֶהוּ צֶעֶד חָשׁוֹב הַעֲתִיד לַפְּתוּחַ אֶת הַדֹּלֶת בְּפָנֵי מְדִינֹת עֵרֵבִיּוֹת נֹסֶפּוֹת. הַצְעַד הִירְדַנִי מֵהוּוּה נִצְחָוֶן לְקוֹ הַמְצָרִים. מְצָרִים יִכּוּלָה עֵתָה לַפְּעוֹל בְּתַחֲסוֹם הַהֶסְדֵּר בִּיתֵר עוֹצְמָה, בֵּין אִם בְּאַמְצָעוֹת הַפְּעֵלֶת לַחֵץ לְהַשְׁגַּת תְּמִיכָה לַעֲצֵמָה בְּכָל הַנוֹגַע לְהַסְכְּמֵי 'קִמְפֵי־דִיּוּיִד', אֲשֶׁר הֶעֱנִיקוּ לִירְדֵן תְּפִקִיד מֵרְכֻזֵי בְּתֵהֶלֶךְ הַהֶסְדֵּר, וּבֵין אִם בְּאַמְצָעוֹת קִבְּלַת תְּכֵנִית רִיגָן, אוֹ תְּכֵנִית פֶּאֶס הָעֵרֵבִית, אוֹ הַתְּכֵנִית הַמְצָרִית-צֶרְפֵּתִית" (שֶׁלֹּמְעֵשָׂה, לֹא הִיָּתָה קִיָּמָת; הַמַּחְבֵּר).

אֶת נִימוּקֵיהָ שֶׁל יִרְדֵן תִּיאָרָה אֲמִינָה אֲלֵנְקָאֵשׁ כְּדֵלְהֶלֶן: "יִרְדֵן שְׁבָה, בְּאַמְצָעוֹת צֶעֶד זֶה, לְהִיּוֹת צַד בְּהֶסְדֵּר, לְאַחַר שֶׁהַחֲלֻטָּה וְעִידַת־הַפִּיֶסְגָּה שֶׁל רִבְאֵט מִשְׁנַת 1974 הוּצִיאָה אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ, עֵת הַכִּירָה בְּאַרְגוֹן הַשְּׁחֵרֹר הַפְּלֶסְטִינִי כְּנִצִּיג חֻקִּי וְיַחֲדִיד שֶׁל הַפְּלֶסְטִינִים. אִין סִפֵּק כִּי הַשְּׁתַּתְּפוֹת יִרְדֵן בְּהֶסְדֵּר מֵהוּוּה הַגְּשְׁמָה שֶׁל מִטְרַת הַמַּמְלָכָה – לְהִישָׁאֵר בְּשֵׁתֵי גְדוֹת הִירְדֵן, אוֹ לַפְּחוֹת לְכוֹנֵן מִמְשַׁל פְּדֵרְאֵלִי בְּהַנְהַגַּת הַכְּתֵר הִירְדַנִי. הַהֲצָעוֹת שֶׁהִגִּישָׁה יִרְדֵן עַד אַז לֹא אִיפְשְׁרוּ הַיַּעֲנוֹת מְצָרִית, שֶׁכֵּן הָיוּ מִבוֹסְסוֹת עַל בִּינְאוֹם הַבְּעִיָּה וּפְתֻרוֹנָה בְּדֶרֶךְ שֶׁל וְעִידָה בִּינְלְאוּמִית שְׁתַּכּוֹנֵס עַל בְּסִיס הַחֲלֻטוֹת 242 ו־338 – הַחֲלֻטוֹת הַשּׁוֹאֵפוֹת לְהַשִּׁיב אֶת הַמְצָב בְּאִיזוֹר לְמָה שֶׁהִיָּה לְפָנֵי מִלְחַמַת יוֹנֵי 1967. כֵּךְ תִּישָׁאֵר הַגְּדָה הַמְּעֵרֵבִית בְּגִבּוֹלוֹתֶיהָ שֶׁל הַמַּמְלָכָה הִירְדַנִית".

בְּמֵלִים אַחֲרוֹת, חִידוּשׁ יַחֲסִיָּה הַדִּיפְלוֹמַטִיִּים שֶׁל יִרְדֵן עִם מְצָרִים מֵהוּוּה צֶעֶד מִסוּכָן, שְׁמִטְרַתָן לִיצוֹר שִׁיתוּף־פְּעוֹלָה בֵּין שְׁנֵי הַמְּשַׁטְרִים בְּמִסְגֵּרַת תְּכֵנִיּוֹת הָאִימְפֵּרִיאֲלִיזִם וְחִיסוֹל זְכוּיּוֹתָיו שֶׁל הָעַם הָעֵרֵבִי הַפְּלֶסְטִינִי. הַדְּבַר מִסְתַּבֵּר מִן הַפִּיֶסְקָה הָאַחֲרוֹנָה בֹּא נֹאמֵר: "כֵּךְ תִּישָׁאֵר הַגְּדָה הַמְּעֵרֵבִית בְּגִבּוֹלוֹתֶיהָ שֶׁל הַמַּמְלָכָה הִירְדַנִית". הַדְּבַר הַתְּבַרֵּר, כְּפִי שְׁעוֹד נִיוּכַח, בְּמַהֲלֵךְ מוֹשֵׁב הַמוֹעֲצָה שֶׁנֶּעֱרַךְ בְּעַמָּאן.

מִבְּחִינַת יִשְׂרָאֵלִי שִׁיקָף הַצְעַד הִירְדַנִי הַתְּפַתְּחוֹת חִיּוּבִית, וּמִשׁוֹם כֵּךְ קִידְמוֹ אוֹתוֹ בְּבִרְכָה חוּגִי הַשְּׁלֻטוֹן. בְּרוּחַ זֶה גַם הֶעֱרִיכוּ אוֹתוֹ הַעֲתוּנִים "מִטְעַם". דְּבַר כְּתָב: אִין זֶה הָאִינְטֵרֶס שֶׁל יִשְׂרָאֵל כִּי מְצָרִים שֶׁל "קִמְפֵי־דִיּוּיִד" תִּהְיֶה מְבוֹדְדָת מִן הָעוֹלָם הָעֵרֵבִי (1.10.84); מֵעֵרִיב כְּתָב: צֶעֶד זֶה עָשׂוּי לְהַבִּיא לְמֵאַמְצִים חֲדָשִׁים מִצַּד אֲרֻצוֹת־הַבְּרִית, וְלִיּוֹזְמָה שְׁמִטְרַתָּה תִּהְיֶה לְהַשִּׁיג הַסְכֵּם שְׁלוֹם בְּגִבּוֹל הַמְּזֻרְחִי (עִם יִרְדֵן; הַמַּחְבֵּר) (1.10.84). חוּגִים יִשְׂרָאֵלִיִּים קִשְׁרוּ צֶעֶד זֶה עִם הַצְּהָרָתוֹ שֶׁל הַנְּשִׂאָה הָאַמְרִיקָאִי רִיגָן בְּעִנִּין דְּבִקּוֹתוֹ בִּיּוֹזְמַת הַשְּׁלוֹם שְׁלוֹ.

נְקוּדַת־הַמְּבַט הָאַמְרִיקָאִית הַשְּׁתַּקְּפָה בְּהַצְּהָרָה שְׁמִסֵּר שֶׁר־הַחוּץ הָאַמְרִיקָאִי כִסְפֵּר וַיִּנְבְּרָגֵר, בְּתוֹם בִּיקוּר שְׁעֵרֶךְ בְּמִסְפֵּר אֲרֻצוֹת בְּמִזְרַח־

התיכון. בהצהרה נאמר כי הוא מצא שלושה סימנים חיוביים: רצונה של ממשלת ישראל לסגת מלבנון (! ?).. צעדה האמיץ של ירדן לחידוש היחסים הדיפלומטיים עם מצרים... ושיפור היחסים בין ארצות-הברית לעיראק (ג'רוזלם פוסט, 19.10.84). חודש אחד לאחר מכן שב הנשיא האמריקאי רייגן והדגיש את השקפת ארצות-הברית, עת אמר בראיון שהעניק לג'רוזלם פוסט כי במזרח-התיכון חלו התפתחויות מעודדות המעידות על כך שמדינות ערביות נוספות תלכנה בעקבות מצרים ותיכנסה למשא-ומתן על שלום עם ישראל: החלטתו של המלך חוסיין לחדש את יחסיו הדיפלומטיים עם מצרים, החלטת ארגון השחרור הפלסטיני לכנס את מושב המועצה הלאומית הפלסטינית בעמאן וחידוש היחסים הדיפלומטיים בין ארצות-הברית לעיראק. (הערת המחבר: בין מועד הצהרתו של ויינברגר והראיון עם רייגן הושג הסכם לחידוש היחסים הדיפלומטיים בין ארצות-הברית ועיראק, בעקבות דיונים שניהל סגן נשיא עיראק, טארק עזיז, עם הנשיא האמריקאי רייגן, בווישינגטון). רייגן הוסיף כי סוריה היא המכשול המעכב את השלום באיזור (העתונים הישראליים, 29.11.84).

לאור כל אלה נראה כי כינוס מושב המועצה הלאומית בעמאן מזיק לקו האנטי-אימפריאליסטי של ארגון השחרור הפלסטיני.

באשר למושב עצמו, מן הראוי לציין את הדברים הבאים: המושב לא היה כינוס פלסטיני מקיף, אלא פגישה סיעתית של מנהיגי "פתח". נעדרו ממנו משלחות מן הפלגים הפלסטיניים האחרים. אפילו הארגונים העממיים המשתייכים ל"פתח", כמו התאחדות פועלי פלסטין והתאחדות הסופרים והעתונאים הפלסטיניים, נחלקו בתוך עצמם, וחלקם לא השתתפו במושב. נאומי רוב משתתפי המושב (אפילו החיוביים שבהם), היו ברובם בבחינת נסיון להצדיק את משטרי ירדן ומצרים. היו משתתפים שעיוותו את המציאות בטענם כי המשטר המצרי הקפיא את הנורמאליזציה עם ישראל והתרחק מהסכמי "קמפ־דייוויד". שליטי מצרים לא פסקו מלהכריז כי הם דבקים ב"קמפ־דייוויד" ובחזרה השלום עם ישראל. מגיני המשטר המצרי התעלמו מכך שהסכמי "קמפ־דייוויד" אינם עוסקים ביחסי מצרים-ישראל בלבד, אלא קושרים את מצרים עם האסטרטגיה האימפריאליסטית האמריקאית. המשטר המצרי הדגיש את מחוייבותו לקשר עם אותה מעצמה אימפריאליסטית; בימים הראשונים של נובמבר 1984, שבועיים לפני כינוס מושב עמאן, קיים תמרונים צבאיים עם הכוחות המזוינים האמריקאיים, אשר כונו "רוח ים".

כמה ממשתתפי המושב ניצלו את הבימה לשם הסתה נגד סוריה, אותה האשימו ב"קשירת קשר" עם האימפריאליזם האמריקאי ועם שליטי ישראל ובחתימה על מה שמכונה הסכם "קמפ־מרפי" (הערת המחבר: הם רצו

לשכנע את דעת־הקהל כי המנהיגים הסוריים הסכימו עם השליח האמריקאי מרפי על נסיגת ישראל מדרום לבנון והתחייבו בפניו להגן על גבולה הצפוני של ישראל. המקטרגים התעלמו מכך שסוריה, למרות עמדתה בזירה הפלסטינית ואחריותה להחרפה ביחסים הסוריים-פלסטיניים, ניצבת בקו־העימות הראשון עם מזימות האימפריאליזם והציונות).

אולם, המלך חוסיין מימש את מדיניותו ההרסנית כלפי העם הערבי הפלסטיני, ולא זו בלבד, אלא שהוא הטיל את האשמה למאורעות ספטמבר השחור 1970 על הפלסטינים. המלך אמר בענין זה: "ארגון השחרור הפלסטיני התבלט כגורם פעיל... הוא גילה מעורבות במאמצים להשבת השטחים הכבושים, וכתוצאה מכך, פרץ סכסוך מוסווה בין ירדן לארגון, אשר בשל ראייה בלתי נכונה (!) קיבל עד מהרה אופי של התנגשות, שהובילה למאורעות מצערים (ספטמבר השחור; המחבר). אנו, בירדן, נקלענו לדילמה. לו נכנענו היינו משפרים את מעמדו של האויב, אשר ביקש, בכל תואנת־שווא שהיא, להטעות את דעת־הקהל העולמית ולחזק את טענותיו הבטלות במגמה לספח את השטחים הכבושים. לו המשכנו לדבוק בקו המדיני שלנו... היו גוברים הספיקות של אחינו (!) הפלסטינים באשר למטרותינו". (חוסיין פתר את הדילמה — באמצעות מעשי הטבח בספטמבר השחור; המחבר). המלך אירגן לעצמו בימה ממנה יכול היה להכריז על יוזמתו הירדנית-פלסטינית, לפיה "יש לדבוק בהחלטת מועצת הביטחון 242 כבסיס להסדר שלום צודק. העקרון של שטחים תמורת שלום הוא המנחה אותנו בכל יוזמה עמה אנו יוצאים אל העולם". והנה, אותם נציגים עצמם אשר בנאומיהם דחו את החלטת מועצת הביטחון 242 על שאינה מתייחסת אל העם הערבי הפלסטיני ואינה מאשרת את זכויותיו הלאומיות, ואף קוראת לפתרון בעיית הפליטים — אותם נציגים עצמם לא דחו את יוזמת חוסיין, ואיפשרו להעביר את הנושא להכרעת הוועד־הפועל. מרבית תומכיה וידידיה של התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית הסתייגו מן המועד, מן המקום ומנסיבות כינוסו של המושב. מרבית הארצות הסוציאליסטיות, ובראשן ברית־המועצות, המפלגות הקומוניסטיות, המפלגות הלאומיות המהפכניות וארצות ערב הלאומניות ובראשן אלג'יריה ודרום־תימן, לא השתתפו בו, ובכך אולי מנעו מעצמן התדרדרות לעבר עמדות העלולות לפגוע בדרכו של ארגון השחרור הפלסטיני בכיוון האחדות הפנימית ובביסוס הקו הלאומי המהפכני העויין את האימפריאליזם, הציונות והריאקציה הערבית.

במהלך המושב נתגלו חילוקי־דעות בזירה הפלסטינית, ובמיוחד בשטחים הפלסטיניים הכבושים. בבית־לחם ובביר־זית, למשל, נערכו כינוסים עממיים; חלקם תמך במושב עמאן, וחלקם גינה אותו על שאינו

מאפשר להשיב את האחדות הלאומית הפלסטינית על כנה.
כאן אנו מגיעים להחלטות מושב עמאן.

היות והמושב התכנס בעמאן, היה זה אך טבעי שהמועצה הלאומית הפלסטינית לא תבצע את סעיפי הסכם עדן-אלג'יר; החלטותיה לא יכלו שלא לסתור כמה מסעיפיו של אותו הסכם. סתירה זו מתגלה בבירור כאשר אנו משווים את ההחלטות הללו עם מה שנאמר בהסכם עדן-אלג'יר בענין היחסים בין ארגון השחרור הפלסטיני והמשטרים בירדן ובמצרים. הסכם עדן-אלג'יר קבע כי ביקורו של יאסר ערפאת בקהיר היווה חריגה מהחלטות המועצה הלאומית הפלסטינית, וקרא לארגון להמשיך ולדבוק "בהחלטות ועידת-הפיסגה של בגדאד" בענין הקשרים עם המשטר המצרי, דהיינו, "ראיית קמפ־דייוויד כתופעה בודדת והפסקת כל המגעים המדיניים עם המשטר המצרי, לאלתר". מושב עמאן, לעומת זאת, נתן גושפנקא לביקור והחליט, בהסתמכו על "מקדמים קבועים ועל גורמים משתנים" (!) ליפות את כוחו של הוועד־הפועל לנקוט במדיניות המסתמכת על ביקור זה — כלומר, כינון יחסים עם המשטר המצרי מבלי להתנות זאת בהסתלקותה של מצרים מ"קמפ־דייוויד".

באשר לקשרים עם המשטר הירדני, התעלמו החלטות מושב עמאן מן הגינוי שנכלל בהסכם עדן-אלג'יר להחייאת הפרלמנט הירדני על־ידי המלך חוסיין — צעד שהיה בו כדי לערער על ייצוגו הבלעדי של העם הערבי הפלסטיני על־ידי ארגון השחרור. מושב עמאן הרעיף תודה והערכה לירדן, למלכה, לממשלתה ולעמה! הוא קרא להמשיך בטיפוח היחסים עם ירדן "במטרה לתאם את המאמץ המשותף לשם ביצוע מטרותנו האחת, והיא שחרור האדמה"... זאת, תוך התעלמות מהצעתו של המלך חוסיין ליזומה משותפת ירדנית-פלסטינית לקיום משא־ומתן על בסיס העקרון של שטחים תמורת שלום ועל בסיס החלטת מועצת־הבטחון 242.

יחד עם זאת, היה בהחלטות מושב זה כדי לתרום להחלצות מן התופעות השליליות והמסוכנות. המושב קרא לשקוד על המאמץ להגשמת אחדות פלסטינית באמצעות המשך הדיאלוג הפורה אשר התקיים בעדן ובאלג'יר. שכן, "בדיאלוג זה ובהסכמים שהתלוו לו, נוצר בסיס טוב להמשך הקשר בין כל הכוחות וההתארגנויות הלאומיות הפלסטיניות". המועצה הטילה על לשכת היו"ר ועל הוועד־הפועל להקים ועדה שתיתול חלק בהמשך הדיאלוג הלאומי הכולל.

באשר לקו של אש"פ נאמר בהחלטות: "המועצה, מאחר והיא רואה בזכות ההגדרה העצמית, השיבה למולדת והקמת מדינה פלסטינית, נקודת־מוצא ובסיס לכל פעילות מדינית למען פתרון בעייתנו, מאשרת את החלטותיה מן המושבים הקודמים ואת עמדתה לגבי החלטה 242, שאינה

מתייחסת לבעייתנו כבעיית עם אלא כבעיית פליטים, ועקב כך מתעלמת מזכויותינו הלאומיות. המועצה דוחה את כל התכניות שאינן מבטיחות את הזכויות האלה, ובמיוחד את הסכמי קמפ־דייוויד, תכניות האוטונומיה, תכנית רייגן...".

הפרק העוסק ביחסים הפלסטיניים-סוריים אינו משקף את האווירה ששררה בדיוני המושב, שם הואשמה סוריה ב"קשירת קשר" ובחתימה על מה שמכונה "הסכם קמפ־מרפי". בהחלטות נאמר: "ביחס לסוריה האחות, אנו מלאי הערכה למסורת המאבק הערבי שלה, לחשיבותה הגיאוגרפית והמדינית וליכולתה הצבאית. המועצה הלאומית קובעת כי יש צורך להתגבר על המתיחות וההרס אשר פגעו ביחסים הפלסטיניים-סוריים, להתעלות ולהתעלם מן הפצעים, הסבל ורגשי המרירות, במטרה לשפר את היחסים על בסיס עקרונות ברורים וכנים שיבטיחו את הרצון החופשי וההחלטה הלאומית הפלסטינית. ההתייחסות צריכה להיות על בסיס של שוויון, במסגרת המחוייבות הלאומית הכלל-ערבית, ללא התערבות בעניינים הפנימיים של הצדדים, למען מיקוד כל המשאבים לעימות עם הברית האמריקאית-ישראלית ומזימותיה".

בתחום היחסים הבינלאומיים אישרו ההחלטות את הקו הלאומי האנטי-אימפריאליסטי של הארגון והדגישו את הצורך להדק את היחסים עם המדינות הסוציאליסטיות ובראשן ברית-המועצות. כן קראו לשיתוף פעולה עם גוש המדינות הבלתי-מזדהות, עם סין, עם הארגון לאחדות אפריקה ועם גורמים נוספים.

המועצה הלאומית גם הביעה את תודתה והערכתה למנהיגי דרום-תימן ואלג'יריה על המאמצים הרבים שעשו למען אחדות השורה הפלסטינית. מצד שני, ו"לשם איזון", נאמר גם: "תודה לעיראק ולנשיאה סדאם חוסין (!) ולסודאן (סודאן של ג'עפר אלנומיירי!) ולחסן השני מלך מרוקו!"

מלכודת ההצעה או יוזמת חוסיין

לדעתנו, הצעת המלך חוסיין ליוזמה ירדנית-פלסטינית לקיום משא-ומתן "לשלום" על בסיס החלטת מועצת-הבטחון 242, והעובדה שההצעה לא נדחתה על-ידי מושב עמאן, הן מלכודת מסוכנת, שהריאקציה הערבית, בשיתוף-פעולה עם האימפריאליזם האמריקאי, מנסה להפיל בה את מנהיגי ארגון השחרור.

עובדה זו התבלטה בפעילותו של המלך חוסיין מיד לאחר סיום המושב.

בתחילת דצמבר 1984 ביקר בקהיר וחזר שם על הצעתו בפני מועצת-העם המצרית. יחד עם הנשיא המצרי חוסני מובארכ פירסם גילוי-דעת בו הביע הצד המצרי "את תמיכתו בנוסחה הירדנית-פלסטינית שהעלה המלך חוסיין בן-טלאל בפני המושב ה-17 של המועצה הלאומית הפלסטינית, כדי להגיע להסדר השלום המיוחל". הוא קרא לכל מדינות ערב להכריז על תמיכתן בנוסחה.

שר-החוץ של ירדן, טאהר אלמצרי, הבהיר את הרקע להצעת מלכו ואת מגמתה. בראיון שהעניק לסוכנות-הידיעות האמריקאית אסושיאייטד פרס הכריז כי ירדן איננה שוללת את החייאתה והפעלתה של יוזמת רייגן מספטמבר 1982. הוא הוסיף כי ממשלתו מבקשת מארצות-הברית כי תמלא תפקיד פעיל, אם על בסיס יוזמת רייגן ואם על בסיס יוזמה חדשה אחרת. הוא הדגיש כי אין לשלול הרכבת משלחת ירדנית-פלסטינית לניהול משא-ומתן, כדי להתגבר על התנגדותה של ישראל לקיום מגעים עם ארגון השחרור הפלסטיני. אלמצרי קרא לארצות-הברית לפתוח בשיחות עם ישראל בענין זה, שכן זוהי הדרך הטובה ביותר להסדר (ג'וזלם פוסט, 12.12.84).

באשר לחוסני מובארכ, עוד לפני כינוס מושב עמאן הרבה לקרוא לפעילות ערבית בארצות-הברית לאחר הבחירות לנשיאות שם. בראיון שהעניק לעתון הסעודי אלשרק אלאוסט, היוצא לאור בפריז, הצהיר: כל איחור בפעילות זו עלול לגרום להחמצת ההזדמנות (לפתרון הבעיה הפלסטינית) (24.10.84). באותה עת דרש "יוזמה פלסטינית רציונאלית חדשה" (!) אשר תסייע לפתרון הבעיה והציע לפלסטינים לבחון את הסכמי "קמפ-דייוויד", את תכנית רייגן ואת תכנית פס ולאחר מכן להציע יוזמה משלהם. נראה היה כי הוא רואה בהצעת חוסיין יוזמה הזקוקה לתמיכת הנהגת הארגון.

אכן, יש בימין הפלסטיני כאלה המנסים להצדיק את הדיאלוג הירדני-מצרי. הם מצביעים על כך שגילוי-הדעת המשותף חוסיין-מובארכ קבע גם את הצורך בכינוס ועידה בינלאומית לטיפול בבעיה הפלסטינית ובמשבר המזרח-התיכון. אולם הדבר לא חרג הרבה מעבר לתמרון הטעייה, שכן חוסני מובארכ הצהיר יותר מפעם בסיורו באירופה כי הוא תומך ברעיון של כינוס ועידה בינלאומית, אלא שהוא אינו רואה תועלת בכך, משום שישראל וארצות-הברית מסרבות להשתתף בה (הראלד טריביון, 2.11.84).

הצעד שמובארכ וחוסיין מצפים לו הוא צעד אמריקאי שיזכה לתמיכת מערב-אירופה. על כך דיברה ראש-ממשלת בריטניה, מרגרט תאצ'ר, בעקבות פגישתה עם שר-ההגנה האמריקאי כספר ויינברגר ב-8.10.84. תאצ'ר סבורה היתה כי הממשל האמריקאי יצא בקרוב ביוזמה חדשה בנושא

המזרח-התיכון. היא הוסיפה כי חוסיין מלך ירדן (שהיה אז בביקור פרטי
בבריטניה) מוכן, בתנאים מסויימים, למלא תפקיד חשוב, וכי יש להפיק
תועלת מן הפוטנציאל העצום שלו (העיתונים, 9.12.84).

אין מנוס מלקבוע בנקודה זו, כי הדיבורים החוזרים והנשנים, מאז תחילת
שנות ה-80, על יוזמה מערב-אירופאית או יוזמה צרפתית-מצרית אשר תיצור
את התנאים לפתרון הבעיה הפלסטינית וישוב משבר המזרח-התיכון, הם
חסרי כל שחר. מערב-אירופה אינה חפצה לנקוט עמדה עצמאית במזרח-
התיכון, והיא תומכת בארצות-הברית, למרות שמדינות השוק האירופי
המשותף, הכוללות, כמובן, את צרפת ובריטניה, חולקות על ארצות-הברית
בכל הנוגע להכרה בזכותו של העם הערבי הפלסטיני להגדרה עצמית,
וסבורות כי השתתפותו במשא-ומתן לשלום היא הכרחית (כפי שנאמר
ב"הצהרת ונציה" של מדינות השוק האירופי המשותף).

אופן סיכול המזימה וההתייצבות נוכח סכנת המלכודת

הפלגים הפלסטיניים הלאומיים שלא השתתפו במושב עמאן והמאוגדים
ב"ברית הדמוקראטית" הבינו את הסכנה הטמונה ב"יוזמת המלך חוסיין".
בעקבות כינוס הנהגתם ב-25.11.84, פירסמו גילוי-דעת בו נאמר: "הברית
הדמוקראטית דוחה דחייה מוחלטת את היוזמה המדינית של המלך חוסיין,
בשל הסכנות החמורות שטומנת בחובה יוזמה זו לייצוג עמנו הפלסטיני
על-ידי ארגון השחרור הפלסטיני ולזכויות של עמנו, שהן זכות השיבה,
ההגדרה העצמית והקמת מדינה פלסטינית עצמאית. 'הברית הדמוקראטית'
קוראת לכל הכוחות והגורמים הלאומיים הפלסטיניים להכריז על דחיית
היוזמה. היא פונה בקריאה לכל מי שהאינטרס הלאומי העליון יקר לו, כולל
המשתתפים בכינוס עמאן, להתייצב בפני יוזמה זו ולמנוע את הוצאתה אל
הפועל. זאת, באמצעות כיבוד החלטות המושב ה-16 של המועצה הלאומית,
אשר החליטה, פה אחד, לתמוך בכל הכוחות הלאומיים הפלסטיניים,
ובאמצעות כיבוד הסכם עדן-אלג'יר אשר ליכד סביבו את מרבית הציבור
הפלסטיני" (אלאתחאד, 27.11.84).

גם החוגים הלאומיים בגדה וברצועה הכבושות דחו את יוזמת חוסיין
ואת הדיאלוג הירדני-מצרי. את עמדתם של חוגים אלה גיבשו בסאם
אלשכעה, ראש העירייה הנבחר של שכם, מאמון אלסיד, העורך הראשי של
העתון הירושלמי אלפג'ד, ובשיר אל ברגותי, העורך הראשי של העתון
הירושלמי אלטליעה. עמדה זו הובעה בראיון טלפוני שערך אלאתחאד עם

כל אחד מהם (6.12.84). אמר אלשכעה: "מוקד המדיניות המשותפת הזאת הוא מה שמכונה על-ידי שני המשטרים 'סולידאריות ערבית'. אולם לאור דבקותה של מצרים בהסכמי 'קמפ-דייוויד' ולאור העובדה שהיא עורכת תמרונים משותפים עם ארצות-הברית ומקיימת איתה קשרים אסטרטגיים, נראה ש'סולידאריות ערבית' פירושה סולידאריות עם המדיניות האמריקאית ובעקבות זאת, שותפות למאמצים לחיסול הבעיה הפלסטינית ותמיכה בתכנית רייגן ובהסכמי 'קמפ-דייוויד'". אלשכעה הדגיש את הסכנות שבנסיון ליצור גושים בארגון השחרור הפלסטיני, והדגיש "בתוקף את הצורך והחשיבות שבאחדות הארגון ואחדות עמנו על בסיס התנגדות לתכניות האמריקאיות והריאקציוניות כתנאי להמשך הייצוג הבלעדי של העם הפלסטיני על-ידי הארגון ושמירה על תפקיד ההנהגה שהוא ממלא...". מאמון אלסיד התייחס להצהרה שמסר בוטרס גאלי, שר-המדינה לענייני-חוץ של מצרים, לג'ואיש כרוניקל (הערת המחבר: תוכן ההצהרה משתמע מדבריו של מאמון אלסיד) באומרו: "בוטרס גאלי הבהיר את מטרותיה של פגישת חוסיין-מובארכ באופן שאינו מותיר מקום לספק, כאשר אמר שכוונת הפגישה היא הנחת בסיס מדיני לפעילות משותפת של מצרים, ירדן ו'פלסטינים מן הגדה המערבית ורצועת עזה' למציאת פתרון של שלום לבעיה הפלסטינית על-ידי קיום משא-ומתן עם ישראל. ברור, כי פגישה זו מהווה את הסיכוב השני והמסוכן יותר של 'קמפ-דייוויד' והיא מביאה לידי יישום את המסגרת האסטרטגית האמריקאית-ישראלית, על מנת לבלום את מדינות האיזור ולחסל את הבעיה הפלסטינית, והפעם, תוך הסתייעות בכמה כלים מקומיים, כפי שהבהיר זאת בוטרס גאלי". אלסיד המשיך והבהיר כי המלך חוסיין מתמיד בהתנגדותו למדינה פלסטינית עצמאית, והוא שואף לזרוע פירוד בארגון השחרור על שום היותו מכשול בדרך לדחיקתה של הבעיה הפלסטינית לקרן זווית, תוך חיסול זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני. הוא אמר כי הדרך האלטרנטיבית היא השבת האחדות בארגון על בסיס עקרונות של מאבק ושלילת התכניות האמריקאיות והאימפריאליסטיות. למעשה, אמר, אין אלטרנטיבה מלבד האלטרנטיבה הלאומית המתקדמת.

בשיר אלברגותי ראה בפעילות הירדנית הסלמה בנסיונותיה של ארצות-הברית ותומכיה באיזור לפעול לחיזוק מעמדה של ארצות-הברית לאחר התבוסה שנחלה בלבנון ולאחר כשלונה של תכנית רייגן. "זוהי אינדיקציה ברורה לנזק הנובע מן הפילוג הלאומי בזירה הפלסטינית ובזירה הערבית, והוכחה לכך שנעשה נסיון לנצל את הפילוג ולהעמיקו". הוא הוסיף: "לאור כל זאת ניתן לומר כי ביקורו של המלך חוסיין בקהיר ותמיכת נשיא מצרים ביוזמתו, בצל שתיקתה של הנהגת ארגון השחרור, אינם אלא נסיון להפעיל

לחץ נוסף על ההנהגה, כדי שתקבל את היוזמה. בשני המקרים מדובר בסוג של התערבות גלויה בחופש ההחלטה הפלסטינית, אשר בשמה בא הזימון לכינוס המועצה הלאומית הפלסטינית. הדבר מחייב את אלה שזימנו את הכינוס לגנות את ההתערבות, במידה והם דבקים בעקרון חופש ההחלטה הפלסטינית". אלברגות" קרא להשבת האחדות הלאומית הפלסטינית על בסיס הסכם עדן-אלג'יר ולכינון יחסי סולידאריות ואחוות מאבק בין הארגון לשחרור פלסטין המאוחד ובין הכוחות המהפכניים הערביים והעולמיים הניצבים בעיקשות בפני כל המזימות נגד העם הפלסטיני ותנועת השחרור הערבית.

מסתבר, אם כן, כי הדרך לפרוץ את המלכודת ולסכל את המזימה הירדנית-מצרית הזוכה בתמיכה הבלתי גלויה, עד כה, של הריאקציה הערבית, טמונה בהשבת האחדות והמחויבות לקו הלאומי המהפכני האנטי-אימפריאליסטי. דבר זה קיבל את אישורה של המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית בגילוי-דעת שפורסמה ב־13.12.84, בו הזהירה מפני הסכנה שביחמת חוסיין ובציר הירדני-מצרי: "המשימה הלאומית העיקרית הניצבת בפני כל הכוחות הפלסטיניים היא סיכול פעילות זו וחסימת דרכם של יחמיה. התנאי ההכרחי להצלחה טמון בפעילות להשבת האחדות בשורות ארגון השחרור הפלסטיני ולא יחוי הקרע במהירות האפשרית. הבסיס היחיד לאחדות זו הוא דבקות במטרות הלאומיות של עמנו שהן השיבה למולדת, הגדרה עצמית והקמת מדינה לאומית עצמאית. ככל שהנהגת ארגון השחרור והוועדה המרכזית של תנועת "פתח" תמהר להודיע על דחייה תקיפה של "יחמת" חוסיין ושל הפעילות הירדנית-מצרית המשותפת, יחיש הדבר את פתיחת הדיאלוג הלאומי המקיף על רקע הסכם עדן-אלג'יר, למען השבת האחדות לארגון השחרור ושימוש באחדות-מאבק זו לשם גיוס הציבור הפלסטיני וסיכול התככים של זוממי המזימות". כן קראה המפלגה לחדש את קשרי המאבק של הארגון עם כוחות השחרור הערביים ובעיקר עם האחות סוריה ועם התנועה הלאומית הלבנונית, ולהדק את ברית המאבק עם הכוחות המהפכניים העולמיים ובראשם ברית-המועצות. בכך תיפתח הדרך בפני כינוס הוועידה הבינלאומית לה קראה ברית-המועצות, ואשר הפכה למוקד פעילות של הכוחות העולמיים.

לאור כל אלה עולה השאלה: מה פשר שתיקתו של הוועד-הפועל נוכח הפעילות הירדנית-מצרית? ומדוע לא דחה עד כה את הצעת חוסיין? מדוע לא נקט בצעדים לסיכול פעילותו הממושכת של המלך חוסיין? במסגרת פעילות זו נפגש המלך חוסיין עם הנשיא המצרי, חוסני מובארכ, בעקבה ב־5.1.85 כדי לדון בכינוס ועידת פיסגה זוטא בה ישתתף יאסר עראפת. נמסר כי מובארכ הפציר בחוסיין להגביר את מגעיו עם יאסר עראפת במטרה

להגיע לנוסחת הסכם שיהיה ניתן להעלותה בפני הנשיא האמריקאי רייגן. התשובה לשאלות אלה טמונה במדיניות הנוכחית של הימין הפלסטיני, לה נודעת השפעה רבה על עמדות הוועד-הפועל שנבחר במושב עמאן. שאינו מייצג את כל הפלגים הפלסטינים אלא את "פתח". אורח-החשיבה של ימין פלסטיני זה תומצת במאמר מערכת של פלסטין אלת'ורה שהופיע ב-15.12.84. המאמר נקרא "לגיבוש התכנית המדינית הפלסטינית", וזו לשונו: "ניתן לומר, אם כך, כי הטקטיקה של ארגון השחרור הפלסטיני היא להיאבק על התכניות מבפנים (!) ולשנותן, בעת הצורך, באופן שהאויב לא יוכל לקבלן, או להביא לניטרולן כאשר תגענה לשלב בו תהיה בהן משום סכנה לזכויותינו. טקטיקה זו מהווה את תמצית המחשבה הפלסטינית ומשקפת את נצחונה (!). אוייבנו השתמש בטקטיקה משלו. הבה ונציע אנו להם, ויהיו אלה הם שיסרכו במקומנו".

דברים אלה מוגדרים על-ידי המחבר כ"תמצית המחשבה המדינית הפלסטינית"! כלומר, מדובר על קבלת תכניות אימפריאליסטיות, כגון תכנית רייגן, ועל תיקונן באופן שהאויב (ישראל) ידחה אותן, או על ניטרולן בטרם תגענה לשלב מסוכן. יוצא שניתן ליפות את כוחם של המלך חוסיין ושל הנשיא חוסני מובארכ ולהעניק להם את הסמכות לנהל משא-ומתן עם הממשל האמריקאי על בסיס תכנית רייגן, מתוך תקווה להכניס בה תיקונים, או לחלופין, לנטרלה במידה ותגיע לדרגה של סיכון! זוהי "טקטיקה" המובילה לאבדון! בעלי רעיון זה, הרחוק מלהוות תמצית המחשבה המדינית הפלסטינית הלאומית המנוסה, מתעלמים מכך שהטקטיקה מהווה חלק מן האסטרטגיה, וכי טקטיקה מוטעית גורמת לסטיות מן האסטרטגיה ועלולה לנפצה. הטקטיקה של ישראל מושתתת על אסטרטגיה של סרוב להכיר בזכויות העם הערבי הפלסטיני ובארגון השחרור הפלסטיני. שליטיה אינם נוקטים בטקטיקה המסכלת את האסטרטגיה שלהם, ומעולם לא נמצא אותם – למרות רצונם להטעות את דעת-הקהל – מביעים נכונות להכיר בזכויות העם הפלסטיני ולקיים מגעים עם ארגון השחרור, גם אם זה יכיר בישראל.

תנועת השחרור הלאומית הערבית הפלסטינית אינה יכולה לנקוט בטקטיקה העומדת בסתירה לאסטרטגיה שלה והיא אינה יכולה, אפילו לשם התימרון, להסכים לתכניות שאינן קובעות בוודאות מלאה את זכות ההגדרה העצמית והקמת מדינה פלסטינית עצמאית. השקפתו של הימין הפלסטיני, המייצג מגזרים של הבורגנות הלאומית, מהווה חשיבה הגובלת בשואה. "ההצלחה" אשר שיטה זו יכולה להוביל אליה היא "הצלחתם" של שליטי מצרים בהסכמי "קמפ-דייוויד". מכאן מתבררת חשיבות הקריאה להשבת האחדות הלאומית הפלסטינית על בסיס לאומי מתקדם היוצא

נגד כל התכניות האימפריאליסטיות והריאקציוניות והמסרב לעסוק בהן הן במישור הטקטי והן במישור האסטרטגי.

מה הלאה?

התמרדות המתפלגים מ"פתח" והמתיחות שהשתררה ביחסים הסוריים-פלסטיניים לא היו משבר ראשון בזירה הפלסטינית. עוד כאשר נוסד ארגון השחרור הפלסטיני בשנת 1964 פרץ משבר, שעה ש"פתח" וארגונים פלסטיניים אחרים החרימו את מושב היסוד. כך אירע גם משבר בשנת 1974, לאחר המושב ה-12 של המועצה הלאומית הפלסטינית, שאישרה הקמת שלטון לאומי בכל שטח פלסטיני שישוחרר או שישראל תיסוג ממנו. "חזית הסירוב" יצאה אז מן הוועד-הפועל והחרימה את המוסדות החוקיים של ארגון השחרור הפלסטיני. בשנות ה-60 ניסתה סוריה לבלום את הארגון, והיא לא היתה היחידה שנהגה כך. הסיבוב האחרון של נסיונות שכאלה היה במהלך מלחמת-האזרחים בלבנון בשנת 1976.

אין גם ספק כי המשטר הסורי הוא העומד בקו הראשון של המאבק באימפריאליזם והתוקפנות הישראלית באזורנו, והוא עדיין עומד בתוקף על עמדותיו הנוקשות בנוגע לשיפור היחסים הסוריים-פלסטיניים על בסיס של כבוד הדדי ועל בסיס הקו האסטרטגי הלאומי המתקדם.

כשם שהארגון הצליח להתגבר על קשייו ועל המשברים שפקדו אותו, כך יוכל להתגבר על המשבר גם עתה. מספר גורמים ממלאים תפקיד בהשבת האחדות הלאומית ובחזוקת הקו הלאומי המהפכני המתנגד לאימפריאליזם, לציונות ולריאקציה הערבית. הגורם הראשון והחשוב ביותר הוא מאבקו של העם הערבי הפלסטיני והצלחתו בשני האיזורים הפלסטיניים הכבושים — בגדה וברצועה. מאבק גבורה זה, המפיל קורבנות יקרים, עתיד לסכל את כל הנסיונות האימפריאליסטיים, הציוניים ואלו של הריאקציה הערבית, לחיסול זכויותיו של העם הערבי הפלסטיני. גורם זה מסוגל להביא לאחדות לאומית פלסטינית כוללת, בשל היותה צורך חיוני ותנאי בסיסי להצלחת המאבק.

הגורם השני הוא קיומם של קאדרים לאומיים ואנטי-קולוניאליסטיים ב"פתח" השוקדים על שמירת האחדות הלאומית הפלסטינית ועל הקו הלאומי המתקדם של הארגון. יוצאים מכלל זה רק מספר מנהיגים ב"פתח" המשתייכים לימין הפלסטיני ומחפשים פתרונות במסגרת התכניות האימפריאליסטיות ואלה של הריאקציה הערבית. הגורם השלישי הוא ברית-המועצות ושאר הארצות הסוציאליסטיות, העושות מאמצים גדולים לחיסול

המשבר, ובמיוחד לחיסול המתיחות ביחסים בין המשטר הסורי והארגון. בין הצעדים הללו ניתן למנות הזמנה שהופנתה לנציגי "הברית הדמוקרטית" לבקר במוסקבה ערב כינוס מושב עמאן על מנת לוודא "שהאחדות היתה ותהיה הבעיה המרכזית של ארגון השחרור הפלסטיני וכי אובדנה יאפשר לצדדים העויינים, השואפים לדחוק את רגלי הארגון, להנחית מהלומה לזכויות הפלסטיניות ולהחיות את תכנית רייגן" (מדברי יאסר עבד-רבו, חבר משלחת "הברית הדמוקרטית" בראיון טלפוני שהעניק לאלאתחאד, 25.11.84). (הערת המחבר: במשלחת השתתף סלימאן אלנג'אב, חבר המשרד המדיני של המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית). ברית-המועצות לא פסקה מפעילותה בכיוון זה והדגישה כי תמשיך בה גם בעתיד. אולם הדבר אינו קל, שכן ישנם גורמים אימפריאליסטיים, ישראלים וערביים-ריאקציוניים שאינם רוצים כי האחדות הפלסטינית תצא אל הפועל לפי הקו הלאומי המתקדם.

אין ספק, כי ההתנקשות בפהד אלקואסמי, ראש עיריית חברון המוגלה וחבר הוועד-הפועל של ארגון השחרור הפלסטיני, שבוצעה בעמאן ב-30.12.84, היא נסיון אחד מני רבים להחריף את המאבקים ואת הקרע הפנימי בזירה הפלסטינית ולהגביר את המתיחות ביחסים הפלסטיניים-סוריים. לדעתנו, אין תועלת רבה בפיזור האשמות ימינה ושמאלה, היות ובאופן זה מתעלמים מאחריותו של הכיבוש הישראלי וממזימתו נגד העם הערבי הפלסטיני, בתמיכת האימפריאליזם האמריקאי. ואולם, כפי שכבר אמרנו, גורמי האחדות מסוגלים לגבור על המשבר ועל המשקעים השליליים שנוצרו ביחסים הפלסטיניים-סוריים.

ד"ר אמיל תומא, במשך עשרות שנים אחד המנהיגים
האינטלקטואלים של הציבור הערבי בישראל, ופעיל בכיר
במפלגה הקומוניסטית על גלגוליה השונים, בוחן בספר זה את
יחסי הגומלין בין התנועה הלאומית הפלסטינית והתהליכים
המדיניים והחברתיים המרכזיים בעולם הערבי. הספר סוקר
באורח ביקורתי את תפקידן של מדינות ערב במלחמת 1948
ובשלבי ההתהוות של אש"ף. בהמשך מנתח המחבר את
התפתחותו של אש"ף עד לתקופת נסיגתו מבירות ומטריפולי
שבלבנון, תוך התייחסות ביקורתית לקו הימני שהלך והשתלט
בארגון בשנים שלאחר היציאה מלבנון.